

ΙΔΡΥΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ & ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ
FOUNDATION FOR ECONOMIC & INDUSTRIAL RESEARCH

Τσάμη Καρατάσου 11, 117 42 Αθήνα, Τηλ.: 210 92 11 200-10, Fax: 210 92 33 977, www.iobe.gr
11 Tsami Karatassou, 117 42 Athens, Greece, Tel.: +30 210-9211 200-10, Fax: +30210-9233 977

Οικονομικές επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής στον ελληνικό τουρισμό και σενάρια προσαρμογής

Μάρτιος 2025

Οι κρίσεις επί θεμάτων πολιτικής και οι προτάσεις που περιέχονται στην παρούσα ανάλυση εκφράζουν τις απόψεις των ερευνητών και δεν αντανακλούν, κατ' ανάγκη, τη γνώμη των μελών ή της Διοίκησης του IOBE.

Η μελέτη εκπονήθηκε από τους Κωνσταντίνο Κόντο, Σύλβια Κουλούρη, Υακίνθη Πουντουράκη και Ηλία Ντεμιάν, ο οποίος είχε και τον συντονισμό της ερευνητικής ομάδας. Την επιστημονική επιμέλεια είχε ο Γενικός Διευθυντής του IOBE, Καθηγητής Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών, Νίκος Βέττας.

Με την ευγενική χορηγία

Το IOBE ευχαριστεί το Κέντρο Κλιματικής Αλλαγής και Βιωσιμότητας της Τράπεζας της Ελλάδος και την Accenture για τη συμβολή τους στο ερευνητικό έργο.

Οι αναλύσεις και τα συμπεράσματα της μελέτης αποτελούν αποκλειστική ευθύνη του IOBE.

Copyright © 2025 Ίδρυμα Οικονομικών & Βιομηχανικών Ερευνών

Απαγορεύεται η με οιονδήποτε τρόπο ανατύπωση ή μετάφραση οποιουδήποτε μέρους της μελέτης, χωρίς την άδεια του εκδότη.

Ίδρυμα Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών (IOBE)
 Τσάμη Καρατάσου 11, 117 42 Αθήνα
 Τηλ.: (210 9211200-10), Fax: (210 9228130 & 210 9233977)
 E-mail: info@iobe.gr - URL: <http://www.iobe.gr>

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Περιεχόμενα	3
Εκτεταμένη Περίληψη	5
1. Σκοπός της Μελέτης	9
2. Ο Τουριστικός τομέας στην Ελλάδα – οικονομική, περιβαλλοντική και χωρική διάσταση.....	10
2.1 Βασικά οικονομικά μεγέθη του τουρισμού.....	10
2.2 Η εποχικότητα του ελληνικού τουρισμού	15
2.3 Η περιβαλλοντική διάσταση του τουρισμού	17
2.4 Η φέρουσα ικανότητα των τουριστικών προορισμών στην Ελλάδα	22
3. Ευρωπαϊκό και εθνικό θεσμικό πλαίσιο	25
3.1 Το ευρωπαϊκό θεσμικό πλαίσιο για τον τουρισμό και την κλιματική αλλαγή	25
3.2 Ελλάδα.....	27
4. Εκτίμηση επίδρασης της κλιματικής αλλαγής στον τουρισμό	35
4.1 Εισαγωγή.....	35
4.2 Εκτίμηση οικονομικής επίδρασης από τη μεταβολή της εποχικής τουριστικής ζήτησης.....	37
4.3 Εκτίμηση μεταβολής διανυκτερεύσεων.....	38
4.3.1 Σενάριο Α –εκτίμηση οικονομικών επιδράσεων της κλιματικής αλλαγής στον τουρισμό χωρίς προσαρμογή	42
4.3.2 Σενάριο Β – προσαρμογή του τουριστικού τομέα στην κλιματική αλλαγή μέση της επέκτασης της τουριστικής περιόδου	44
4.4 Συμπεράσματα	46
5. Βιώσιμος τουρισμός και καλές πρακτικές.....	48
5.1 Εναλλακτικές μορφές τουρισμού	48
5.1.1 Πολιτιστικός τουρισμός	49
5.1.2 Οικοτουρισμός.....	50
5.1.3 Αθλητικός τουρισμός	53
5.1.4 City break	55
5.1.5 Επαγγελματικός και συνεδριακός τουρισμός.....	57
5.2 Καλές πρακτικές	58
5.2.1 Καλές πρακτικές για Πολιτική και διακυβέρνηση	59
5.2.2 Καλές πρακτικές για την Πράσινη μετάβαση στον τουρισμό	60
5.2.3 Ψηφιακή μετάβαση	61
5.2.4 Ανθεκτικότητα στην κλιματική αλλαγή.....	62
5.2.5 Δεξιότητες και υποστήριξη για τη μετάβαση	64
6. Σύνοψη και Προτάσεις πολιτικής	65
6.1 Σύνοψη	65
6.2 Προτάσεις πολιτικής.....	67
7. Πηγές – Βιβλιογραφία	74

Κατάλογος Διαγραμμάτων

Διάγραμμα 2.1: Συμβολή του τουρισμού στην Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία (ΑΠΑ), Ελλάδα και ΕΕ27	11
Διάγραμμα 2.2: Απασχόληση στον τουρισμό (% της συνολικής απασχόλησης), Ελλάδα και ΕΕ-27	12
Διάγραμμα 2.3: Ισοζύγιο υπηρεσιών τουρισμού	13
Διάγραμμα 2.4: Συνεισφορά στο γενικό ισοζύγιο υπηρεσιών	13
Διάγραμμα 2.5: Μέση ημερήσια τουριστική δαπάνη σε €	15
Διάγραμμα 2.6: Δείκτες τουριστικής πυκνότητας και έντασης ανά περιφέρεια, 2023	18
Διάγραμμα 4.1 Κανάλια επίδρασης τουρισμού με κλιματική αλλαγή και περιβάλλον	36
Διάγραμμα 4.2 Εκτίμηση της επίδρασης της κλιματικής αλλαγής στον τουρισμό και στην ελληνική οικονομία	38
Διάγραμμα 4.3 Εποχικά εκτιμώμενες μεταβολές του TCI	40
Διάγραμμα 4.4 Μεταβολή στις διανυκτερεύσεις ανά εποχή βάσει εκτιμώμενου δείκτη TCI	41
Διάγραμμα 4.5 Μεταβολή στα τουριστικά έσοδα ανά εποχή	41
Διάγραμμα 4.6: Σενάριο Α – επίδραση στο ΑΕΠ	42
Διάγραμμα 4.7 Σενάριο Α – επίδραση στην απασχόληση	43
Διάγραμμα 4.8: Σενάριο Α – Επίδραση στα φορολογικά έσοδα	43
Διάγραμμα 4.9: Σενάριο Β – Επίδραση στο ΑΕΠ	44
Διάγραμμα 4.10: Σενάριο Β – Επίδραση στην απασχόληση	45
Διάγραμμα 4.11: Σενάριο Β – Επίδραση στα φορολογικά έσοδα	46
Διάγραμμα 5.1 Ενδεικτικές μορφές τουρισμού για την επέκταση της τουριστικής περιόδου στην Ελλάδα	48
Διάγραμμα 5.2: Ενδεικτικές μορφές αθλητικού τουρισμού	54
Διάγραμμα 5.3: Διανυκτερεύσεις σε πρωτεύουσες της ΕΕ27	55
Διάγραμμα 5.4: Τουριστική δαπάνη ανά νύχτα διαμονής και είδος ταξιδιού, 2023	57
Διάγραμμα 5.5: Κατηγορίες καλών πρακτικών για τον βιώσιμο τουρισμό	59

ΕΚΤΕΤΑΜΕΝΗ ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Εισαγωγή

Ο τουριστικός τομέας αποτελεί έναν από τους πλέον στρατηγικούς κλάδους της ελληνικής οικονομίας, συμβάλλοντας κατά περίπου 18% στο ΑΕΠ της χώρας και δημιουργώντας πάνω από 800 χιλ. άμεσες και έμμεσες θέσεις εργασίας, λαμβάνοντας υπόψη και τις αλληλεπιδράσεις του με άλλους κλάδους της ελληνικής οικονομίας. Η τουριστική δραστηριότητα παρουσιάζει έντονη εποχικότητα και γεωγραφική συγκέντρωση: σχεδόν το 60% των διανυκτερεύσεων συγκεντρώνεται στους τρεις θερινούς μήνες, έναντι 40% στον μέσο όρο της ΕΕ27, ασκώντας σημαντικές πιέσεις στα φυσικά και κοινωνικά συστήματα των τουριστικών προορισμών.

Η αύξηση του χρόνιου κλιματικού κινδύνου, που σχετίζεται με σταδιακές μεταβολές των κλιματικών συνθηκών – όπως η άνοδος της μέσης θερμοκρασίας, η μείωση των ημερών άνετης ηλιοφάνειας και η αύξηση της στάθμης της θάλασσας – επηρεάζει αρνητικά τη μακροπρόθεσμη ελκυστικότητα πολλών τουριστικών προορισμών, ιδίως κατά τους θερινούς μήνες. Παράλληλα, η αυξημένη συχνότητα και ένταση οξέων κλιματικών κινδύνων, όπως οι καύσωνες, οι δασικές πυρκαγιές και οι πλημμύρες, υπονομεύουν την εμπειρία των επισκεπτών, διαταράσσουν τη λειτουργικότητα των τουριστικών υποδομών και ενισχύουν τον κίνδυνο για την υγεία και την ασφάλεια. Συνολικά, οι μεταβολές αυτές επηρεάζουν αρνητικά τον κύκλο δραστηριότητας του τομέα και διαμορφώνουν νέους όρους ανταγωνιστικότητας. Χώρες και περιοχές που θα καταφέρουν να προσαρμοστούν ταχύτερα, προσφέροντας ασφαλή, λειτουργικό και βιώσιμο τουριστικό, θα ενισχύσουν τη θέση τους στον διεθνή τουριστικό χάρτη.

Η μελέτη αξιοποιεί σενάρια πρόβλεψης της Τράπεζας της Ελλάδος βασισμένα στον Κλιματικό Δείκτη Τουρισμού (Tourism Climate Index – TCI), προκειμένου να εκτιμηθούν οι επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής στην εποχική κατανομή της τουριστικής ζήτησης. Τα αποτελέσματα ενσωματώνονται στο υπόδειγμα εισροών-εκροών που έχει διαμορφώσει το IOBE για την ελληνική οικονομία, με στόχο την εκτίμηση των συνολικών επιδράσεων στα βασικά μακροοικονομικά μεγέθη της ελληνικής οικονομίας.

Εκτίμηση της επίδρασης της κλιματικής αλλαγής στον ελληνικό τουρισμό

Σύμφωνα με το Σενάριο Α, στο οποίο οι κλιματικές μεταβολές περιορίζουν την ελκυστικότητα των ελληνικών προορισμών κατά τους θερινούς μήνες, χωρίς να σημειώνεται μεταβολή της τουριστικής δραστηριότητας τις υπόλοιπες εποχές, εκτιμάται απώλεια άνω των 3 εκατ. διανυκτερεύσεων, μείωση του ΑΕΠ κατά €2,2 δισεκ. και απώλεια περίπου 38,1 χιλ. θέσεων εργασίας ετησίως.

Αντίθετα, στο Σενάριο Β, το οποίο προϋποθέτει την επιτυχή επέκταση της τουριστικής περιόδου και την αξιοποίηση των βελτιωμένων μετεωρολογικών συνθηκών σε περιόδους εκτός αιχμής, καταγράφεται πλήρης αναπλήρωση των απωλειών. Αυτό οδηγεί σε οριακή αύξηση του ΑΕΠ κατά €228 εκατ. ετησίως, ενώ δημιουργούνται 6,6 χιλ. θέσεις εργασίας πλήρους απασχόλησης, γεγονός που υποδηλώνει ότι η ορθή στρατηγική προσαρμογής μπορεί να μετατρέψει την πρόκληση της κλιματικής αλλαγής σε ευκαιρία για τον τουρισμό και την ευρύτερη οικονομία.

Κρίσιμη συνιστώσα της υλοποίησης του δεύτερου σεναρίου είναι η επέκταση της τουριστικής περιόδου διαφοροποιώντας το τουριστικό προϊόν της χώρας και επενδύοντας σε εναλλακτικές μορφές τουρισμού, οι οποίες συνδυάζουν υψηλή προστιθέμενη αξία, χαμηλή εποχικότητα και κατ' επέκταση χαμηλότερη περιβαλλοντική όχληση. Ο πολιτιστικός τουρισμός, αξιοποιώντας το πλούσιο ιστορικό και αρχαιολογικό απόθεμα της χώρας, μπορεί να ενισχύσει την επισκεψιμότητα καθ' όλη τη διάρκεια του έτους, μέσα από θεματικές διαδρομές, μουσειακά δίκτυα και πολιτιστικά γεγονότα. Ο οικοτουρισμός, εστιασμένος στη βιώσιμη εμπειρία σε προστατευόμενες περιοχές, ενισχύει την τοπική οικονομία με χαμηλό περιβαλλοντικό αποτύπωμα, προσελκύοντας τουριστικό κοινό με οικολογική ευαισθησία. Ο τουρισμός city break αφορά τουριστικές επισκέψεις μικρής διάρκειας σε πόλεις, με έμφαση σε τουριστική εμπειρία γύρω από τον πολιτισμό, τη γαστρονομία και το αστικό περιβάλλον, ενώ παρουσιάζει δυναμική συνδεδεμένη με τις σύγχρονες τάσεις ευέλικτων ταξιδιών. Τέλος, ο συνεδριακός τουρισμός (MICE) αποτελεί μορφή τουρισμού υψηλής δαπάνης ανά επισκέπτη και δυνατότητα απορρόφησης ταξιδιωτών σε περιόδους εκτός αιχμής, υπό την προϋπόθεση ύπαρξης κατάλληλων υποδομών και δικτύων, ενώ διαθέτει ένα σημαντικό δυναμικό διασύνδεσης με κλάδους της γνώσης και της καινοτομίας, προωθώντας επιπλέον και την ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας.

Προτάσεις πολιτικής

Η μελέτη ολοκληρώνεται με ένα συνεκτικό σύνολο προτάσεων πολιτικής που οργανώνονται γύρω από πέντε στρατηγικούς άξονες και αποτυπώνονται τόσο ποιοτικά όσο και ποσοτικά, με ενδεικτικούς δείκτες παρακολούθησης και χρονοδιαγράμματα εφαρμογής.

Εκτίμηση φέρουσας ικανότητας και βιώσιμη διαχείριση προορισμών

Η θεσμοθέτηση της υποχρεωτικής εκπόνησης μελετών τουριστικής φέρουσας ικανότητας σε ευάλωτες περιοχές αποτελεί προϋπόθεση για τον ορθολογικό σχεδιασμό της εθνικής στρατηγικής για τον τουρισμό και την απόφαση για την υλοποίηση νέων επενδύσεων. Προτείνεται η θέσπιση εθνικού πλαισίου τεχνικών προδιαγραφών, με σαφείς δείκτες και όρια, και η ίδρυση ανεξάρτητου επιστημονικού συμβουλίου για την αξιολόγηση των μελετών αυτών που θα είναι απαραίτητες για την αδειοδότηση σχετικών έργων. Η ενσωμάτωση της φέρουσας ικανότητας στο σχεδιασμό της τουριστικής ανάπτυξης θα ενισχύσει τη μακροπρόθεσμη ανθεκτικότητα του τομέα και θα μειώσει τις ασύμμετρες πιέσεις σε οικοσυστήματα και υποδομές.

Σύνδεση του τουρισμού με τις εθνικές και περιφερειακές στρατηγικές προσαρμογής στην κλιματική αλλαγή

Ο τουρισμός προτείνεται να παραμείνει διακριτός πυλώνας κατά την αναθεώρηση της εθνικής στρατηγικής για την προσαρμογή στην κλιματική αλλαγή, η οποία αναμένεται το 2026. Η ενσωμάτωση δεδομένων για τις ιδιαίτερες κλιματικές πιέσεις που δέχεται κάθε περιοχή, καθώς και τα αποτελέσματα από μελέτες τουριστικής φέρουσας ικανότητας θα υποστηρίξουν το στρατηγικό σχεδιασμό σε περιφερειακό επίπεδο. Τέλος, τα ΠεΣΠΚΑ θα πρέπει να περιλαμβάνουν σαφώς προσδιορισμένα μέτρα, εκτιμήσεις κόστους, κατάλληλα χρηματοδοτικά εργαλεία, κατανομή αρμοδιοτήτων και δείκτες αξιολόγησης της εφαρμογής τους (KPIs), ώστε να διασφαλίζεται η αποτελεσματικότητα και η ανατροφοδότηση των πολιτικών.

Επέκταση της τουριστικής περιόδου και διαφοροποίηση του τουριστικού προϊόντος

Για την επέκταση της τουριστικής περιόδου απαιτείται όχι μόνο στρατηγικός σχεδιασμός –ο οποίος έχει ήδη εν μέρει ενσωματωθεί σε θεσμικά κείμενα – αλλά και ουσιαστική αναβάθμιση των υποδομών, των μεταφορικών δικτύων και των τουριστικών υπηρεσιών. Κεντρικής σημασίας είναι η αναγνώριση και χαρτογράφηση περιοχών της χώρας, εκτός των μεγάλων αστικών κέντρων, που διαθέτουν –υπό όρους τουριστικής φέρουσας ικανότητας– τις προϋποθέσεις για βιώσιμη ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουρισμού. Παράλληλα, απαιτείται ο σχεδιασμός συνδυαστικών εργαλείων ενίσχυσης της απασχόλησης, με στοχευμένα προγράμματα για εποχικούς εργαζομένους και κίνητρα εγκατάστασης ανθρώπινου δυναμικού σε περιφερειακούς προορισμούς καθ' όλη τη διάρκεια του έτους. Με τον τρόπο αυτό διασφαλίζεται αφενός η παροχή σταθερών και υψηλής ποιότητας τουριστικών υπηρεσιών και αφετέρου η κοινωνικοοικονομική ενίσχυση περιοχών που αντιμετωπίζουν πληθυσμιακή αποδυνάμωση λόγω αστυφιλίας ή βιομηχανικής μετάβασης, όπως οι πρώην λιγνιτικές ζώνες και περιοχές με αποδιάρθρωση της παραγωγικής τους βάσης.

Βιώσιμες υποδομές και πράσινη κινητικότητα για την επέκταση της τουριστικής περιόδου

Η στρατηγική επιμήκυνσης της τουριστικής περιόδου προϋποθέτει στοχευμένες επενδύσεις που θα ενισχύσουν την προσβασιμότητα και τη λειτουργικότητα των προορισμών κατά τις περιόδους που σήμερα βρίσκονται εκτός αιχμής. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στην αναβάθμιση του σιδηροδρομικού δικτύου, το οποίο θα λειτουργήσει ως βασικός μοχλός για την ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουρισμού, ιδίως σε περιοχές της ενδοχώρας που σήμερα εξαρτώνται κυρίως από το οδικό δίκτυο ή δεν διαθέτουν διεθνείς πύλες εισόδου, όπως λιμάνια ή αεροδρόμια.

Παράλληλα, κρίνεται αναγκαία η ενίσχυση της κλιματικής ανθεκτικότητας των τουριστικών υποδομών, μέσω έργων αντιπλημμυρικής προστασίας, πρόληψης και αντιμετώπισης πυρκαγιών, καθώς και επενδύσεων σε υποδομές ενεργειακής αυτονομίας (π.χ. ΑΠΕ και μπαταρίες) – ιδιαίτερα σε νησιωτικούς ή απομονωμένους προορισμούς. Τέτοιες παρεμβάσεις συμβάλλουν στη διατήρηση της λειτουργικής συνέχειας των προορισμών και ενισχύουν τη διεθνή εικόνα της Ελλάδας ως ασφαλούς και ανθεκτικού τουριστικού προορισμού.

Τέλος, προτείνεται η ανάπτυξη καταλυμάτων με χαμηλό περιβαλλοντικό αποτύπωμα, μέσω αρχιτεκτονικής ενσωματωμένης στο φυσικό περιβάλλον, ενεργειακής αποδοτικότητας και βιώσιμων πρακτικών φιλοξενίας. Η προσέλκυση τουριστών με αυξημένη περιβαλλοντική συνείδηση – οι οποίοι συχνά παρουσιάζουν υψηλότερη κατά κεφαλήν δαπάνη – μπορεί να συμβάλει στην ποιοτική αναβάθμιση του τουριστικού προϊόντος και στη διαφοροποίηση της ζήτησης.

Ενίσχυση της θεσμικής γνώσης, των δεξιοτήτων και της πρόσβασης σε χρηματοδοτικά εργαλεία

Η θεσμοθέτηση ενός εθνικού συστήματος παρακολούθησης τουριστικών, περιβαλλοντικών και κοινωνικών δεικτών (στα πρότυπα του αυστριακού RESY) κρίνεται απαραίτητη. Το σύστημα αυτό θα επιτρέψει την ανάπτυξη Τουριστικών Δορυφορικών Λογαριασμών (TSAs) και τη βελτίωση της τεκμηρίωσης πολιτικής.

Παράλληλα, απαιτείται η περαιτέρω ενίσχυση ενός ολοκληρωμένου μηχανισμού επανακατάρτισης (reskilling) και αναβάθμισης δεξιοτήτων (upskilling) του ανθρώπινου δυναμικού του τουρισμού, με έμφαση σε δεξιότητες που σχετίζονται με τη βιώσιμη φιλοξενία και σε δεξιότητες απαραίτητες για την υποστήριξη εναλλακτικών μορφών τουρισμού. Η σύνδεση των τουριστικών ΜΜΕ με εθνικά και ευρωπαϊκά χρηματοδοτικά εργαλεία (RRF, ΕΣΠΑ, Αναπτυξιακός Νόμος) μέσω πλατφορμών ή/και προγραμμάτων εκπαίδευσης αναμένεται να οδηγήσει στην αύξηση της απορρόφησης διαθέσιμων κονδυλίων και κατ' επέκταση στη διασφάλιση της ανταγωνιστικότητάς τους, διεθνώς.

1. ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ

Η κλιματική αλλαγή συνιστά έναν διαρθρωτικό κίνδυνο που επιδρά οριζόντια στην οικονομική δραστηριότητα, την επιχειρηματικότητα, το χρηματοπιστωτικό σύστημα και την καθημερινότητα των νοικοκυριών. Στο πλαίσιο ευρύτερης ερευνητικής πρωτοβουλίας που υποστηρίζεται από την Πρωτοβουλία '21, με τη χρηματοδότηση του Ιδρύματος Ιωάννη Σ. Λάτση και του Ιδρύματος Καπετάν Βασίλη και Κάρμεν Κωνσταντακόπουλου, το IOBE εκπόνησε σειρά τομεακών μελετών στρατηγικής σημασίας για την ελληνική οικονομία. Οι μελέτες εστιάζουν στην εκτίμηση της τρωτότητας ανά τομέα, την αποτύπωση του περιβαλλοντικού και οικονομικού αποτυπώματος, την αξιολόγηση της προόδου προς θεσμικούς στόχους, καθώς και τη διερεύνηση της δυνατότητας κάθε τομέα να συμβάλει στον μετριασμό και την προσαρμογή στην κλιματική αλλαγή.

Η παρούσα μελέτη αναδεικνύει τη σχέση της κλιματικής αλλαγής με τον τομέα του τουρισμού, έναν από τους πλέον δυναμικούς και στρατηγικούς κλάδους της ελληνικής οικονομίας. Στις επόμενες ενότητες καταγράφεται η συμβολή του τουρισμού στην ελληνική οικονομία, ενώ παρουσιάζονται οι προκλήσεις της κλιματικής αλλαγής καθώς και οι ευκαιρίες που δημιουργούνται σύμφωνα με τα υφιστάμενα κλιματικά σενάρια. Πέρα από την αποτύπωση της τρωτότητας του κλάδου και των υφιστάμενων προσαρμοστικών δυνατοτήτων, η μελέτη εξετάζει τη δυναμική που μπορεί να αναπτυχθεί μέσω στρατηγικών επεκτάσεων της τουριστικής περιόδου, αξιοποίησης εναλλακτικών μορφών τουρισμού και επενδύσεων σε βιώσιμες υποδομές. Στο πλαίσιο αυτό, επιδιώκεται η ποσοτικοποίηση κρίσιμων παραμέτρων, περιλαμβανομένων ενδεικτικών σεναρίων για το μακροοικονομικό κόστος που μπορεί να επιφέρει η κλιματική αλλαγή στον τουριστικό τομέα και, κατ' επέκταση, στην ελληνική οικονομία.

2. Ο ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ – ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ, ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΚΑΙ ΧΩΡΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ

Ο τουρισμός αποτελεί διαχρονικά έναν από τους πλέον δυναμικούς και στρατηγικούς κλάδους της ελληνικής οικονομίας, με σημαντική συνεισφορά στην απασχόληση, στις επενδύσεις και στην περιφερειακή ανάπτυξη. Η συμβολή του εκτείνεται πέρα από τις άμεσες οικονομικές επιδράσεις, καθώς επηρεάζει ένα ευρύ φάσμα τομέων, όπως οι μεταφορές, η ενέργεια, η πολιτιστική κληρονομιά και το περιβάλλον. Το παρόν κεφάλαιο εξετάζει βασικά μεγέθη του τουριστικού τομέα στην Ελλάδα, αναδεικνύοντας την οικονομική του σημασία, τα προβλήματα εποχικότητας, τις περιβαλλοντικές διαστάσεις της τουριστικής δραστηριότητας, καθώς και την ανάγκη ενσωμάτωσης εργαλείων όπως η τουριστική φέρουσα ικανότητα στον σχεδιασμό πολιτικής.

2.1 Βασικά οικονομικά μεγέθη του τουρισμού

Ο τουρισμός αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους κλάδους της ελληνικής οικονομίας, όχι μόνο λόγω του μεγέθους του, αλλά και εξαιτίας των πολλαπλών διασυνδέσεων του με άλλους τομείς παραγωγής και υπηρεσιών. Ο τομέας του τουρισμού, όπως ορίζεται από την ΕΛΣΤΑΤ, περιλαμβάνει τις υπηρεσίες παροχής καταλύματος και εστίασης (NACE κλάδοι I.55 και I.56), δηλαδή τους δύο βασικούς άξονες της τουριστικής δραστηριότητας. Ωστόσο, η ζήτηση για τουριστικό προϊόν υποστηρίζει δραστηριότητες σε μεγάλο τμήμα της ελληνικής οικονομίας όπως για παράδειγμα τις μεταφορές, τον πολιτισμό, τον ευρύτερο κλάδο της ψυχαγωγίας, το λιανικό εμπόριο, οι ταξιδιωτικές υπηρεσίες, ακόμη και την παροχή υγειονομικής φροντίδας.

Η διασύνδεση αυτή εξηγεί και την ισχυρή πολλαπλασιαστική επίδραση του τουρισμού στην ελληνική οικονομία. Σύμφωνα με παλιότερη μελέτη του IOBE, κάθε ένα ευρώ τουριστικής δαπάνης δημιουργεί περίπου €2,2 στο ΑΕΠ, ενισχύοντας σημαντικά τόσο την άμεση όσο και την έμμεση απασχόληση και παραγωγή¹. Το χαρακτηριστικό αυτό καθιστά τον τουρισμό κρίσιμο πυλώνα για τη βιώσιμη οικονομική ανάπτυξη της χώρας, υπό την προϋπόθεση ότι λαμβάνονται υπόψη οι περιβαλλοντικές επιπτώσεις της τουριστικής δραστηριότητας και οι αναγκαίες προσαρμογές ώστε να εξασφαλισθεί η προστασία του περιβάλλοντος αλλά και η βελτίωση της ανθεκτικότητας του κλάδου απέναντι στην κλιματική αλλαγή.

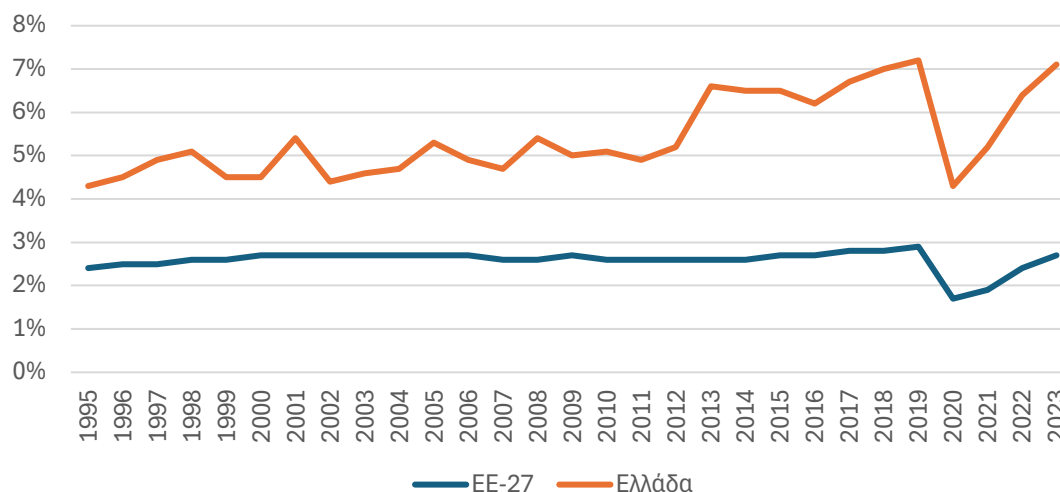
Η παρακάτω ανάλυση των οικονομικών μεγεθών του τουρισμού βασίζεται κυρίως σε στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ και της Eurostat για τους τομείς καταλυμάτων (I.55) και εστίασης (I.56), που αποτελούν τον πυρήνα του κλάδου. Συνεπώς, οποιαδήποτε αναφορά σε οικονομικά μεγέθη του τουρισμού αφορούν στο σύνολο των δύο παραπάνω κλάδων.

Το 2023, η συνολική ακαθάριστη προστιθέμενη αξία (ΑΠΑ) του τουρισμού διαμορφώθηκε στα €11,9 δισεκ. αντιστοιχώντας σε περίπου 7% της συνολικής οικονομίας, προσεγγίζοντας τα προ πανδημίας επίπεδα. Σε αντίθεση με τον μέσο όρο της ΕΕ-27, όπου η συνεισφορά του τουρισμού στην ΑΠΑ διαμορφώνεται στο 2,7%, ο ελληνικός τουριστικός τομέας καταγράφει

¹ Η Επίδραση του τουρισμού στην ελληνική οικονομία, IOBE (2012). Διαθέσιμη στο: https://iobe.gr/research_dtl.asp?RID=31

σταθερά υψηλότερη συμμετοχή, γεγονός που αναδεικνύει τον κομβικό του ρόλο στην εθνική οικονομία. Παρά την προσωρινή κάμψη λόγω της πανδημίας (2020–2021), η ανάκαμψη του κλάδου ήταν ταχεία και σταθερή, ενισχυόμενη από την υψηλή εξωτερική ζήτηση.

Διάγραμμα 2.1: Συμβολή του τουρισμού στην Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία (ΑΠΑ), Ελλάδα και ΕΕ27

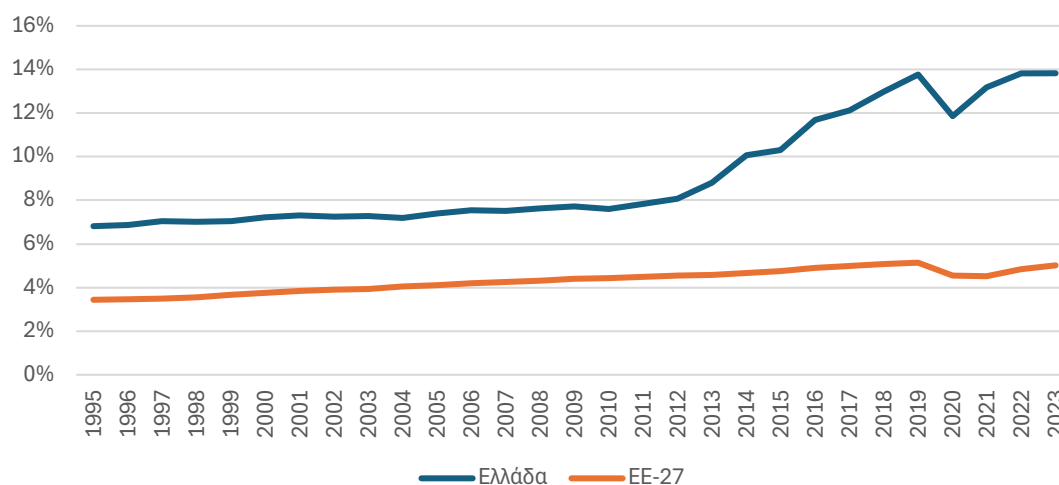
Πηγή: Eurostat

Η απασχόληση στον τομέα του τουρισμού στην Ελλάδα καταγράφει σημαντικά υψηλότερη συμμετοχή στη συνολική απασχόληση της οικονομίας σε σύγκριση με τον μέσο όρο της ΕΕ-27. Από τα μέσα της δεκαετίας του 2010, η ανοδική τάση ενισχύεται σταθερά, με περίπου το 14% της συνολικής απασχόλησης να εργάζεται στον τομέα του τουρισμού, έναντι περίπου 5% στην ΕΕ-27. Αυτό μπορεί να ερμηνευθεί και από την εισροή εργαζομένων από άλλους κλάδους, η ζήτηση των οποίων περιορίστηκε εξαιτίας της δημοσιονομικής κρίσης χρέους, αλλά και από τη γενικότερη αυξητική τάση της ζήτησης για τουρισμό. Στη συνέχεια, και ειδικότερα μετά την περίοδο της πανδημίας, το ποσοστό απασχόλησης στον τουρισμό φαίνεται να σταθεροποιείται. Σε σχέση με το 2014, η απασχόληση στον τουρισμό έχει αυξηθεί κατά 55%.

Παρόλα αυτά, η έλλειψη εργατικού δυναμικού στον τουριστικό κλάδο κατά τη θερινή περίοδο παραμένει έντονη και συστηματική. Το 2022, περίπου το 23% των προβλεπόμενων θέσεων στα ξενοδοχεία δεν καλύφθηκε, γεγονός που επηρεάζει την ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών και την ανταγωνιστικότητα του ελληνικού τουρισμού ενώ συνολικά έμειναν κενές πάνω από 60 χιλ. θέσεις εργασίας. Το πρόβλημα υποστελέχωσης στον ξενοδοχειακό κλάδο είναι ιδιαίτερα έντονο σε τουριστικές περιφέρειες υψηλής ζήτησης, όπως το Νότιο Αιγαίο και η Κρήτη, όπου καταγράφηκαν αντίστοιχα 14.346 και 10.808 κενές θέσεις εργασίας. Οι ειδικότητες με τις μεγαλύτερες ελλείψεις περιλαμβάνουν καμαριέρες, σερβιτόρους, με τα σχετικά ποσοστά να κυμαίνονται μεταξύ 17% και 24% επί της συνολικής ζήτησης για εργασία (ΙΝΣΕΤΕ, 2023)².

² ΙΝΣΕΤΕ (2023). Απασχόληση και ελλείψεις εργατικού δυναμικού στα ελληνικά ξενοδοχεία στην αιχμή της θερινής σεζόν 2022. INSETE Intelligence: Αθήνα.

Διάγραμμα 2.2: Απασχόληση στον τουρισμό (% της συνολικής απασχόλησης), Ελλάδα και ΕΕ-27

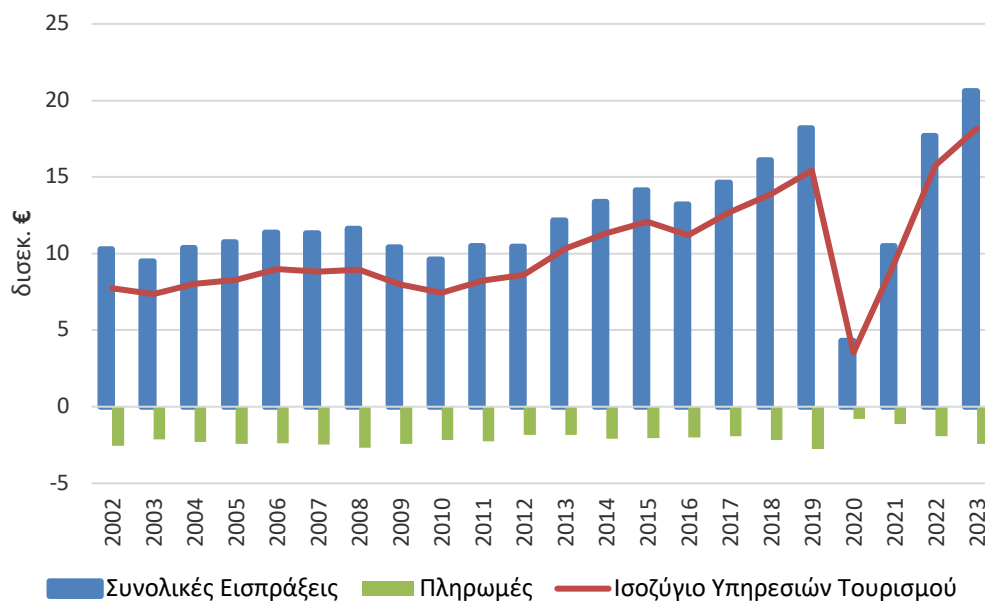

Πηγή: Eurostat

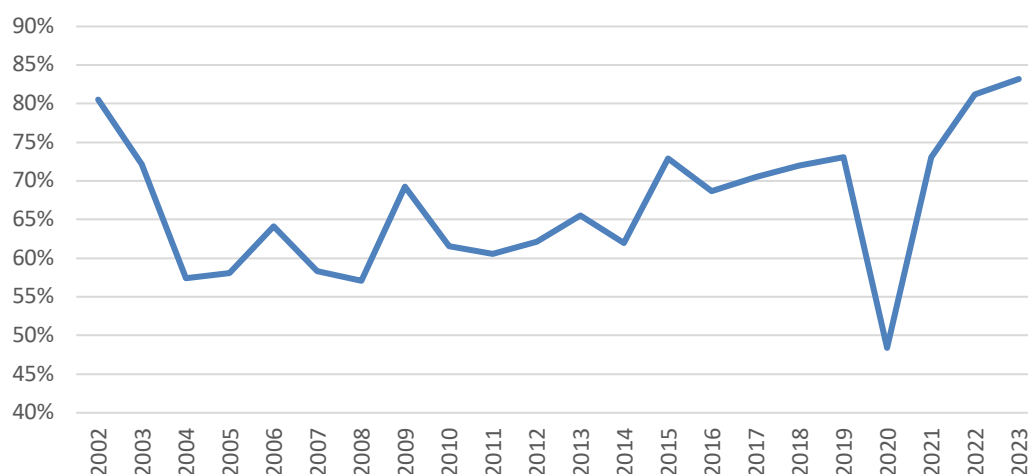
Διαχρονικά σημαντική είναι η συμβολή του τουρισμού στο ισοζύγιο των υπηρεσιών. Το 2023 αποτέλεσε έτος-ορόσημο, με τις τουριστικές εισπράξεις να καταγράφουν ιστορικό υψηλό και να υπερδιπλασιάζονται σε σχέση με το 2012. Αντίθετα, οι πληρωμές που σχετίζονται κυρίως με ταξίδια Ελλήνων κατοίκων στο εξωτερικό διατηρούνται σε σχετικά σταθερά επίπεδα, αναδεικνύοντας την έντονη εξωστρέφεια του τομέα. Η εξέλιξη αυτή επιβεβαιώνει τον κρίσιμο ρόλο του τουρισμού ως εξαγωγίμου αγαθού, με ισχυρή συμβολή στην ενίσχυση της εγχώριας ρευστότητας και στη σταθεροποίηση του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών.

Η συνεισφορά του τουρισμού στο συνολικό ισοζύγιο πληρωμών αποτυπώνεται επίσης σε διαχρονικά υψηλά ποσοστά συμμετοχής, τα οποία ξεπερνούν το 80% το 2023, παρά την προσωρινή υποχώρηση του 2020 λόγω της πανδημίας. Η ταχεία ανάκαμψη αλλά και η γενικότερη εξάρτηση του ισοζυγίου από τον τουρισμό υπογραμμίζει τη σημασία του τομέα για τη συνολική εξωτερική ισορροπία της χώρας, εντείνοντας την ανάγκη για πολιτικές ενίσχυσης της ανθεκτικότητας απέναντι σε σειρά προκλήσεων στις οποίες συγκαταλέγεται και αυτή της κλιματικής αλλαγής, αλλά και της περιβαλλοντικής προστασίας ευρύτερα. Η αυξανόμενη συχνότητα και η ένταση ακραίων καιρικών φαινομένων, καθώς και η σταδιακή επιδείνωση των κλιματικών συνθηκών (π.χ. υψηλότερες θερμοκρασίες και αυξημένη ξηρασία κατά τους θερινούς μήνες), συνιστούν μεσοπρόθεσμα απειλή για τη διατηρησιμότητα της τουριστικής δραστηριότητας στην Ελλάδα.

Διάγραμμα 2.3: Ισοζύγιο υπηρεσιών τουρισμού

Διάγραμμα 2.4: Συνεισφορά στο γενικό ισοζύγιο υπηρεσιών

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος (ισοζύγιο υπηρεσιών)

Η μέση κατά κεφαλήν δαπάνη των εισερχόμενων τουριστών αποτελεί κρίσιμο δείκτη, όχι μόνο για την ποιοτική αναβάθμιση του τουριστικού προϊόντος, αλλά και για τη συμβολή του τουρισμού στην εξωτερική ισορροπία της χώρας μέσω του ισοζυγίου πληρωμών. Παρά τη διαχρονικά υψηλή συμμετοχή του τουριστικού τομέα στις ταξιδιωτικές εισπράξεις, η Ελλάδα καταγράφει χαμηλότερη συνολική μέση κατά κεφαλήν δαπάνη συγκριτικά με άλλες ώριμες τουριστικές αγορές, γεγονός που ίσως περιορίζει το μέγεθος της δυνητικής συνεισφοράς του τομέα αλλά και τα ποιοτικά του χαρακτηριστικά.

Το 2020, η συνολική κατά κεφαλήν δαπάνη ανά ταξίδι στην Ελλάδα διαμορφώθηκε στα €849, έναντι €1.041 στην Ισπανία και €798 στην Ιταλία³. Αντίστοιχα, για τουρίστες με μια διανυκτέρευση και εάν ληφθεί υπόψη μόνο η δαπάνη που καταλήγει στην εγχώρια οικονομία, η μέση δαπάνη ανά ταξίδι στην Ελλάδα είναι υψηλότερη και διαμορφώνεται στα €619, έναντι €578 στην Ισπανία και €790 στην Ιταλία (ΙΝΣΕΤΕ, 2022)⁴.

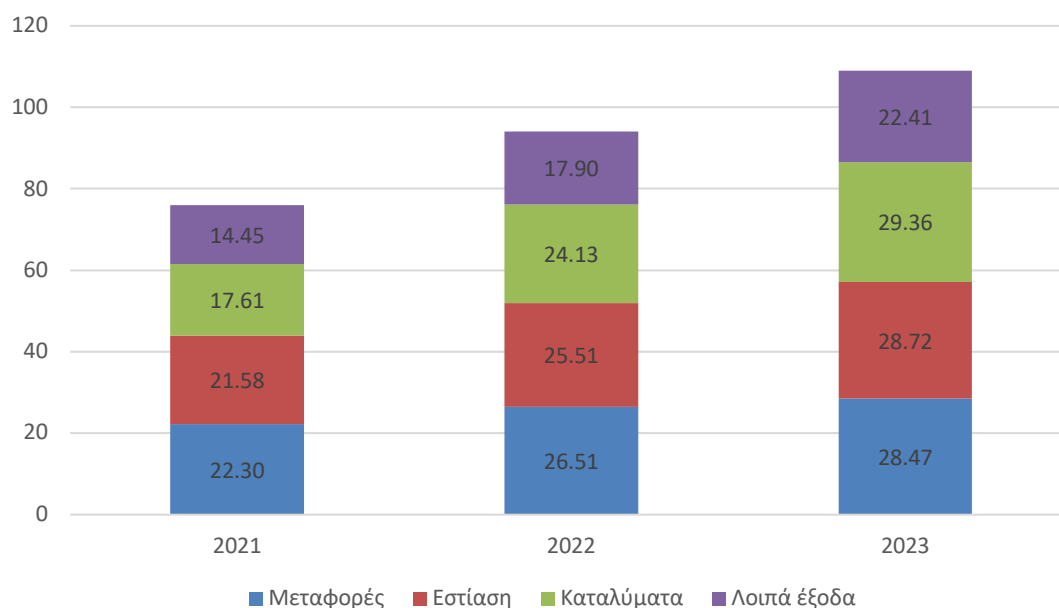
Ιδιαίτερη σημασία έχει και η μελέτη της προσαρμοσμένης μέσης ημερήσιας δαπάνης. Σύμφωνα με τη Eurostat, η μέση ημερήσια τουριστική δαπάνη που αφορά τόσο επαγγελματικά ταξίδια όσο και σε ταξίδια αναψυχής διαμορφώθηκε το 2023 στα €109, έχοντας αυξηθεί σημαντικά κατά 16,5% και 25,1% σε σχέση με τα δύο προηγούμενα έτη. Το 2023, η διάρθρωση της τουριστικής δαπάνης είναι ισομερής μεταξύ συγκεκριμένων κατηγοριών είναι σχετικά σταθερή, με τις μεγαλύτερες επιμέρους κατηγορίες να είναι η διαμονή (27,6%) και η εστίαση (27%), ακολουθούμενες από τις μεταφορές (26,8%). Τα λοιπά έξοδα (21,1%) καταγράφουν αύξηση σε σχέση με τα προηγούμενα έτη, ενισχύοντας την ένδειξη ενδυνάμωσης της κατανάλωσης σε πρόσθετες δραστηριότητες.

Η αύξηση της ημερήσιας δαπάνης των τουριστών αποκτά κρίσιμη σημασία στο πλαίσιο της κλιματικής κρίσης, ιδιαίτερα για περιοχές υψηλής εποχικότητας και περιβαλλοντικής τρωτότητας, όπως τα νησιά του Νοτίου Αιγαίου ή η Κρήτη. Η συχνότερη εμφάνιση καυσώνων και πυρκαγιών ενδέχεται να περιορίσει τόσο τη διάρκεια όσο και την ένταση της τουριστικής περιόδου, οδηγώντας σε απώλειες εισοδήματος για τις τοπικές οικονομίες. Σε αυτό το πλαίσιο, η ενίσχυση της ημερήσιας τουριστικής δαπάνης, μέσω στοχευμένων επενδύσεων σε υπηρεσίες υψηλότερης ποιότητας και στόχευση σε τουρίστες υψηλής ημερήσιας δαπάνης, σε συνδυασμό με στρατηγική επέκτασης της τουριστικής περιόδου μπορεί να λειτουργήσει ως μέσο αντιστάθμισης στις πιθανές οικονομικές απώλειες της κλιματικής κρίσης και στην ανάπτυξη ενός νέου, ανθεκτικότερου τουριστικού προϊόντος.

³ Περιλαμβάνει τις δαπάνες που πραγματοποιήθηκαν εντός προορισμού (διαμονή, εστίαση, τοπικές μεταφορές, αναψυχή) καθώς και τις δαπάνες που πραγματοποιήθηκαν εκτός χώρας προορισμού (εισιτήρια, προμήθειες πράκτορα και λοιπά).

⁴ ΙΝΣΕΤΕ, Η μέση κατά κεφαλήν δαπάνη των εισερχόμενων τουριστών στην Ελλάδα και την Ισπανία το 2019 και το 2020, Φεβρουάριος 2022.

Διάγραμμα 2.5: Μέση ημερήσια τουριστική δαπάνη σε €

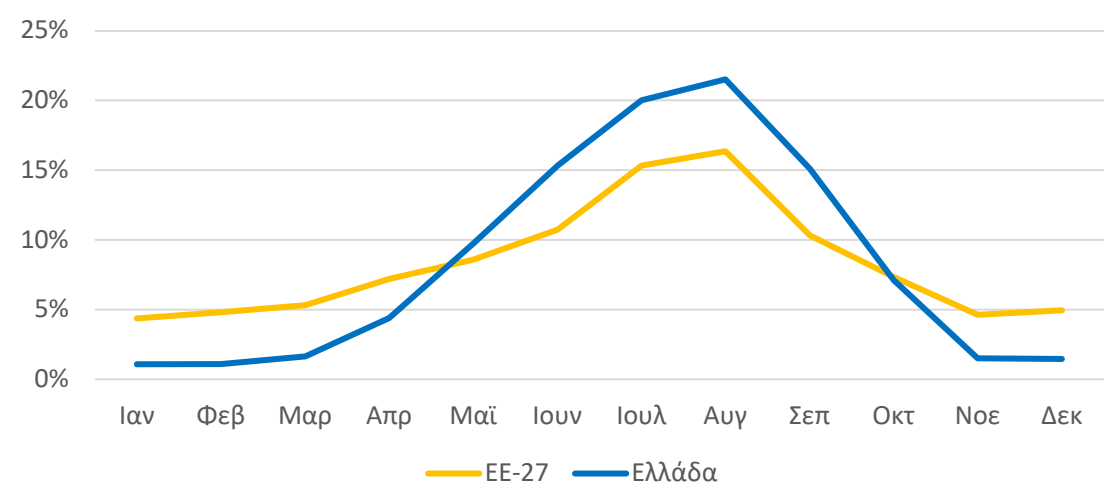
Πηγή: Eurostat

2.2 Η εποχικότητα του ελληνικού τουρισμού

Η έντονη εποχικότητα αποτελεί διαχρονικό και δομικό χαρακτηριστικό του ελληνικού τουριστικού τομέα. Παρά την αύξηση ζήτησης για τουριστικό προϊόν σε αρκετούς μήνες του έτους, η συγκέντρωση της τουριστικής δραστηριότητας τους θερινούς μήνες επιφέρει σημαντικές επιπτώσεις στο παραγωγικό σύστημα, στις υποδομές και στο φυσικό περιβάλλον των περιοχών υποδοχής. Δημιουργείται αυξημένη ζήτηση για απασχόληση περιορισμένης χρονικής διάρκειας, ενώ παράλληλα παρατηρείται υπερκατανάλωση φυσικών πόρων – κυρίως νερού και ενέργειας – σε περιόδους που συμπίπτουν με υψηλό περιβαλλοντικό και κλιματικό κίνδυνο. Στα νησιά, ενδεικτικά, η ανάγκη μεταφοράς νερού και η πίεση στα δίκτυα διαχείρισης απορριμμάτων εντείνονται κατά τους καλοκαιρινούς μήνες όταν από τη μια πλευρά οι διαθέσιμες τοπικές υποδομές δεν επαρκούν, ενώ από την άλλη, η έντονη εποχικότητα δεν δημιουργεί οικονομίες κλίμακας που δικαιολογούν την κατασκευή μεγαλύτερων υποδομών διαχείρισης. Επιπλέον, η αυξημένη συχνότητα ακραίων καιρικών φαινομένων ειδικά κατά τη θερινή περίοδο (καύσωνες, πυρκαγιές, ξηρασία) καθιστά την έντονη εποχικότητα όχι μόνο λειτουργική πρόκληση αλλά και σημαντικό κλιματικό κίνδυνο για τη βιωσιμότητα του τουρισμού.

Σύμφωνα με τη Eurostat, η Ελλάδα παρουσιάζει σαφώς εντονότερη εποχικότητα σε σχέση με τον μέσο όρο της ΕΕ27. Σχεδόν το 60% των διανυκτερεύσεων και αφίξεων καταγράφεται στην περίοδο Ιουνίου–Αυγούστου, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό στην ΕΕ27 δεν υπερβαίνει το 40%. Αντιθέτως, στους μήνες εκτός της θερινής αιχμής (Νοέμβριος–Απρίλιος), οι τουριστικές ροές στην ΕΕ27 παραμένουν σημαντικά υψηλότερες σε σχέση με την Ελλάδα, γεγονός που αντανακλά την ύπαρξη ενός περισσότερο ισορροπημένου και λιγότερο εποχικού τουριστικού μοντέλου στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες.

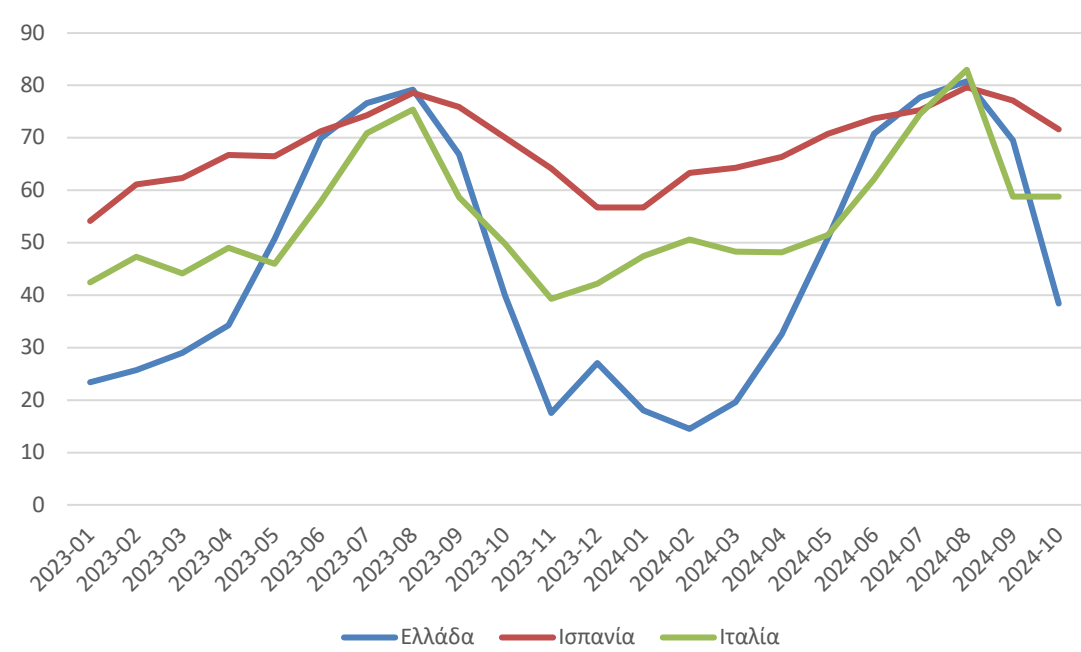
Διάγραμμα 2.6: Κατανομή νυχτών σε τουριστικά καταλύματα, 2023 - % επί του συνόλου

Πηγή: Eurostat

Το παραπάνω επιβεβαιώνεται και από την καταγραφή των ποσοστών πληρότητας καταλυμάτων σε Ελλάδα σε σύγκριση με χώρες που διαθέτουν αντίστοιχο τουριστικό προϊόν (π.χ. Ιταλία και Ισπανία). Η Ελλάδα παρουσιάζει υψηλή διακύμανση, με πληρότητα που διαμορφώνεται άνω του 90% κατά την αιχμή της θερινής περιόδου (Ιούλιος–Αύγουστος), ενώ υποχωρεί κάτω από το 20% τους χειμερινούς μήνες. Αντίθετα, η Ισπανία και η Ιταλία εμφανίζουν πιο ισοσκελισμένη ετήσια κατανομή, με ηπιότερες διακυμάνσεις και σταθερότερη ζήτηση σε όλη τη διάρκεια του έτους.

Διάγραμμα 2.8: Ποσοστό πληρότητας καταλυμάτων, 2023-2024 – Ελλάδα, Ιταλία, Ισπανία

Πηγή: Eurostat

2.3 Η περιβαλλοντική διάσταση του τουρισμού

Ο τουρισμός αποτελεί δραστηριότητα εξαρτώμενη από την κατάσταση του φυσικού περιβάλλοντος και τη σταθερότητα των τοπικών οικοσυστημάτων. Στο τρέχον παγκόσμιο πλαίσιο, ο τομέας του τουρισμού καλείται να αντιμετωπίσει πλήθος προκλήσεων που σχετίζεται τόσο με τη ζήτηση (πανδημία, πολιτική και οικονομική σταθερότητα, πληθωρισμός τιμών) όσο και με την προσφορά του προϊόντος (διαθεσιμότητα εργατικού δυναμικού, ανάγκη για επενδύσεις σε τουριστικές υποδομές και λοιπά). Ωστόσο, οι περισσότεροι από τους κινδύνους που απειλούν τη βιωσιμότητα του τομέα σχετίζονται άμεσα ή έμμεσα με περιβαλλοντικούς και κλιματικούς παράγοντες, όπως η κλιματική αλλαγή, η απώλεια βιοποικιλότητας, η υποβάθμιση οικοσυστημικών υπηρεσιών, η αύξηση της στάθμης της θάλασσας και η εμφάνιση ακραίων καιρικών φαινομένων. Αυτοί συνιστούν προκλήσεις που επηρεάζουν την ποιότητα του τουριστικού προϊόντος και καλούν για ολοκληρωμένη διαχείριση του συνόλου τους για την ενίσχυση της ανθεκτικότητας του τομέα⁵.

Η έντονη εποχικότητα του ελληνικού τουριστικού προϊόντος εντείνει σημαντικά την επίδραση των παραπάνω περιβαλλοντικών και κλιματικών προκλήσεων. Η υψηλή χωρική συγκέντρωση της τουριστικής δραστηριότητας, κυρίως σε περιφέρειες με ιδιαίτερα ελκυστικά χαρακτηριστικά, όπως για παράδειγμα στα νησιά του Αιγαίου, του Ιονίου και της Κρήτης οδηγεί σε ενισχυμένη για τουριστικές υποδομές συχνά σε ήδη περιβαλλοντικά κορεσμένες περιοχές. Παράλληλα, η εποχικά αυξημένη ζήτηση δημιουργεί επιπρόσθετες πιέσεις σε τοπικούς φυσικούς πόρους, όπως είναι το νερό, η ενέργεια αλλά και σε πόρους που εισάγονται από άλλες περιοχές (π.χ. καύσιμα, τρόφιμα, πρώτες ύλες). Κατά τη διάρκεια της καλοκαιρινής περιόδου αυξάνεται επίσης η πίεση στα φυσικά οικοσυστήματα από την αυξημένους όγκους αποβλήτων, μεγαλύτερη ένταση των μεταφορών και υψηλότερη ζήτηση σε υπηρεσίες. Τα τελευταία χρόνια αυξάνεται σημαντικά το πλήθος περιπτώσεων υπερτουρισμού – ενδεικτικά, η τουριστική πυκνότητα και η τουριστική ένταση στην Κρήτη είναι αισθητά υψηλότερες από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο (EE27) προκαλώντας έντονη πίεση στις τοπικές υποδομές και στο φυσικό περιβάλλον⁶.

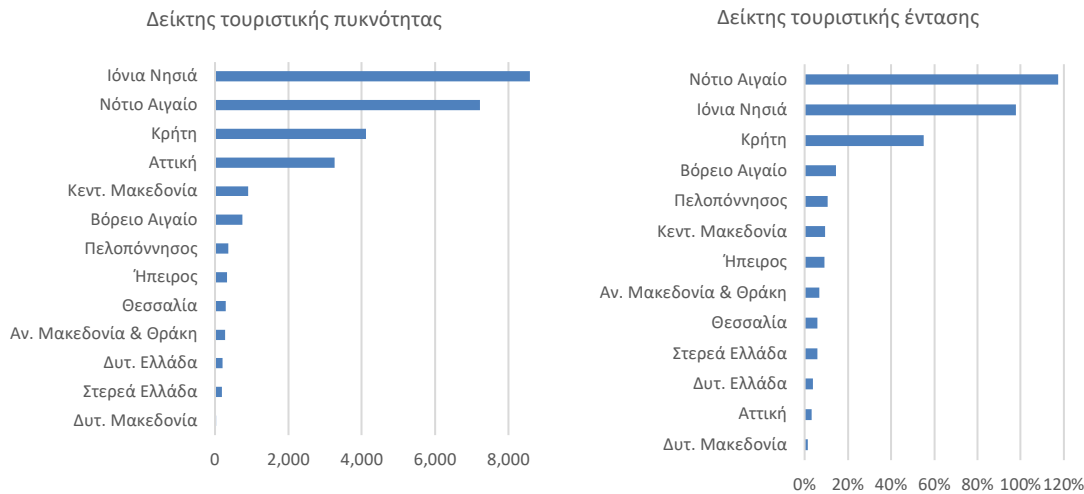
Η υψηλή χωρική συγκέντρωση της τουριστικής δραστηριότητας στην Ελλάδα επιβεβαιώνεται και από τα αντίστοιχα διαθέσιμα στοιχεία. Τα Ιόνια Νησιά, το Νότιο Αιγαίο και η Κρήτη καταγράφουν τις υψηλότερες τιμές τουριστικής πυκνότητας στην Ελλάδα, με πολύ μεγάλο αριθμό διανυκτερεύσεων ανά τετραγωνικό χιλιόμετρο. Παράλληλα, οι ίδιες περιφέρειες εμφανίζουν και τις υψηλότερες τιμές του δείκτη τουριστικής έντασης, δηλαδή του λόγου των διανυκτερεύσεων προς τον μόνιμο πληθυσμό. Ενδεικτικά, στο Νότιο Αιγαίο, ο αριθμός των τουριστικών διανυκτερεύσεων υπερβαίνει τον συνολικό πληθυσμό της περιοχής, υποδεικνύοντας την έντονη εξάρτηση από τον τουρισμό και τις πιέσεις που αυτός συνεπάγεται για τους φυσικούς και κοινωνικούς πόρους.

⁵ World Bank (2024). IFC Annual Report 2024: Accelerating Impact - Mobilizing Investment at Scale (English). World Bank Group: Washington DC.

INΣETE (2021). Ελληνικός Τουρισμός 2030|Σχέδια δράσης – Megatrends. INΣETE: Αθήνα.

⁶ Vourdoubas, I. (2024). The Undesired Impacts of Overtourism in the Island of Crete, Greece. International Journal of Advanced Multidisciplinary Research and Studies, 4(5), 868-874.

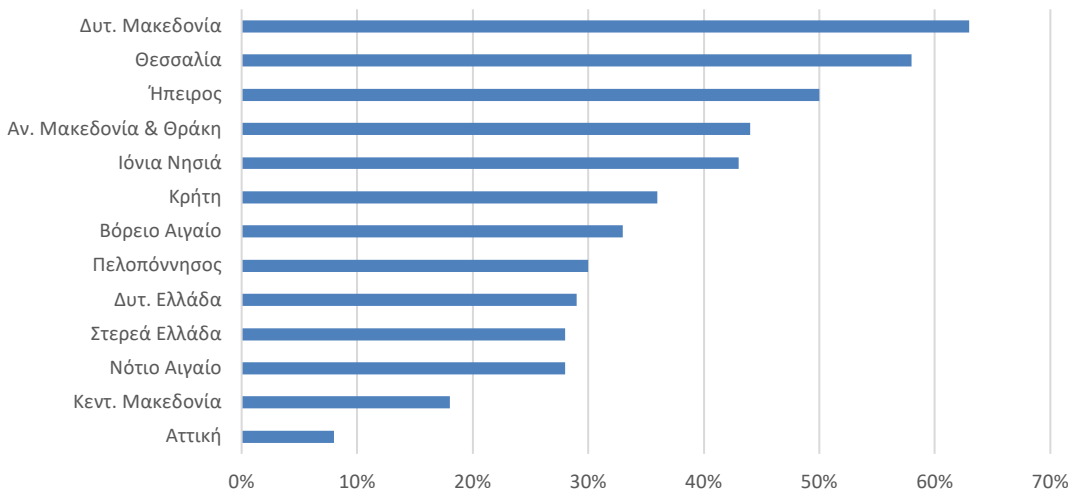
Διάγραμμα 2.6: Δείκτες τουριστικής πυκνότητας και έντασης ανά περιφέρεια, 2023

Πηγή: EU Tourism Dashboard

Παράλληλα, ένα σημαντικό ποσοστό των τουριστικών καταλυμάτων βρίσκεται σε άμεση εγγύτητα (<200m) με περιοχές υψηλής περιβαλλοντικής αξίας. Κατά συνέπεια, εμφανίζεται υψηλότερος κίνδυνος υποβάθμισης του φυσικού περιβάλλοντος μέσω της διάβρωσης εδαφών, και γενικότερης διατάραξης της πανίδας λόγω των χρήσεων γης, πίεση σε ευαίσθητους φυσικούς πόρους και προστατευόμενες ζώνες καθώς και μείωση της δυνατότητας αναγέννησης του φυσικού οικοσυστήματος. Αυτό ενέχει σοβαρές επιπτώσεις στη διατήρηση των οικοσυστημάτων και κατ' επέκταση στη βιωσιμότητα του τουριστικού προϊόντος.

Διάγραμμα 2.11: Ποσοστό καταλυμάτων κοντά (<200m) σε περιοχές υψηλής αξίας φυσικού περιβάλλοντος ανά περιφέρεια, 2023

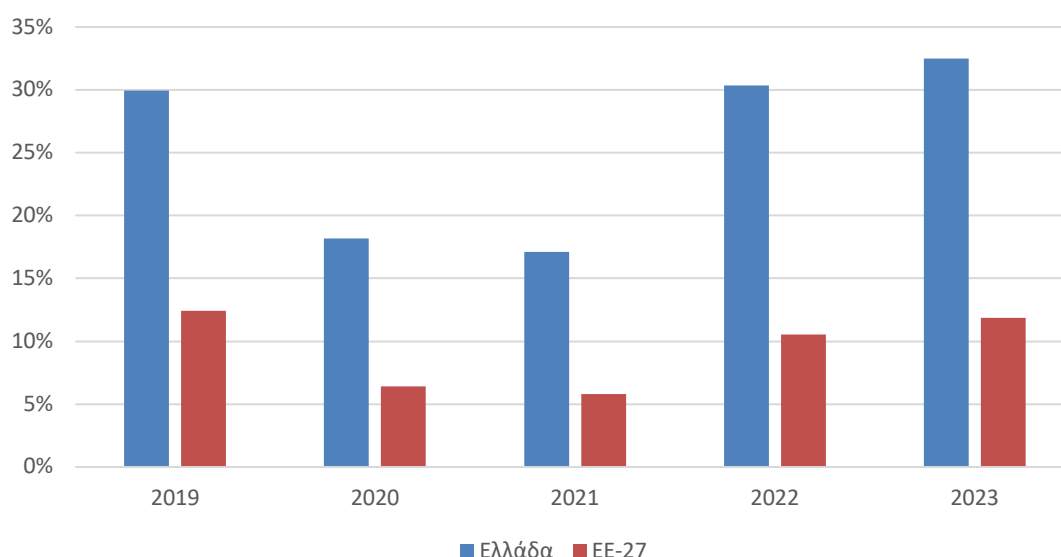

Πηγή: EU Tourism Dashboard

Η περιβαλλοντική διάσταση του τουρισμού δεν περιορίζεται μόνο στην επίδραση στους φυσικούς πόρους, αλλά εκτείνεται και στο αποτύπωμα που προκαλείται από τις μεταφορές.

Η Ελλάδα παρουσιάζει σταθερά υψηλή εξάρτηση από τουρίστες που προέρχονται από απομακρυσμένες περιοχές, εκτός ΕΕ και σε αποστάσεις άνω των 2.000 χιλιομέτρων, σε ποσοστό άνω του 30% των συνολικών διανυκτερεύσεων των αλλοδαπών το 2023. Η επίδοση αυτή είναι υπερδιπλάσια του ευρωπαϊκού μέσου όρου (11,9%) και αναδεικνύει την έντονη διεθνοποίηση της ελληνικής τουριστικής ζήτησης, ιδιαίτερα προς απομακρυσμένες περιοχές, ωστόσο εξαρτάται και από τα γεωγραφικά χαρακτηριστικά της Ελλάδας που βρίσκεται στην άκρη της Ευρώπης. Αν και η προσέλκυση αυτών των τουριστών συνιστά εξαγωγικό πλεονέκτημα, συνδυάζεται με υψηλότερη μέση τουριστική δαπάνη και καταδεικνύει στοιχεία συγκριτικού πλεονεκτήματος, δημιουργεί ταυτόχρονα αυξημένη εξάρτηση από αγορές μεγαλύτερου κόστους προσέγγισης και αυξημένη τρωτότητα σε γεωπολιτικές ή οικονομικές αστάθειες.

Διάγραμμα 2.12: Τουριστική εξάρτηση από απομακρυσμένες περιοχές

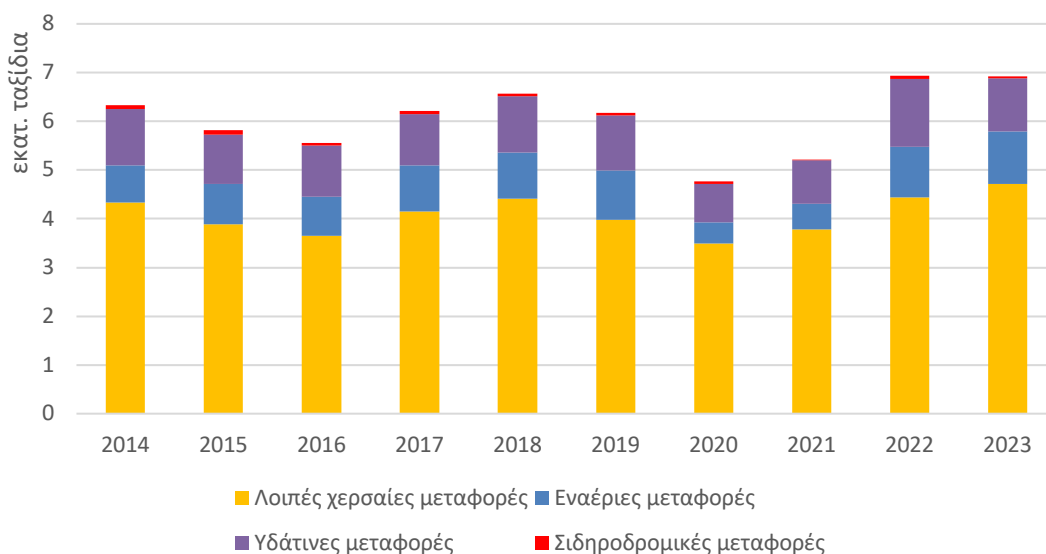

Πηγή: EU Tourism Dashboard

Ωστόσο, η πρόσβαση μέσω αεροπορικών πτήσεων και η εξάρτηση από ιδιωτικής χρήσης οδικά μέσα καθίστανται κυρίαρχες μορφές μετακίνησης στην Ελλάδα, καθώς οι υποδομές φιλικότερων επιλογών – όπως ο σιδηρόδρομος – παραμένουν μη επαρκώς ανεπτυγμένες.

Η ιδιαίτερα περιορισμένη χρήση του σιδηροδρόμου στην Ελλάδα αποτελεί σημαντική υστέρηση ως προς τη βιωσιμότητα του συστήματος μεταφορών, ιδίως σε σχέση με άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Η Ελλάδα καταγράφει διαχρονικά χαμηλό ποσοστό επιβατικών ταξιδιών με σιδηρόδρομο στην ΕΕ27, με μερίδιο που δεν υπερβαίνει το 2%, όταν σε χώρες όπως η Γαλλία και η Γερμανία πάνω από το 15% των ταξιδιών γίνονται με τον σιδηρόδρομο.

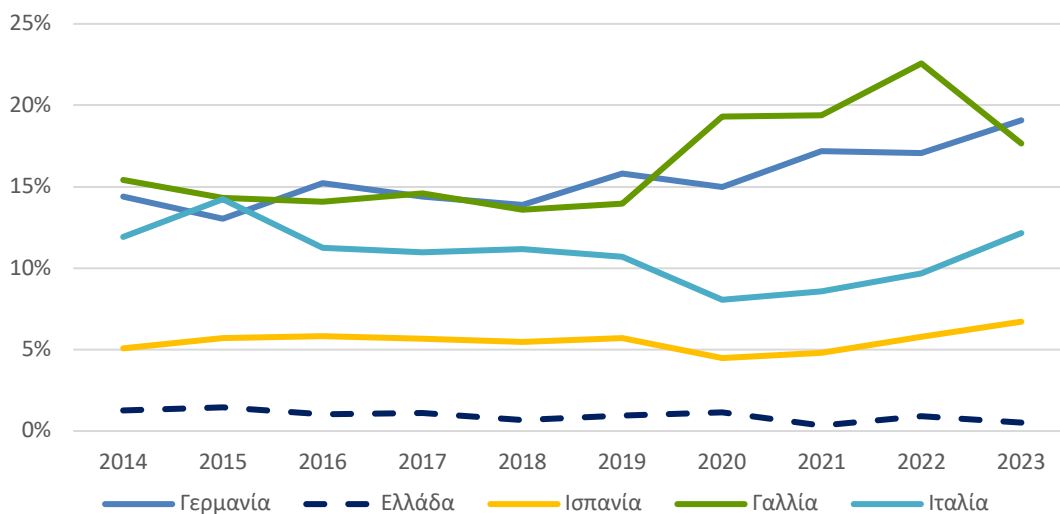
Διάγραμμα 2.15: Επιβατικά ταξίδια ανά μέσο μεταφοράς στην Ελλάδα

Πηγή: Eurostat

Η περιορισμένη δυνατότητα εσωτερικών μετακινήσεων με σιδηρόδρομο εντείνει την εξάρτηση από ρυπογόνες μορφές μεταφοράς (κυρίως αεροπορικές και οδικές), τόσο για την πρόσβαση όσο και για τη διασύνδεση τουριστικών προορισμών. Κατά συνέπεια, οι επιλογές τουριστικών μετακινήσεων χαμηλού ανθρακικού αποτυπώματος είναι περιορισμένες και μειώνουν την ικανότητα του τομέα να ανταποκριθεί σε αυστηρότερες περιβαλλοντικές απαιτήσεις που σταδιακά υιοθετούνται σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Η ενίσχυση της σιδηροδρομικής συνδεσιμότητας — ιδίως μεταξύ μητροπολιτικών κέντρων, τουριστικών προορισμών και περιφερειακών πυλών μετακίνησης (λιμάνια, αεροδρόμια) — αποτελεί κρίσιμη προϋπόθεση για τη μείωση των εκπομπών από τον τουρισμό και την επίτευξη ενός πιο ισόρροπου και ανθεκτικού συστήματος μεταφορών.

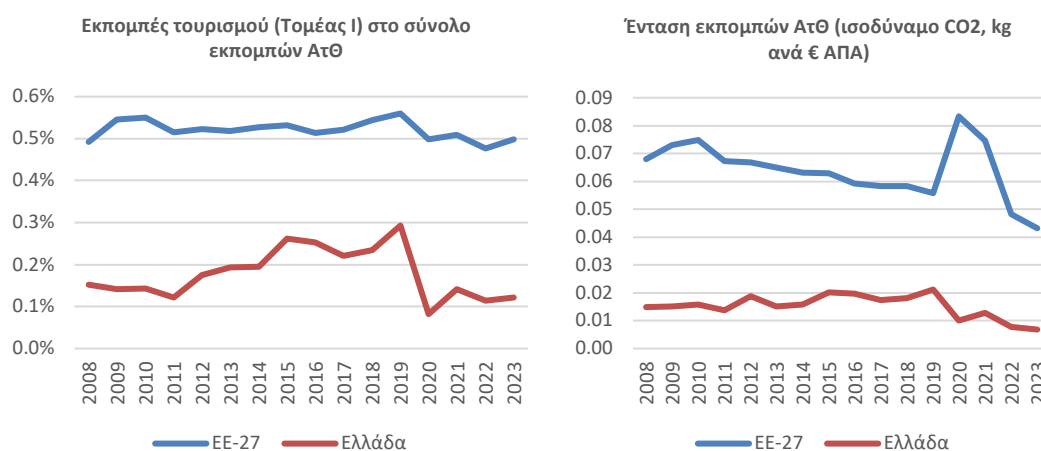
Διάγραμμα 2.14: Ποσοστό ταξιδιών με τρένο σε επιλεγμένες ευρωπαϊκές χώρες

Πηγή: Eurostat

Η συμβολή του τουριστικού τομέα στις εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου στην Ελλάδα αλλά και η ένταση εκπομπών παραμένει διαχρονικά χαμηλότερη από τον μέσο όρο της ΕΕ-27, τόσο σε απόλυτα όσο και σε κατά κεφαλήν επίπεδα. Ωστόσο, το ποσοστό συμμετοχής του τομέα στις συνολικές εκπομπές, τόσο στην Ελλάδα όσο και στην ΕΕ, παραμένει πολύ χαμηλό, γεγονός που περιορίζει τη σημασία περαιτέρω ανάλυσης στο παρόν πλαίσιο. Αυτό σχετίζεται με το γεγονός πως οι εκπομπές που αποδίδονται στον τουρισμό αφορούν κυρίως τους κλάδους Ι.55 και Ι.56 (Καταλύματα – Εστίαση), και δεν περιλαμβάνουν τις εκπομπές από αεροπορικές και άλλες μεταφορές, οι οποίες καταγράφονται ξεχωριστά στον τομέα Η (Μεταφορές). Σημειώνεται πως μια πληρέστερη αποτίμηση του ανθρακικού αποτυπώματος του τουρισμού θα περιλάμβανε και το μερίδιο των εκπομπών που προέρχονται από κλάδους που εξυπηρετούν σε μεγάλο βαθμό την τουριστική ζήτηση, όπως είναι οι αεροπορικές, ακτοπλοϊκές και οδικές μεταφορές, καθώς και την κατανάλωση των νοικοκυριών κατά τη διάρκεια ταξιδιών (ενέργεια, τρόφιμα κτλ). Για την ολοκληρωμένη αποτίμηση του περιβαλλοντικού αποτυπώματος του τουρισμού, απαιτείται η διασύνδεση των λογαριασμών που καταγράφουν δεδομένα για τον τουρισμό με περιβαλλοντικούς λογαριασμούς. Η παραπάνω προσέγγιση στηρίζεται σε πίνακες εισροών-εκροών, που αποδίδουν την κατανάλωση ενέργειας, τις εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου και τη χρήση φυσικών πόρων σε τουριστικές δραστηριότητες, άμεσα (καταλύματα, εστίαση) και έμμεσα (μεταφορές, προμήθειες κ.ά.).

Διάγραμμα 2.15: Συμμετοχή τουρισμού στο σύνολο εκπομπών ΑτΘ

Πηγή: Eurostat

Ένα από τα πλέον αναγνωρισμένα παραδείγματα αυτής της μεθοδολογίας είναι η περίπτωση της Αυστρίας, όπου έχουν αναπτυχθεί εκτενείς μελέτες που αποτιμούν την ένταση άνθρακα του τουρισμού, συνδυάζοντας στοιχεία από ενεργειακούς και περιβαλλοντικούς λογαριασμούς. Η αποτύπωση πραγματοποιείται ανά είδος τουριστικής δαπάνης και με διάκριση μεταξύ εσωτερικού και εξωτερικού τουρισμού, επιτρέποντας την ανάλυση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων κατά προέλευση και σκοπό του ταξιδιού⁷. Η μεθοδολογία

⁷ Frechtling, D. C. (2006). Tourism Satellite Accounts: A Critical Assessment. Journal of Travel Research, 45(1), 92–98. <https://doi.org/10.1177/0047287506288887>

αυτή ενισχύει τη δυνατότητα διαμόρφωσης στοχευμένων και τεκμηριωμένων πολιτικών για τη βιωσιμότητα του τουριστικού τομέα και την αποτελεσματική παρακολούθηση του ανθρακικού του αποτυπώματος.

2.4 Η φέρουσα ικανότητα των τουριστικών προορισμών στην Ελλάδα

Η περιβαλλοντική επιβάρυνση από τον τουρισμό δεν σχετίζεται αποκλειστικά με τον συνολικό αριθμό των επισκεπτών, αλλά και με τον βαθμό συγκέντρωσής τους σε συγκεκριμένους προορισμούς, τη χρονική κατανομή της επισκεψιμότητας και τη διαχείριση των διαθέσιμων φυσικών και κοινωνικών πόρων στο εν λόγω οικοσύστημα. Σε αρκετές περιπτώσεις, τα οικονομικά οφέλη από εντατικές τουριστικές περιόδους είναι σημαντικά και για την τοπική οικονομία. Ωστόσο, όπως επισημάνθηκε σε προηγούμενη ενότητα, τα φαινόμενα υπερτουρισμού υποβαθμίζουν τα φυσικά οικοσυστήματα περιορίζοντας τη βιωσιμότητα του τομέα διαχρονικά. Ως εκ τούτου, απαιτείται ο στρατηγικός σχεδιασμός μέτρων για τη διατήρηση ισορροπίας μεταξύ οικονομικής ανάπτυξης και περιβαλλοντικής προστασίας, με έμφαση στην εκτίμηση και συνεχή παρακολούθηση της ικανότητας κάθε περιοχής να φιλοξενεί επισκέπτες χωρίς να υποβαθμίζεται το ευρύτερο περιβάλλον.

Η έννοια της τουριστικής φέρουσας ικανότητας ορίζεται από τον Παγκόσμιο Οργανισμό Τουρισμού ως ο μέγιστος αριθμός ατόμων που μπορούν να επισκέπτονται έναν τουριστικό προορισμό χωρίς να προκαλούνται μη αναστρέψιμες αρνητικές επιπτώσεις στο φυσικό, κοινωνικό και οικονομικό περιβάλλον, διατηρώντας παράλληλα την ποιότητα της εμπειρίας του επισκέπτη⁸. Στην ελληνική νομοθεσία, το Άρθρο 64 του ν. 4964/2022 – νόμου που αφορά τον εκσυγχρονισμό αυτός χωροταξικής και πολεοδομικής νομοθεσίας και την ενσωμάτωση περιβαλλοντικών κριτηρίων στον σχεδιασμό του χώρου – παρέχει έναν ευρύτερο ορισμό αυτός έννοιας αυτός φέρουσας ικανότητας στο πλαίσιο αυτός διαχείρισης χωρικών συστημάτων. Συγκεκριμένα, ορίζεται ότι: «Ως Φέρουσα Ικανότητα (ΦΙ) ενός χωρικού συστήματος, νοούνται τα μέγιστα ανεκτά όρια επιβαρύνσεων ή και μεταβολών των συνθηκών που επικρατούν σε αυτό, πέραν των οποίων παύει να υπάρχει ισορροπία ανάμεσα στο φυσικό περιβάλλον, την οικονομία και την κοινωνία που διαβιεί σε αυτό, με αποτέλεσμα να προκαλούνται υπέρμετρες ή μη αναστρέψιμες φθορές στο φυσικό περιβάλλον και να ασκούνται αρνητικές πιέσεις στο ανθρωπογενές περιβάλλον και στην κοινωνία».

Παρότι ο ορισμός αυτός δεν αφορά άμεσα τον τουριστικό τομέα, παρέχει ένα αξιόπιστο εννοιολογικό υπόβαθρο για την προσέγγιση και της τουριστικής φέρουσας ικανότητας. Η αρχή των “ανεκτών ορίων μεταβολής” και της διατήρησης ισορροπίας μεταξύ περιβάλλοντος, οικονομίας και κοινωνίας είναι πλήρως ευθυγραμμισμένη με τις αρχές της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης. Ως εκ τούτου, ο εν λόγω ορισμός μπορεί να αξιοποιηθεί για την τεκμηρίωση πολιτικών διαχείρισης τουριστικών ροών και την αποφυγή δράσεων που οδηγούν σε περιβαλλοντική και κοινωνική υποβάθμιση.

⁸ Navarro Jurado, E., Tejada Tejada, M., Almeida García, F., Cabello González, J., Cortés Macías, R., Delgado Peña, J., ... Solís Becerra, F. (2012). Carrying capacity assessment for tourist destinations. Methodology for the creation of synthetic indicators applied in a coastal area. *Tourism Management*, 33(6), 1337–1346.

Σημειώνεται πως η φέρουσα ικανότητα αποτελεί εργαλείο εκτίμησης και διαχείρισης του φαινομένου του υπερτουρισμού, βοηθώντας στον ορθολογικό σχεδιασμό πολιτικών μεσοπρόθεσμου και μακροπρόθεσμου χαρακτήρα, ειδικά σε περιφέρειες με ευαίσθητα οικοσυστήματα ή υψηλή εποχικότητα.

Η εκτίμηση της φέρουσας ικανότητας στηρίζεται στην ολοκληρωμένη αξιολόγηση περιβαλλοντικών, κοινωνικών και οικονομικών παραγόντων στη βάση ενδεικτικών κριτηρίων που σχετίζονται με τη χρήση φυσικών πόρων, την κατανομή επισκεπτών και τουριστικής κατανάλωσης στο χρόνο, τις οικονομικές επιπτώσεις (εισροές στο ΑΕΠ, απασχόληση, επενδύσεις) και την πίεση σε δημόσιες υποδομές και υπηρεσίες. Παρ' όλα αυτά, ο σχεδιασμός ενός δείκτη τουριστικής φέρουσας ικανότητας αντιμετωπίζει εγγενείς δυσκολίες, που σχετίζονται με τα διαφορετικά είδη πιέσεων ανά τουριστικό προορισμό και τη διαφορετική σημασία που κάποια κριτήρια έχουν για την κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη μιας περιοχής. Για τους παραπάνω λόγους, η έννοια της τουριστικής φέρουσας ικανότητας δεν θα πρέπει να αντιμετωπίζεται ως ένας στατικός αριθμητικός δείκτης, αλλά ως ένα δυναμικό εργαλείο σχεδιασμού, το οποίο συμβάλλει στον καθορισμό ορίων που εξασφαλίζουν τη βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη.

Ένα από τα χαρακτηριστικά παραδείγματα εφαρμογής μεθοδολογίας φέρουσας ικανότητας είναι η περίπτωση της Νάξου (Leka et al., 2022⁹). Η Νάξος δέχεται τις περισσότερες τουριστικές ροές στη δυτική πλευρά του νησιού, όπου διαμένει και το 74% των κατοίκων. Την περίοδο 1974-2014 υπήρξε αύξηση των αστικών εκτάσεων κατά 32%. Ως αποτέλεσμα, ακολούθησαν σημαντικές αλλαγές στις χρήσεις γης, με τη μετατροπή γεωργικών εκτάσεων σε αστικές, επιταχύνθηκε η διάβρωση των ακτών εξαιτίας της δόμησης αλλά και του αυξημένου πλήθους επισκεπτών. Το ήδη πεπαλαιωμένο δίκτυο ύδρευσης, όπου σημειώνονται απώλειες κατά 15-20%, κλήθηκε να υποστηρίξει σημαντική αύξηση της κατανάλωσης του νερού, ενώ αυξήθηκε σημαντικά και η παραγωγή αποβλήτων. Η περαιτέρω αύξηση της τουριστικής πίεσης λόγω της αύξησης της τουριστικής έντασης στην Ελλάδα¹⁰, χωρίς την εφαρμογή στρατηγικών για την προστασία των φυσικών χερσαίων και θαλάσσιων οικοσυστημάτων, ενδέχεται να επηρεάσει τη βιωσιμότητα του τουριστικού προϊόντος της Νάξου στο προσεχές διάστημα.

Εάν αυτή η τάση συνεχιστεί, λόγω της αυξανόμενης τουριστικής έντασης στην Ελλάδα, είναι πολύ πιθανό η υποβάθμιση του περιβάλλοντος να υποβαθμίσει και του τουριστικό προϊόν της Νάξου. Πέραν της περιβαλλοντικής υποβάθμισης, η απώλεια εισοδήματος από τον τουρισμό ενδέχεται να πλήξει σοβαρά τη βιωσιμότητα της τοπικής κοινωνίας, στερώντας κρίσιμα εισοδήματα και ευκαιρίες απασχόλησης. Αυτό μπορεί να ενισχύσει τάσεις εγκατάλειψης της υπαίθρου και μετακίνησης προς τα μεγάλα αστικά κέντρα, επιτείνοντας φαινόμενα υπερσυγκέντρωσης πληθυσμού και κοινωνικών ανισοτήτων.

⁹ Leka, A., Lagarias, A., Panagiotopoulou, M., & Stratigea, A. (2022). Development of a Tourism Carrying Capacity Index (TCCI) for sustainable management of coastal areas in Mediterranean islands—Case study Naxos, Greece. *Ocean & Coastal management*, 216, 105978.

¹⁰ Koimtzidis, M., Falalakis, G., Stathopoulos, S., Kopsidas, O., Kourtidis, K., & Gemitzi, A. (2025). Assessing development patterns and carrying capacity using nighttime light analysis: A case study in Greece. *Remote Sensing Applications: Society and Environment*, 37, 101462.

Η εφαρμογή της μεθοδολογίας εκτίμησης της τουριστικής φέρουσας ικανότητας και σε άλλους τουριστικούς προορισμούς και οικοσυστήματα έχει αναδείξει σειρά ζητημάτων που επηρεάζουν τη βιωσιμότητα του τουριστικού προϊόντος. Μελέτη που εκπονήθηκε στη Μύκονο ανέδειξε την αυξημένη τουριστική πυκνότητα ήδη από τη δεκαετία του 1990, την υπερφόρτωση των υφιστάμενων δικτύων ιδιαίτερα κατά τους καλοκαιρινούς μήνες και ζητήματα υπερδόμησης¹¹. Από το 2013, η Ελληνική Εταιρεία Περιβάλλοντος και Πολιτισμού (ΕΛΛΕΤ) εκπονεί μελέτες για νησιά των Κυκλάδων, ενώ μέσα στο 2025 προβλέπεται η ολοκλήρωση μελέτης για τον Δήμο Αθηναίων^{12,13}. Παράλληλα, βρίσκονται σε εξέλιξη μελέτες για το δήμο Ζαχάρως και την Περιφέρεια Αττικής, η ολοκλήρωση των οποίων αναμένεται εντός του 2025.

¹¹ <https://ependyseis.mindev.gov.gr/uploads/photos/5-meleti-touristikis-ferousas-ikanotitas-t-f-i.pdf>

¹² <https://www.ellet.gr/project/ferousa-ikanotita/>

¹³ <https://www.cityofathens.gr/dimos-athinaion-ta-apotelesmata-tis-meletis-feroyas-toyristikis-ikanotitas-tis-athinas/>

3. ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΑΙ ΕΘΝΙΚΟ ΘΕΣΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Το παρόν κεφάλαιο εξετάζει το θεσμικό και κανονιστικό πλαίσιο που διέπει τη σχέση τουρισμού και κλιματικής αλλαγής σε ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο. Εστιάζει στις βασικές στρατηγικές, νομοθεσίες και πολιτικές πρωτοβουλίες που καθορίζουν τους όρους μετάβασης του τομέα σε ένα βιώσιμο και ανθεκτικό υπόδειγμα ανάπτυξης. Παρουσιάζονται οι σχετικοί ευρωπαϊκοί πυλώνες πολιτικής, καθώς και οι κυριότερες ρυθμιστικές παρεμβάσεις στην Ελλάδα, με στόχο τη χαρτογράφηση του πλαισίου εντός του οποίου σχεδιάζεται και υλοποιείται η τουριστική πολιτική υπό το πρίσμα της κλιματικής κρίσης.

3.1 Το ευρωπαϊκό θεσμικό πλαίσιο για τον τουρισμό και την κλιματική αλλαγή

Σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Επιτροπής, ο τουριστικός τομέας αποτελεί σημαντικό πεδίο πολιτικής παρέμβασης ενόψει των προκλήσεων της κλιματικής αλλαγής, της απώλειας βιοποικιλότητας και της μετάβασης σε βιώσιμα πρότυπα ανάπτυξης. Η Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία (European Green Deal) και η Ευρωπαϊκή Ατζέντα για τον Τουρισμό 2030 αποτελούν τους κύριους στρατηγικούς άξονες πολιτικής για τον μετασχηματισμό του ευρωπαϊκού τουρισμού στο πλαίσιο ενός ανθεκτικού, πράσινου και ψηφιακά προηγμένου υποδείγματος, για αυτόν τον λόγο έχουν επιλεγεί και παρουσιάζονται παρακάτω.

Αξίζει να σημειωθεί ότι και άλλες στρατηγικές και κανονιστικές πρωτοβουλίες της ΕΕ, όπως η Στρατηγική για την Προσαρμογή στην Κλιματική Αλλαγή ή ο Νόμος για την Αποκατάσταση της Φύσης, ενδέχεται να έχουν έμμεσες ή άμεσες επιπτώσεις στον τουρισμό. Εντούτοις, η παρούσα ενότητα επικεντρώνεται στις πλέον συναφείς πολιτικές που σχεδιάστηκαν με επίκεντρο τον τομέα, καθώς και σε εκείνες που διαμορφώνουν το πλαίσιο για τη συνολική του μετάβαση.

Η Ευρωπαϊκή Ατζέντα, ειδικότερα, καθορίζει ένα συνεκτικό πλαίσιο δράσεων που αποσκοπεί στην ολιστική αναμόρφωση του τουριστικού τομέα. Το νέο αυτό υπόδειγμα αναλύεται σε πέντε βασικούς πυλώνες¹⁴:

(α) **Πράσινη μετάβαση**, με μέτρα για τη μείωση του περιβαλλοντικού αποτυπώματος των τουριστικών δραστηριοτήτων (διαχείριση αποβλήτων, ενεργειακή απόδοση, υδάτινοι πόροι), την προώθηση βιώσιμων μεταφορών, την ενθάρρυνση τουριστικών επιχειρήσεων προς την υιοθέτηση πράσινων πρακτικών (που θα αυξήσει τη ζήτηση για πράσινες υπηρεσίες από δημόσιους φορείς) και την ενίσχυση συνεργασιών δημόσιου-ιδιωτικού τομέα σε ερευνητικά έργα που αναπτύσσουν λύσεις για βιώσιμο τουρισμό.

(β) **Ψηφιακή μετάβαση**, η οποία εστιάζει στην ενίσχυση της αποδοτικότητας των τουριστικών επιχειρήσεων μέσω της αξιοποίησης ψηφιακών τεχνολογιών για τη βέλτιστη διαχείριση των πόρων. Ο πυλώνας αυτός αναγνωρίζει την ανάγκη υιοθέτησης ψηφιακών εργαλείων, ιδίως από μικρές και πολύ μικρές τουριστικές επιχειρήσεις, ενώ ενθαρρύνει την ανταλλαγή σχετικών δεδομένων για την υποστήριξη καινοτόμων υπηρεσιών. Παράλληλα, προωθεί τη συνεργασία μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού τομέα με στόχο τη βιώσιμη ενσωμάτωση ψηφιακών λύσεων στον τουριστικό κλάδο.

¹⁴ <https://www.undp.org/publications/tourism-and-sustainable-development-goals-journey-2030>

(γ) **Ανθεκτικότητα και συμπερίληψη**, με στόχο τη βελτίωση της κοινωνικής και οικονομικής ένταξης ευάλωτων ομάδων και την ενίσχυση της ευημερίας των τοπικών κοινωνιών. Προβλέπεται η ενδυνάμωση της ένταξης ευπαθών ομάδων, η ενίσχυση της ανθεκτικότητας των τουριστικών υπηρεσιών και προορισμών της ΕΕ, καθώς και η προώθηση της Ένωσης ως βιώσιμου τουριστικού προορισμού, με σεβασμό προς τις τοπικές κοινωνίες και το περιβάλλον.

(δ) **Δεξιότητες και υποστήριξη**, μέσω της ενημέρωσης, της κατάρτισης και της ενίσχυσης της προσβασιμότητας σε ευκαιρίες που προσφέρει η πράσινη και ψηφιακή μετάβαση. Η αλλαγή του τουριστικού μοντέλου δημιουργεί οικονομικές προοπτικές, η αξιοποίηση των οποίων απαιτεί ανάπτυξη των κατάλληλων δεξιοτήτων. Ο πυλώνας περιλαμβάνει δράσεις ενημέρωσης για τις μεταβολές στο τουριστικό προϊόν, παροχή ευκαιριών κατάρτισης για την ενίσχυση της ανθεκτικότητας του κλάδου, καθώς και υποστήριξη των τουριστικών οργανισμών στην αναζήτηση πληροφόρησης, χρηματοδότησης και συνεργασιών.

(ε) **Θεσμικό πλαίσιο και διακυβέρνηση**, με έμφαση στη ρύθμιση της βραχυχρόνιας μίσθωσης, τη βελτίωση των στατιστικών δεδομένων και τον πολυεπίπεδο σχεδιασμό πολιτικής. Για την παγίωση των αλλαγών και τη διαμόρφωση μακροπρόθεσμης στρατηγικής, απαιτείται η αναβάθμιση του θεσμικού πλαισίου. Ο πυλώνας αυτός περιλαμβάνει τη θεσμοθέτηση του τομέα της βραχυχρόνιας μίσθωσης με στόχο την ενίσχυση του ανταγωνισμού και την προστασία των καταναλωτών, τη συστηματική συλλογή αξιόπιστων στατιστικών για την αποτίμηση των επιπτώσεων του τουρισμού, καθώς και την ενσωμάτωση του τουρισμού σε στρατηγικές σχεδιασμού σε εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο.

Ωστόσο, οι παραπάνω πυλώνες ευθυγραμμίζονται σε μεγάλο βαθμό με τις προτεραιότητες της Ευρωπαϊκής Πράσινης Συμφωνίας, καθώς προωθούν την κυκλική οικονομία, τη βιώσιμη κινητικότητα, την προστασία της φύσης και την προσαρμογή στην κλιματική αλλαγή. Παρεμβάσεις όπως η εφαρμογή κυκλικών μοντέλων στον τουρισμό, η ενίσχυση της ηλεκτροκίνησης και των δημόσιων μεταφορών, η αξιοποίηση των περιοχών Natura 2000 για την ανάπτυξη του οικοτουρισμού και η υιοθέτηση βιώσιμων επιχειρηματικών πρακτικών συνιστούν βασικά εργαλεία για τον πράσινο μετασχηματισμό του τομέα.

Παράλληλα, η προσαρμογή στην κλιματική αλλαγή αποτελεί στρατηγική προτεραιότητα, με δράσεις που εστιάζουν στην αναγνώριση του κλιματικού κινδύνου, στην ενίσχυση της ανθεκτικότητας των τουριστικών προορισμών και στην προώθηση συνεργειών μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού τομέα. Η πράσινη επιχειρηματικότητα ενισχύεται μέσω οικολογικών σημάνσεων και πιστοποιήσεων περιβαλλοντικής διαχείρισης, συμβάλλοντας σε ένα περισσότερο βιώσιμο και ανταγωνιστικό υπόδειγμα για τον ευρωπαϊκό τουρισμό.

Η πορεία επί των στρατηγικών κατευθύνσεων και η επίτευξη σχετικών στόχων μετασχηματισμού του ευρωπαϊκού τουρισμού στηρίζεται σε σειρά χρηματοδοτικών εργαλείων της ΕΕ, που ενσωματώνουν την περιβαλλοντική διάσταση στις επενδυτικές προτεραιότητες. Το InvestEU διαθέτει σημαντικούς πόρους για πράσινες υποδομές και μικρομεσαίες επιχειρήσεις, ενώ το Ταμείο Δίκαιης Μετάβασης (JTF) απευθύνεται σε περιοχές που πλήττονται από την απανθρακοποίηση, παρέχοντας υποστήριξη για την προσαρμογή τους στις νέες συνθήκες. Το πρόγραμμα LIFE εστιάζει στην αποκατάσταση της

φύσης, την κυκλική οικονομία και την ενεργειακή μετάβαση, λειτουργώντας συμπληρωματικά προς τους λοιπούς μηχανισμούς.

Παράλληλα, χρηματοπιστωτικά ιδρύματα της ΕΕ όπως η Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων (ΕΙΒ) και η Ευρωπαϊκή Τράπεζα Ανασυγκρότησης και Ανάπτυξης (ΕΒΡΔ) προσφέρουν στοχευμένη στήριξη σε τουριστικές επιχειρήσεις για την υλοποίηση βιώσιμων επενδύσεων, την αναβάθμιση επιχειρησιακών σχεδίων και την προώθηση της ενεργειακής αποδοτικότητας. Τέλος, το Ταμείο Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας (RRF), που δημιουργήθηκε στην προσπάθεια να μετριασθούν οι επιπτώσεις της πανδημίας COVID-19 στην ευρωπαϊκή οικονομία εξασφαλίζει πρόσθετη χρηματοδότηση για την πράσινη και ψηφιακή μετάβαση, ενισχύοντας τις αντοχές του τομέα σε εξωτερικές κρίσεις. Ωστόσο, σημειώνεται πως η αξιοποίηση αυτών των εργαλείων προϋποθέτει την ύπαρξη ώριμων και στρατηγικά ευθυγραμμισμένων επιχειρηματικών σχεδίων από πλευράς τουριστικών φορέων.

Πέραν των ειδικά διαμορφωμένων στρατηγικών για τον τουρισμό, ο τομέας επηρεάζεται από ένα ευρύτερο πλέγμα ευρωπαϊκών πολιτικών και κανονιστικών πρωτοβουλιών που στοχεύουν στη βιωσιμότητα, την κλιματική ανθεκτικότητα και την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος. Οι πολιτικές αυτές, αν και δεν απευθύνονται αποκλειστικά στον τουρισμό, διαμορφώνουν κρίσιμους όρους για την πράσινη μετάβαση του κλάδου.

Ανάμεσα στα παραδείγματα πολιτικών που παρουσιάζονται στη συγκεκριμένη ενότητα συμπεριλαμβάνεται η στρατηγική για Βιώσιμη και Έξυπνη Κινητικότητα (2020) προωθώντας τη μείωση των εκπομπών του τομέα των μεταφορών, την ενίσχυση της ηλεκτροκίνησης και την ενοποίηση ευρωπαϊκών δικτύων μετακίνησης. Στο πλαίσιο αυτό, η αναβάθμιση δικτύων ήπιων μετακινήσεων (π.χ. δίκτυα EuroVelo και EPaths για ποδηλασία και πεζοπορία) προσφέρει ευκαιρίες για την ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουρισμού. Παράλληλα, η Στρατηγική για τη Βιοποικιλότητα 2030 και ο Νόμος για την Αποκατάσταση της Φύσης ενισχύουν τη σημασία προστατευόμενων περιοχών και οικοσυστημάτων (όπως τα δίκτυα Natura 2000) και προωθούν πρακτικές που μπορούν να στηρίξουν την ανάπτυξη οικότουρισμού. Επιπλέον, το Σχέδιο Δράσης για την Κυκλική Οικονομία στοχεύει στην αναδιάρθρωση του τρόπου κατανάλωσης και παραγωγής στην ΕΕ, ενισχύοντας την αποδοτικότητα των πόρων και τη μείωση των αποβλήτων. Αν και δεν περιλαμβάνει ειδική πρόβλεψη για τον τουρισμό ή για νησιωτικές περιοχές, οι αρχές του είναι ιδιαίτερα συναφείς με τουριστικά εξαρτώμενες περιοχές, όπως τα νησιά, όπου οι ανάγκες για εισαγωγή πόρων και διαχείριση αποβλήτων είναι αυξημένες, ιδιαίτερα κατά την τουριστική περίοδο. Τέλος, η πρωτοβουλία *Pact for Skills* υπογραμμίζει την ανάγκη αναβάθμισης των δεξιοτήτων του ανθρώπινου δυναμικού στον τουριστικό τομέα, με έμφαση σε πράσινες και ψηφιακές δεξιότητες. Στόχος είναι η ενίσχυση της προσαρμοστικότητας του κλάδου στις προκλήσεις της πράσινης και ψηφιακής μετάβασης και η αξιοποίηση των σχετικών ευκαιριών.

3.2 Ελλάδα

Η Ελλάδα, ως κράτος μέλος της ΕΕ, δεσμεύεται στην υλοποίηση των περιβαλλοντικών πολιτικών και ρυθμίσεων της Ένωσης. Δεδομένων των γεωγραφικών και οικονομικών ιδιοτεροτήτων κάθε χώρας, τα κράτη μέλη διαθέτουν περιθώρια ευελιξίας, κυρίως ως προς την ενσωμάτωση των ευρωπαϊκών οδηγιών στο εθνικό δίκαιο και την εφαρμογή πολιτικών που προσαρμόζονται στις εθνικές συνθήκες. Στην περίπτωση της Ελλάδας, η περιβαλλοντική

στρατηγική περιλαμβάνει διαστάσεις που αφορούν τον τουριστικό τομέα, αναγνωρίζοντας τη σημασία του για την εθνική οικονομία και τις επιπτώσεις του στο φυσικό περιβάλλον.

Ο σχεδιασμός και η εφαρμογή πολιτικών για τη βιωσιμότητα και την ανθεκτικότητα του τουρισμού στην Ελλάδα πραγματοποιείται στο πλαίσιο ενός σύνθετου και διατομεακού θεσμικού πλαισίου. Το πλαίσιο αυτό περιλαμβάνει εξειδικευμένες ρυθμίσεις που αφορούν τον τουριστικό τομέα, καθώς και ευρύτερες στρατηγικές που σχετίζονται με την κλιματική αλλαγή, την κυκλική οικονομία, την ενεργειακή πολιτική και τη διαχείριση φυσικών πόρων.

Στο πλαίσιο αυτό εντάσσονται τόσο τα ετήσια σχέδια δράσης του Υπουργείου Τουρισμού όσο και άλλα θεσμικά κείμενα όπως η Εθνική Στρατηγική για την Προσαρμογή στην Κλιματική Αλλαγή (ΕΣΠΚΑ), το Εθνικό Σχέδιο για την Ενέργεια και το Κλίμα (ΕΣΕΚ), και ο νόμος 5061/2023 για την ενίσχυση του βιώσιμου τουρισμού. Επιπλέον, νέες θεσμικές πρωτοβουλίες, όπως το υπό διαμόρφωση Εθνικό Σχέδιο Προστασίας Πολιτιστικής Κληρονομιάς από την Κλιματική Αλλαγή, συνθέτουν τα διαθέσιμα θεσμικά εργαλεία σε εθνικό επίπεδο. Σαφώς, όπως άλλωστε αναφέρθηκε και στην προηγούμενη ενότητα, η τουριστική δραστηριότητα σχετίζεται και με άλλες, ευρύτερες εθνικές πολιτικές, όπως το Εθνικό Σχέδιο Δράσης για την Κυκλική Οικονομία και η Εθνική Στρατηγική για τη Βιοποικιλότητα.

Στην παρούσα ενότητα παρουσιάζονται συνοπτικά τα κυριότερα θεσμικά εργαλεία που είναι σχετικά με τον τουρισμό και την κλιματική αλλαγή.

Εθνική στρατηγική προσαρμογής στην κλιματική αλλαγή (ΕΣΠΚΑ)

Η ΕΣΠΚΑ αποτελεί μέρος του Εθνικού Κλιματικού Νόμου (ν. 4936/2022) και καταρτίζεται από το Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας, σε συνεργασία με τα συναρμόδια Υπουργεία και την τοπική αυτοδιοίκηση. Δεν έχει προκαθορισμένη διάρκεια λήξης, αλλά αναθεωρείται υποχρεωτικά κάθε πέντε χρόνια. Η στρατηγική εναρμονίζεται με τους ευρωπαϊκούς κλιματικούς στόχους, περιλαμβάνει εκτίμηση των αναμενόμενων κλιματικών μεταβολών και των επιπτώσεών τους στα οικοσυστήματα της χώρας, και προτεραιοποιεί τομείς της οικονομίας για εφαρμογή μέτρων προσαρμογής βάσει της τρωτότητάς τους στην κλιματική αλλαγή.

Η εφαρμογή της ΕΣΠΚΑ εξειδικεύεται σε περιφερειακό επίπεδο με τα Περιφερειακά Σχέδια Προσαρμογής στην Κλιματική Αλλαγή (ΠεΣΠΚΑ), για την υλοποίηση των οποίων είναι υπεύθυνες οι περιφερειακές αρχές. Μέχρι το τέλος του 2024, είχαν εγκριθεί 8 από τα 13 ΠεΣΠΚΑ, με τα υπόλοιπα να βρίσκονται υπό διαμόρφωση/έγκριση από τις αντίστοιχες περιφέρειες. Στα περισσότερα από εγκεκριμένα ΠεΣΠΚΑ αναδεικνύονται ως κοινές προτεραιότητες η επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου, η ενίσχυση εναλλακτικών μορφών τουρισμού, η προστασία υποδομών από φυσικούς κινδύνους και η βελτίωση της κατανόησης του κλιματικού κινδύνου. Ωστόσο, παρατηρείται απουσία συστηματικής καταγραφής μέτρων ειδικά προσανατολισμένων στην ενίσχυση της ανθεκτικότητας του τουριστικού τομέα, γεγονός που υποδηλώνει την ανάγκη για πληρέστερη ενσωμάτωση του τουρισμού στις περιφερειακές στρατηγικές προσαρμογής.

Το μεγαλύτερο μέρος των εγκεκριμένων ΠεΣΠΚΑ περιλαμβάνει εκτιμήσεις για τις επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής στον τουριστικό τομέα, με ορισμένες περιφέρειες – όπως το Βόρειο

Αιγαίο, η Δυτική και Κεντρική Μακεδονία, η Κρήτη και η Πελοπόννησος – να ενσωματώνουν και προτάσεις μέτρων. Οι παρεμβάσεις αυτές αφορούν, μεταξύ άλλων, την ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουρισμού (οικοτουρισμός, πολιτιστικός και θρησκευτικός τουρισμός), τη διεύρυνση της τουριστικής περιόδου, την ενεργειακή αναβάθμιση υποδομών, την κατασκευή πράσινων υποδομών και την ορθολογική διαχείριση των υδάτινων πόρων.

Κοινός παρονομαστής στις στρατηγικές προσαρμογής είναι η διαφοροποίηση του τουριστικού προϊόντος πέρα από τον κλασικό καλοκαιρινό τουρισμό και η προστασία των υποδομών από φυσικούς κινδύνους. Ωστόσο, οι προσεγγίσεις ανά ΠεΣΠΚΑ διαφέρουν ως προς το εύρος και το βάθος των προβλεπόμενων δράσεων. Ορισμένες περιφέρειες υιοθετούν δομικού χαρακτήρα παρεμβάσεις, ενώ άλλες περιορίζονται σε γενικές ή υποστηρικτικές ενέργειες. Ωστόσο, διαπιστώνεται ότι σε πολλά ΠεΣΠΚΑ απουσιάζουν κοστολογημένα και πλήρως εξειδικευμένα μέτρα για την ενίσχυση της ανθεκτικότητας του τουριστικού τομέα στις κλιματικές μεταβολές, γεγονός που περιορίζει την επιχειρησιακή τους αποτελεσματικότητα. Ενδεικτικά χαρακτηριστικά και κατευθύνσεις των εγκεκριμένων ΠεΣΠΚΑ αναφορικά με τον τουρισμό παρουσιάζονται συνοπτικά στο πλαίσιο κειμένου 3.1.

Το Εθνικό Σχέδιο για την Ενέργεια και το Κλίμα (ΕΣΕΚ)

Το επικαιροποιημένο Εθνικό Σχέδιο για την Ενέργεια και το Κλίμα (ΕΣΕΚ) αποτελεί τον βασικό στρατηγικό σχεδιασμό της χώρας για τη μετάβαση σε ένα βιώσιμο ενεργειακό και κλιματικό υπόδειγμα έως το 2030. Δίνει έμφαση στην επιτάχυνση της διείσδυσης των Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας (ΑΠΕ), μέσω της ανάπτυξης χερσαίων και υπεράκτιων αιολικών πάρκων, φωτοβολταϊκών εγκαταστάσεων και ενεργειακών κοινοτήτων με τη συμμετοχή της Τοπικής Αυτοδιοίκησης. Παράλληλα, προβλέπει την ενίσχυση της αποθήκευσης ενέργειας – μέσω συσσωρευτών και αντλησιοταμίευσης¹⁵ – για τη σταθεροποίηση του συστήματος και την παροχή υπηρεσιών ευελιξίας.

Η ενεργειακή απόδοση συνιστά επίσης στρατηγική προτεραιότητα, με δράσεις που αφορούν την αναβάθμιση του κτιριακού αποθέματος, την ενσωμάτωση έξυπνων συστημάτων κατανάλωσης ενέργειας και την ενεργειακή βελτίωση των δημοσίων κτιρίων. Ειδικές συμφωνίες με τη βιομηχανία προβλέπουν δεσμεύσεις για μείωση του ανθρακικού αποτυπώματος, ενώ ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στην ψηφιοποίηση και την ενίσχυση της ανθεκτικότητας των δικτύων ηλεκτρικής ενέργειας, με στόχο την ασφαλή απορρόφηση της αυξανόμενης παραγωγής από ΑΠΕ και την ευελιξία στη διαχείριση της ζήτησης.

Η στρατηγική του ΕΣΕΚ συμπληρώνεται από την προώθηση της ηλεκτροκίνησης και την ανάπτυξη σχετικών υποδομών φόρτισης, τόσο για ελαφρά οχήματα όσο και για την τροφοδοσία πλοίων και αεροσκαφών. Για τους τομείς των οποίων ο εξηλεκτρισμός είναι χρονοβόρος, όπως η ναυτιλία και οι βαριές μεταφορές, προβλέπεται η ενίσχυση της παραγωγής και χρήσης εναλλακτικών καυσίμων, πράσινου υδρογόνου και βιομεθανίου.

¹⁵ Η αντλησιοταμίευση αποτελεί τεχνολογία αποθήκευσης ενέργειας που βασίζεται στην αρχή της υδροηλεκτρικής παραγωγής. Περιλαμβάνει τη μεταφορά νερού μεταξύ δύο ταμιευτήρων διαφορετικού υψομέτρου, ώστε να αποθηκεύεται πλεονάζουσα ενέργεια και να ανακτάται με τη μορφή υδροηλεκτρικής ενέργειας όταν υπάρχει αυξημένη ζήτηση στο δίκτυο.

Η εφαρμογή του ΕΣΕΚ αποκτά ιδιαίτερη σημασία για τον τουρισμό, κυρίως μέσω της ενεργειακής αναβάθμισης των τουριστικών υποδομών, της ηλεκτροκίνησης σε τουριστικές περιοχές και της ενίσχυσης αποκεντρωμένων ενεργειακών λύσεων, ειδικά στα νησιά που αντιμετωπίζουν έντονη εποχική ζήτηση. Παρότι το σχέδιο δεν αφιερώνει διακριτό κεφάλαιο στον τουριστικό τομέα, οι βασικοί του άξονες διαμορφώνουν το υπόβαθρο για την προσαρμογή του τουριστικού κλάδου σε ένα περισσότερο βιώσιμο και ανθεκτικό μοντέλο λειτουργίας. Η επέκταση υποδομών φόρτισης, τα κίνητρα για ενεργειακές κοινότητες με συμμετοχή των ΟΤΑ και η βελτίωση της ενεργειακής αυτάρκειας απομακρυσμένων περιοχών δημιουργούν σημαντικές δυνατότητες αξιοποίησης.

Ωστόσο, το ΕΣΕΚ δεν περιλαμβάνει εξειδικευμένα ή κοστολογημένα μέτρα που να λαμβάνουν υπόψη τις ιδιαιτερότητες του τουρισμού, όπως η εποχικότητα, η υπερφόρτωση τοπικών δικτύων και η ενεργειακή αυτονομία μικρών προορισμών. Η ενσωμάτωση του τουρισμού ως διακριτού τομέα πολιτικής σε μελλοντικές αναθεωρήσεις, με σαφείς στόχους και παρεμβάσεις, θα μπορούσε να ενισχύσει τη συνοχή του σχεδίου και να επιταχύνει την πράσινη μετάβαση σε περιοχές με υψηλή τουριστική εξάρτηση.

Πλαίσιο Κειμένου 3.1: Τουριστική διάσταση των Περιφερειακών Σχεδίων Προσαρμογής (ΠεΣΠΚΑ)

Το ΠεΣΠΚΑ του **Βορείου Αιγαίου** αναγνωρίζει την υψηλή εξάρτηση της Περιφέρειας από τον τουρισμό (35,5% του πληθυσμού απασχολείται στον τομέα) και προτείνει έργα προστασίας ακτών, διαφοροποίηση τουριστικών μορφών, επέκταση της τουριστικής περιόδου, αναβάθμιση υποδομών και ενίσχυση της διοικητικής υποστήριξης για την προσαρμογή στην κλιματική αλλαγή.

Στη **Δυτική Μακεδονία**, περιοχή με σημαντικές προκλήσεις εξαιτίας της Δίκαιης Μετάβασης, το ΠεΣΠΚΑ εστιάζει στις προκλήσεις για την ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουρισμού, όπως ο οικοτουρισμός, ο χειμερινός και ο πολιτιστικός τουρισμός. Περιλαμβάνονται δράσεις για τη διεύρυνση της τουριστικής περιόδου λόγω ήπιων χειμώνων και την ενίσχυση της τουριστικής ταυτότητας της περιοχής.

Για την **Κεντρική Μακεδονία**, περιοχή με ανεπτυγμένο χειμερινό τουρισμό, εντοπίζονται προκλήσεις τόσο σε ορεινές όσο και σε παράκτιες περιοχές. Το ΠεΣΠΚΑ προτείνει την ενίσχυση της επιστημονικής τεκμηρίωσης μέσω ειδικών μελετών, την ανάπτυξη εναλλακτικών τουριστικών μορφών και την κατασκευή βιοκλιματικών υποδομών.

Στην **Κρήτη**, προτείνονται δράσεις επιμήκυνσης της τουριστικής περιόδου, ανάπτυξης εναλλακτικών μορφών και ενίσχυσης των τουριστικών υποδομών με έμφαση στην προστασία από φυσικούς κινδύνους.

Στα **Ιόνια Νησιά**, το σχέδιο τονίζει τη σημασία συνδυασμού μαζικού και εναλλακτικού τουρισμού, με έμφαση στον αγροτουρισμό, την ενεργειακή διαχείριση, την υποστήριξη των τουριστικών επιχειρήσεων στην κάλυψη του κόστους προσαρμογής και την παροχή κατευθυντηρίων γραμμών και διοικητικής υποστήριξης.

Το ΠεΣΠΚΑ **Αττικής** εστιάζει στον χωροταξικό σχεδιασμό, την προστασία των ακτών και την προσαρμογή της τουριστικής περιόδου. Επιπλέον, προτείνει αξιοποίηση υποδομών, ανάπτυξη οδηγιών προσαρμογής για φορείς και τουριστικές επιχειρήσεις και παροχή κινήτρων για εξοικονόμηση πόρων.

Στη **Στερεά Ελλάδα** προτείνονται δράσεις προστασίας τουριστών από ακραία καιρικά φαινόμενα, ενίσχυση του αγροτουρισμού και οικοτουρισμού, κατευθύνσεις για διαχείριση επιπτώσεων και υποστήριξη επιχειρήσεων με στόχο τη μείωση του περιβαλλοντικού αποτυπώματος.

Τέλος, το ΠεΣΠΚΑ **Θεσσαλίας** προβλέπει δράσεις για την επέκταση της τουριστικής περιόδου, την ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών, την προστασία των τουριστικών υποδομών και τη διαχείριση φυσικών πόρων, με παράλληλη ενίσχυση της τοπικής ευαισθητοποίησης.

Λοιπές ρυθμιστικές παρεμβάσεις για τον τουριστικό τομέα

Το Υπουργείο Τουρισμού καταρτίζει και δημοσιεύει ετήσια σχέδια δράσης που περιλαμβάνουν στόχους, αλλά και την υλοποίηση ειδικών έργων. Από το 2023, το Υπουργείο υλοποιεί δράση στρατηγικού σχεδιασμού για τη βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη, η οποία περιλαμβάνει έργα που στοχεύουν στην καθιέρωση και υλοποίηση της εθνικής στρατηγικής βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης, καθώς και στην ενίσχυση της βιώσιμης ανάπτυξης και διαχείρισης των επιμέρους τουριστικών προορισμών της χώρας. Τον Οκτώβριο του 2023, ψηφίστηκε στη Βουλή το νομοσχέδιο του Υπουργείου Τουρισμού, «Διατάξεις για την Ενίσχυση της Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης», που θεσμοθετεί και επίσημα τη δράση αυτή. Σκοπός της είναι η αντιμετώπιση των κοινωνικών και οικονομικών επιπτώσεων του υπερτουρισμού στις τοπικές κοινωνίες, της κλιματικής αλλαγής, και η διαφοροποίηση του τουριστικού προϊόντος της χώρας.

Σε αυτό το πλαίσιο, καθίσταται αναγκαία και η ουσιαστική διασύνδεση των τουριστικών πολιτικών με τις περιβαλλοντικές στρατηγικές της χώρας. Η Εθνική Στρατηγική για τη Βιοποικιλότητα επιδιώκει την προστασία της φυσικής κληρονομιάς, ενισχύοντας την αξιοποίηση των περιοχών Natura για την ανάπτυξη του οικοτουρισμού. Ωστόσο, η ενσωμάτωση της διάστασης της βιοποικιλότητας σε τουριστικές πολιτικές παραμένει περιορισμένη. Επιπλέον, ο Νόμος 5061/2023 προβλέπει την ενίσχυση του βιώσιμου τουρισμού μέσω της θεσμικής προώθησης ειδικών μορφών τουρισμού, της δημιουργίας νέων συμβουλευτικών και ερευνητικών οργάνων, καθώς και μέσω στοχευμένων κανονιστικών παρεμβάσεων για την αγορά καταλυμάτων. Παράλληλα, ο Νόμος 4875/2021 για τη διακυβέρνηση του τουρισμού θεσπίζει ρυθμίσεις για την ειδική διαχείριση περιοχών με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και προβλέπει τη σύσταση Οργανισμών Διαχείρισης και Προώθησης Προορισμών, καθώς και την ανάπτυξη Παρατηρητηρίου Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης. Τέλος, η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς από τις επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής έχει άμεση σημασία για τον τουριστικό τομέα στην Ελλάδα, καθώς η πολιτιστική διάσταση αποτελεί θεμελιώδες στοιχείο του τουριστικού προϊόντος της χώρας. Το υπό διαμόρφωση Εθνικό Σχέδιο Προστασίας της Πολιτιστικής Κληρονομιάς από την Κλιματική Αλλαγή, το οποίο προβλέπει την εκπόνηση 35 σχεδίων διαχείρισης κινδύνου έως το 2025 με χρηματοδότηση από το Ταμείο Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας, φιλοδοξεί να ενσωματώσει τη διάσταση της ανθεκτικότητας σε εθνικές πολιτιστικές στρατηγικές. Η πρωτοβουλία αυτή, αν και εστιάζει στον τομέα του πολιτισμού, έχει ιδιαίτερη αξία για την τουριστική ανάπτυξη, καθώς ενισχύει τη βιωσιμότητα σημαντικών τουριστικών προορισμών που βασίζονται στην ύπαρξη και διατήρηση μνημείων και ιστορικών χώρων. Η προστασία των πόρων από φυσικούς κινδύνους και ακραία καιρικά φαινόμενα αποτελεί προϋπόθεση για τη διατήρηση της ελκυστικότητας των περιοχών αυτών και, κατ' επέκταση, για τη διατήρηση της τουριστικής τους δραστηριότητας.

Τέλος, η Ελλάδα, μέσω του προγράμματος NextGenerationEU, έχει λάβει πόρους από το Ταμείο Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας της ΕΕ, προκειμένου να υλοποιήσει μια σειρά έργων με σκοπό το μετασχηματισμό και αναβάθμιση των οικονομικών δραστηριοτήτων. Τα έργα αυτά θεσμοθετούνται από τους νόμους 4875/2021 (που αφορά τη διακυβέρνηση του

τουρισμού και τη θέσπιση οργανισμών διαχείρισης προορισμών - DMMOs¹⁶), 4964/2022 (που προβλέπει προγράμματα τουριστικής προβολής και προώθηση του οικοτουρισμού και ορίζει τη φέρουσα ικανότητα χωρικών συστημάτων) και 5061/2023 (που περιέχει διατάξεις για την ενίσχυση της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης και την προώθηση εναλλακτικών μορφών τουρισμού).

Παράλληλα, το Υπουργείο Τουρισμού υλοποιεί δύο προγράμματα μέσω ΕΣΠΑ, που αφορούν την προαγωγή του πράσινου και εναλλακτικού τουρισμού. Το πρώτο πρόγραμμα έχει κεντρικό στόχο την βελτίωση της ενεργειακής αποδοτικότητας των κτιριακών εγκαταστάσεων των επιλέξιμων επιχειρήσεων, την εξοικονόμηση ενέργειας, τη σωστή και υπεύθυνη διαχείριση του ύδατος και των απορριμμάτων, την υιοθέτηση καλών πρακτικών και την ευαισθητοποίηση για περιβαλλοντικά θέματα. Το δεύτερο πρόγραμμα αποσκοπεί κυρίως στη διαφοροποίηση του ελληνικού τουριστικού προϊόντος και στην άμβλυνση της εποχικότητας της τουριστικής ζήτησης.

Σε συνέχεια του παραπάνω νομοθετικού πλαισίου για τη βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη έχουν τεθεί σε εφαρμογή συγκεκριμένα έργα, τα οποία αποσκοπούν στην υλοποίηση των στόχων που απορρέουν από τις σχετικές ρυθμίσεις. Τα έργα, τα οποία καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα θεματικών παρεμβάσεων και αποσκοπούν στην ενδυνάμωση εναλλακτικών μορφών τουρισμού αλλά και στην αντιμετώπιση άλλων προκλήσεων, παρουσιάζονται συνοπτικά στη συνέχεια.

Πολιτιστικός Σχεδιασμός (masterplan). Εστιάζει στην ανάπτυξη πολιτιστικής πολιτικής και πολιτιστικής ταυτότητας (brand) για επιλεγμένες περιοχές της χώρας. Περιλαμβάνει τη σύνταξη στρατηγικού σχεδίου τουριστικής ανάπτυξης με προϋπολογισμό €592.000 έως το τέλος του 2025.

Δράση «Τουριστική Ανάπτυξη & Τεχνική Βοήθεια» Περιλαμβάνει δράσεις για τη διαχείριση προορισμών και την ανάπτυξη ψηφιακών πλατφορμών για αγροτουρισμό, ορεινό τουρισμό, τουρισμό υγείας, γαστρονομικό τουρισμό, καταδυτικό και υποβρύχιο τουρισμό. Ο συνολικός προϋπολογισμός ανέρχεται σε €761.973, με ορίζοντα υλοποίησης έως τον Δεκέμβριο του 2025.

Ψηφιακός μετασχηματισμός του ΕΟΤ. Αφορά στη δημιουργία βάσης δεδομένων για το σύνολο του ελληνικού τουριστικού προϊόντος, την ανάπτυξη ψηφιακού αποθετηρίου και συστημάτων πληροφόρησης επισκεπτών. Στόχος είναι η βελτίωση της πληροφόρησης και της ανταγωνιστικότητας του προορισμού. Ο προϋπολογισμός ανέρχεται σε €10.008.973.

Πράσινος Αγροτουρισμός. Στοχεύει στην προώθηση αγροτικών προϊόντων, τη δημιουργία αλυσίδων εφοδιασμού τροφίμων μέσω του τουρισμού και τον συνδυασμό με δράσεις οικοτουρισμού. Το έργο διαθέτει προϋπολογισμό ύψους €63.559.269, και προγραμματίζεται να ολοκληρωθεί έως 31/12/2025.

¹⁶ Οι Οργανισμοί Διαχείρισης και Προώθησης Προορισμών (DMMOs) αποτελούν θεσμικούς πυλώνες για τη σύνδεση στρατηγικής, διακυβέρνησης και επιχειρησιακού σχεδιασμού σε επίπεδο προορισμού.

Ορεινός Τουρισμός: Περιλαμβάνει την αναβάθμιση εγκαταστάσεων χειμερινού τουρισμού και καταφυγίων, την ανάπτυξη πλατφόρμας για χαρτογράφηση μονοπατιών και ενέργειες προώθησης χειμερινού τουρισμού. Προβλέπεται προϋπολογισμός €67.265.211.

Δημιουργία Εθνικού Δικτύου Μονοπατιών σε Περιοχές Natura: Επικεντρώνεται στον εντοπισμό, χαρτογράφηση και επισήμανση διαδρομών πεζοπορίας και ποδηλασίας σε περιοχές Natura 2000, καθώς και στην ανάπτυξη φιλικών προς το περιβάλλον χώρων αναψυχής. Ο προϋπολογισμός φθάνει τα €46.425.000.

4. ΕΚΤΙΜΗΣΗ ΕΠΙΔΡΑΣΗΣ ΤΗΣ ΚΛΙΜΑΤΙΚΗΣ ΑΛΛΑΓΗΣ ΣΤΟΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟ

4.1 Εισαγωγή

Οι κλιματικές συνθήκες αποτελούν καθοριστικό παράγοντα διαμόρφωσης της ζήτησης για τουριστικές δραστηριότητες, καθώς επηρεάζουν άμεσα την ελκυστικότητα ενός προορισμού. Ο ρόλος του κλίματος είναι ιδιαίτερα κρίσιμος για χώρες και περιοχές που βασίζουν την τουριστική τους ταυτότητα σε ευνοϊκές καιρικές συνθήκες, όπως συμβαίνει με τις χώρες της νότιας Ευρώπης, συμπεριλαμβανομένης της Ελλάδας. Σε αυτές τις περιπτώσεις, το κλίμα δεν προσδιορίζει μόνο τις προτιμήσεις των επισκεπτών αλλά και την εποχικότητα του τουριστικού προϊόντος, καθορίζοντας σε μεγάλο βαθμό την περίοδο λειτουργίας των τουριστικών επιχειρήσεων και υποδομών.

Η άνοδος της μέσης θερμοκρασίας σε πολλές περιοχές της Ευρώπης και της Μεσογείου αναμένεται να επηρεάσει τη γεωγραφική και χρονική κατανομή της τουριστικής ζήτησης, ενισχύοντας την ελκυστικότητα περιοχών με ηπιότερο και πιο σταθερό κλίμα καθ' όλη τη διάρκεια του έτους. Προορισμοί που προσφέρουν άνετες θερμοκρασίες για υπαίθριες δραστηριότητες ενδέχεται να αποκτήσουν συγκριτικό πλεονέκτημα έναντι περιοχών που πλήττονται συχνά από παρατεταμένους καύσωνες ή άλλες δυσμενείς συνθήκες. Για την Ελλάδα, όπου η εποχικότητα του τουρισμού παραμένει έντονη, προβλέπεται διαφοροποίηση της ζήτησης, με πιθανή ανακατανομή των τουριστικών ροών.

Παράλληλα, η αύξηση χρόνιου και οξέος κλιματικού κινδύνου που συνοδεύεται από συχνότερη εκδήλωση ακραίων καιρικών φαινομένων, όπως καύσωνες, πλημμύρες και δασικές πυρκαγιές, αναμένεται να μειώσει την ελκυστικότητα παραδοσιακά δημοφιλών περιοχών, πλήττοντας την επισκεψιμότητά τους και κατ' επέκταση την τοπική οικονομία. Ως ενδεικτικό παράδειγμα, εκτιμάται ότι περίπου το 27% των τουριστικών παραλιών στο Ιόνιο πέλαγος ενδέχεται να υποστεί απώλεια έως και 50% του πλάτους τους, υπό το ακραίο σενάριο κλιματικής αλλαγής (RCP 8.5)¹⁷. Επιπλέον, η προβλεπόμενη αύξηση της μέσης θερμοκρασίας κατά περίπου 2–3°C τους χειμερινούς μήνες στα δημοφιλή χιονοδρομικά κέντρα της Ελλάδας την περίοδο 2051–2060, σύμφωνα με τα σενάρια RCP 4.5 και RCP 8.5 (σενάρια μέτριου και υψηλού κινδύνου αντίστοιχα), αναμένεται να οδηγήσει σε μείωση της χιονοκάλυψης κατά 35–41% σε σύγκριση με την περίοδο αναφοράς 1971–1980¹⁸.

Πέραν της μείωσης της ζήτησης σε περιοχές υψηλής κλιματικής τρωτότητας, ιδιαίτερη σημασία αποκτά ο αυξανόμενος φυσικός κίνδυνος για κρίσιμες τουριστικές υποδομές, όπως ξενοδοχειακές μονάδες, δίκτυα μεταφορών (π.χ. λιμάνια, αεροδρόμια) παραλιακές εγκαταστάσεις και πολιτιστικοί χώροι, εντείνοντας την ανάγκη για δράσεις προσαρμογής και εκτεταμένες επενδύσεις.

Η μεταβολή της εποχικότητας συνιστά κρίσιμο πεδίο προσαρμογής του τουριστικού μοντέλου. Σε θερμότερες περιοχές, η επιμήκυνση της θερινής περιόδου δύναται να δημιουργήσει ευκαιρίες για την επέκταση της τουριστικής δραστηριότητας, υπό την

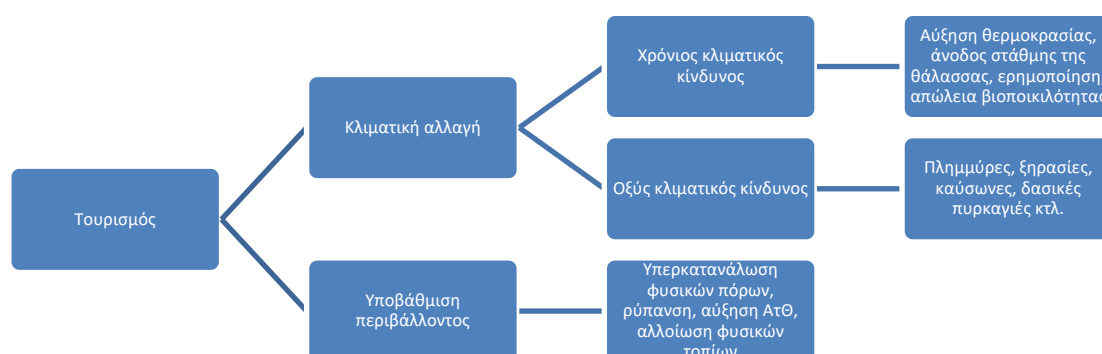
¹⁷ Karditsa A., Niavis S., Paramana T., Monioudi I., Poulos S., Hatzaki J. Is the insular coastal tourism of Western Greece at risk due to climate induced sea level rise? *Ocean and Coastal Management* (251) 2024

¹⁸ Tsilogianni, D., Cartalis, C., & Philippopoulos, K. (2023). *Climate change impact assessment on ski tourism in Greece: Case study of the Parnassos ski resort*. *Climate*, 11(7), 140. <https://doi.org/10.3390/cli11070140>.

προϋπόθεση επανασχεδιασμού των διαθέσιμων υπηρεσιών. Αντιθέτως, σε περιοχές που εξαρτώνται από τον χειμερινό τουρισμό και τις χιονοδρομικές υποδομές, η μείωση της χιονόπτωσης απειλεί τη βιωσιμότητα του μοντέλου, καθιστώντας αναγκαία τη διαφοροποίηση του προσφερόμενου προϊόντος και την ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουρισμού.

Πέραν όμως των επιδράσεων της κλιματικής αλλαγής, που προέρχονται από τον οξύ και χρόνιο κλιματικό κίνδυνο, μια επιπλέον πρόκληση για την ανταγωνιστικότητα του τουριστικού τομέα είναι η διατήρηση της ποιότητας του φυσικού περιβάλλοντος. Η υποβάθμιση φυσικών πόρων, όπως το νερό, το τοπίο και τα παράκτια οικοσυστήματα, όχι μόνο επηρεάζει την εμπειρία του επισκέπτη, αλλά και περιορίζει τις δυνατότητες για διαφοροποίηση και μακροχρόνια βιωσιμότητα του τουριστικού προϊόντος. Ο κορεσμός σε δημοφιλείς προορισμούς, η ανεπαρκής διαχείριση αποβλήτων και η αυξημένη πίεση σε κρίσιμες οικοσυστημικές υπηρεσίες αποτελούν κάποιους από τους παράγοντες που σε συνδυασμό με την επιδείνωση του κλίματος, μπορούν να περιορίσουν την ανταγωνιστικότητα του τουριστικού τομέα και να μειώσουν τη φέρουσα ικανότητά τους.

Διάγραμμα 4.1 Κανάλια επίδρασης τουρισμού με κλιματική αλλαγή και περιβάλλον.

Κατ' επέκταση, η κλιματική αλλαγή αλλά και η διατήρηση του φυσικού περιβάλλοντος συνεπάγονται ένα ευρύ φάσμα οικονομικών επιπτώσεων για τον τουριστικό τομέα, τόσο άμεσων όσο και έμμεσων, επηρεάζοντας τη λειτουργικότητα, τη βιωσιμότητα και την ανταγωνιστικότητα των τουριστικών προορισμών¹⁹. Οι καταστροφές τουριστικών και συναφών υποδομών μετά από ακραία κλιματικά φαινόμενα προκαλούν απώλειες κεφαλαίου και απαιτούν αυξημένο κόστος αποκατάστασης. Παράλληλα, διαταράσσεται η εφοδιαστική αλυσίδα του τουρισμού, με επιπτώσεις στη διαθεσιμότητα προϊόντων και υπηρεσιών. Η αναγκαστική διακοπή παροχής τουριστικών υπηρεσιών, ακόμη και για μικρό χρονικό διάστημα, συνεπάγεται σημαντικό οικονομικό πλήγμα, όπως φάνηκε χαρακτηριστικά το 2023 στη Ρόδο, όταν οι εκτεταμένες πυρκαγιές οδήγησαν στην απομάκρυνση πολλών χιλιάδων τουριστών, ενώ επηρεάζουν και τη φήμη του τοπικού τουριστικού προϊόντος. Στο πρίσμα της κλιματικής αλλαγής, η ανταγωνιστικότητα του

¹⁹ Επιτροπή Μελέτης Επιπτώσεων Κλιματικής Αλλαγής (2014). Ελληνικός τουρισμός και κλιματική αλλαγή: Πολιτικές προσαρμογής και νέα στρατηγική ανάπτυξης. Τράπεζα της Ελλάδος: Αθήνα.

τουρισμού δύναται να περιοριστεί, με αποτέλεσμα οικονομίες που στηρίζουν σημαντικό τμήμα του προϊόντος τους σε αυτόν (όπως η ελληνική) να βρεθούν αντιμέτωπες με μια πρόκληση διαρθρωτικού χαρακτήρα. Η σταδιακή απώλεια εισροών από τον διεθνή τουρισμό, είτε λόγω μείωσης της ζήτησης είτε λόγω ζημιών σε κρίσιμες υποδομές, μπορεί να έχει ευρύτερες συνέπειες σε επίπεδο ανάπτυξης, απασχόλησης και δημοσιονομικών εσόδων. Ως εκ τούτου, η ανάγκη για έγκαιρη ενσωμάτωση της διάστασης της κλιματικής προσαρμογής στον στρατηγικό σχεδιασμό του τουρισμού αναδεικνύεται ως καθοριστικός παράγοντας για τη διατήρηση της οικονομικής σταθερότητας και της κοινωνικής συνοχής στις περιοχές υψηλής εξάρτησης από τον τομέα.

Ωστόσο, για τον αποτελεσματικό σχεδιασμό και την ιεράρχηση των απαιτούμενων πολιτικών και επενδύσεων, είναι απαραίτητο να υπάρξει ποσοτική αποτίμηση του κινδύνου που συνεπάγεται η κλιματική αλλαγή για τον τουριστικό τομέα. Η εκτίμηση του οικονομικού αποτυπώματος των επιπτώσεων, υπό διαφορετικά σενάρια κλιματικής εξέλιξης και μεταβολής της τουριστικής ζήτησης, αποτελεί κρίσιμο εργαλείο για τη λήψη τεκμηριωμένων αποφάσεων. Στο πλαίσιο αυτό, η παρούσα μελέτη επιχειρεί να ποσοτικοποιήσει τον σχετικό κίνδυνο και να αναδείξει τις πιθανές οικονομικές επιπτώσεις για την ελληνική οικονομία.

4.2 Εκτίμηση οικονομικής επίδρασης από τη μεταβολή της εποχικής τουριστικής ζήτησης

Μία από τις διαθέσιμες μεθοδολογίες εκτίμησης της σχέσης μεταξύ τουρισμού και κλιματικής αλλαγής στη διεθνή βιβλιογραφία είναι ο Κλιματικός Δείκτης Τουρισμού (Tourism Climatic Index – TCI), που αποτυπώνει το βαθμό κλιματικής καταλληλότητας μιας περιοχής για τουριστικές δραστηριότητες, ιδίως σε εξωτερικούς χώρους²⁰. Ο δείκτης βασίζεται σε πέντε κύριες κλιματικές μεταβλητές: θερμοκρασία, σχετική υγρασία, ηλιοφάνεια (ώρες ηλιακής ακτινοβολίας), βροχόπτωση και ταχύτητα ανέμου. Κάθε μία από αυτές τις παραμέτρους ενσωματώνεται στο δείκτη μέσω συγκεκριμένων υποδεικτών, ενώ εφαρμόζονται συντελεστές βαρύτητας ώστε να αποτυπώνεται η συνολική τουριστική εμπειρία για την εκάστοτε γεωγραφική τοποθεσία.

Υψηλότερες τιμές του δείκτη TCI υποδηλώνουν περισσότερο ευνοϊκές κλιματικές συνθήκες για τουρισμό, ενώ χαμηλές τιμές αντανακλούν περιορισμούς ή δυσχέρειες που επηρεάζουν αρνητικά την ελκυστικότητα ενός προορισμού. Ως εκ τούτου, ο TCI αποτελεί εργαλείο πρώτης γραμμής για την αξιολόγηση του κλιματικού κινδύνου στον τουριστικό τομέα και τη μελέτη των προσαρμογών που απαιτούνται για τη διατήρηση της ανταγωνιστικότητας των τουριστικών περιοχών.

Παρά τη χρηστικότητά του, ο δείκτης TCI παρουσιάζει περιορισμούς καθώς δεν ενσωματώνει μη κλιματικούς παράγοντες που επηρεάζουν τη ζήτηση για τουρισμό, όπως η ύπαρξη επαρκών υποδομών, η πολιτική σταθερότητα ή η προσβασιμότητα του προορισμού. Στη συνέχεια, ο καθορισμός των συντελεστών βαρύτητας μεταξύ των επιμέρους μεταβλητών του δείκτη σε αρκετές περιπτώσεις αυθαίρετος και δεν βασίζεται σε εμπειρικά δεδομένα για τις προτιμήσεις των επισκεπτών. Επιπλέον, ο δείκτης δεν λαμβάνει υπόψη το διαφοροποιημένο τουριστικό προφίλ κάθε περιοχής. Για παράδειγμα, περιοχές με θρησκευτικό ή πολιτιστικό

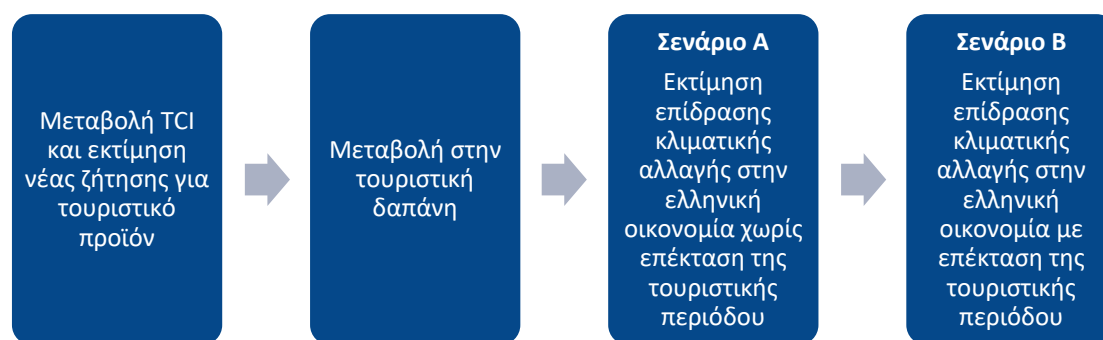
²⁰ Mieczkowski, Z. (1985). The tourism climatic index: a method of evaluating world climates for tourism. *Canadian Geographer/Le Géographe Canadien*, 29(3), 220-233.

χαρακτήρα ή περιοχές με ισχυρά οικονομικά ή γεωπολιτικά χαρακτηριστικά ενδέχεται να προσελκύουν επισκέπτες ανεξαρτήτως των κλιματικών συνθηκών. Τέλος, οι υποκειμενικές προτιμήσεις των τουριστών ως προς το ιδανικό κλίμα μπορεί να διαφέρουν σημαντικά ανάλογα με το είδος του τουρισμού (π.χ. αστικός αντί παραθαλάσσιος τουρισμός), στοιχείο που δεν αντανακλάται άμεσα στο δείκτη. Παρόλα αυτά, ο δείκτης TCI παραμένει ένα διαδεδομένο και εύχρηστο εργαλείο για τη σύγκριση κλιματικών συνθηκών μεταξύ περιοχών και τη μελέτη των επιπτώσεων της κλιματικής αλλαγής στον τουρισμό, εφόσον οι παραπάνω περιορισμοί λαμβάνονται υπόψη κατά την ερμηνεία των αποτελεσμάτων.

Στην παρούσα ενότητα εξετάζονται οι οικονομικές επιπτώσεις που συνεπάγονται για την ελληνική οικονομία οι αναμενόμενες μεταβολές στην τουριστική δραστηριότητα ως αποτέλεσμα της κλιματικής αλλαγής. Η μεθοδολογική προσέγγιση της παρούσας ανάλυσης στηρίζεται σε τρία διαδοχικά στάδια. Αρχικά, εκτιμάται η μεταβολή στη ζήτηση για τουριστικές υπηρεσίες – και ειδικότερα στις διανυκτερεύσεις – ως αποτέλεσμα των αναμενόμενων κλιματικών μεταβολών, μέσω της χρήσης του δείκτη TCI. Στη συνέχεια, η εκτιμώμενη μεταβολή στις διανυκτερεύσεις μεταφράζεται σε αντίστοιχη μεταβολή στη συνολική τουριστική δαπάνη, χρησιμοποιώντας τα πιο πρόσφατα στοιχεία για τη μέση ημερήσια δαπάνη ανά επισκέπτη. Τέλος, μέσω του υποδείγματος εισροών-εκροών που έχει αναπτύξει το IOBE για την ελληνική οικονομία, εκτιμώνται οι έμμεσες και συνολικές επιπτώσεις της παραπάνω μεταβολής στην ελληνική οικονομία, συμπεριλαμβανομένων των επιδράσεων στο ΑΕΠ, στην απασχόληση και στα φορολογικά έσοδα.

Η παραπάνω μεθοδολογική διαδικασία εφαρμόζεται για δύο εναλλακτικά σενάρια. Στο Σενάριο Α αξιολογείται η επίδραση της κλιματικής αλλαγής στην ελληνική οικονομία υπό την παραδοχή ότι δεν πραγματοποιείται επέκταση της τουριστικής περιόδου. Αντιθέτως, στο Σενάριο Β, εξετάζεται η ενδεχόμενη αντιστάθμιση των αρνητικών επιπτώσεων μέσω της διεύρυνσης της τουριστικής δραστηριότητας κατά τις υπόλοιπες εποχές του έτους. Η σύγκριση των δύο σεναρίων επιτρέπει την αποτίμηση του δυνητικού οφέλους από την ενεργή προσαρμογή του τουριστικού τομέα στις προκλήσεις της κλιματικής αλλαγής.

Διάγραμμα 4.2 Εκτίμηση της επίδρασης της κλιματικής αλλαγής στον τουρισμό και στην ελληνική οικονομία

Πηγή: IOBE

4.3 Εκτίμηση μεταβολής διανυκτερεύσεων

Η ανάλυση των μεταβολών στον δείκτη TCI με βάση τις προβλέψεις για τη μεταβολή στο κλίμα αναδεικνύει διαφοροποιημένες επιδράσεις της κλιματικής αλλαγής ανά εποχή και

γεωγραφική περιοχή. Ειδικότερα, παρατηρείται σταδιακή επιδείνωση των κλιματικών συνθηκών κατά τη θερινή περίοδο, ιδίως στις περιοχές της νότιας Ευρώπης, συμπεριλαμβανομένης της Ελλάδας. Σύμφωνα με τα διαθέσιμα σενάρια, ορισμένες τουριστικές περιοχές της χώρας προβλέπεται να υποστούν σημαντική μείωση του TCI από υψηλά επίπεδα ($TCI > 80$) σε οριακές κλιματικές συνθήκες ($40 < TCI < 50$) έως το 2070²¹.

Παράλληλα, σύμφωνα με μεσοπρόθεσμες εκτιμήσεις της Τράπεζας της Ελλάδος για την περίοδο 2040–2100, που αφορούν στο εντονότερο σενάριο για την εξέλιξη της κλιματικής αλλαγής, ο μέσος TCI για την Ελλάδα αναμένεται να αυξηθεί κατά 11 έως 15 μονάδες²². Η μεταβολή αυτή δεν είναι ομοιόμορφη, αλλά διαφοροποιείται σημαντικά τόσο μεταξύ εποχών όσο και γεωγραφικών περιοχών. Ειδικότερα, για τη θερινή περίοδο προβλέπεται επιδείνωση των κλιματικών συνθηκών λόγω μειωμένης θερμικής άνεσης, ενώ αντίθετα κατά το φθινόπωρο, τον χειμώνα και την άνοιξη εκτιμάται βελτίωση του δείκτη, γεγονός που ενισχύει τις προοπτικές για επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου.

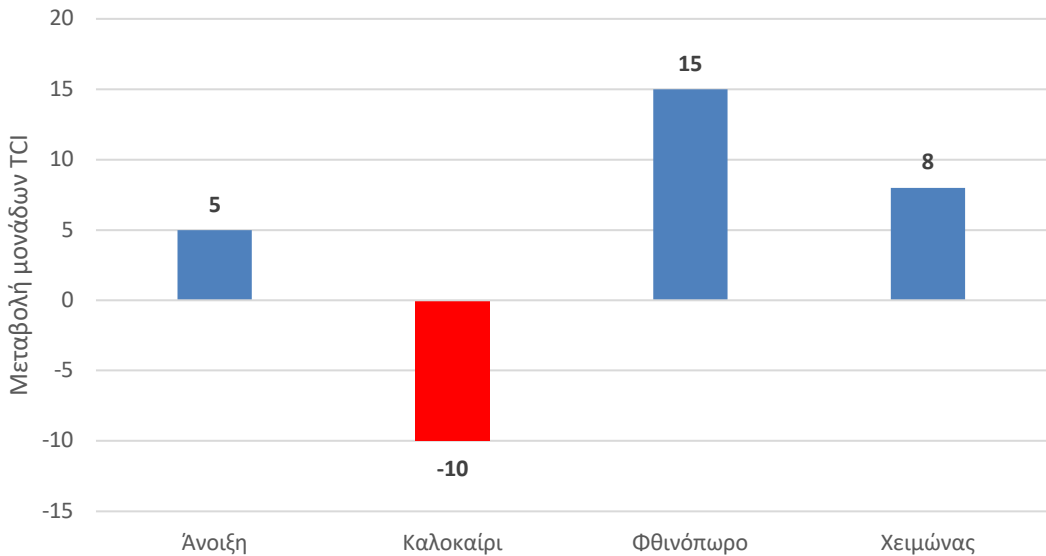
Η διαφοροποίηση αυτή δημιουργεί νέες προκλήσεις και ευκαιρίες για τον ελληνικό τουρισμό. Από τη μία πλευρά, περιοχές που βασίζονται στο παραδοσιακό καλοκαιρινό μοντέλο ενδέχεται να αντιμετωπίσουν πτώση της ζήτησης, ενώ από την άλλη, η αύξηση του TCI κατά τις υπόλοιπες εποχές δύναται να ενισχύσει την ελκυστικότητα της χώρας για επισκέπτες που αναζητούν εναλλακτικές μορφές τουρισμού και ευνοϊκές κλιματικές συνθήκες εκτός καλοκαιριού. Η αξιοποίηση αυτής της δυναμικής προϋποθέτει την υιοθέτηση στοχευμένων επενδυτικών και πολιτικών παρεμβάσεων, με σκοπό τη διεύρυνση της τουριστικής περιόδου και την ενίσχυση της δυνατότητας προσφοράς διαφοροποιημένου τουριστικού προϊόντος υψηλής προστιθέμενης αξίας, καθ' όλη τη διάρκεια του έτους.

Για την εκτίμηση των επιπτώσεων της κλιματικής αλλαγής στον τουρισμό και την ελληνική οικονομία, στο πλαίσιο της παρούσας μελέτης υιοθετήθηκαν οι μέγιστες εκτιμώμενες μέσες εποχικές μεταβολές του δείκτη TCI για την Ελλάδα που αναφέρονται στη μελέτη της ΤτΕ και παρουσιάζονται παρακάτω. Η παραπάνω προσέγγιση ενδέχεται να υποεκτιμά τις πραγματικές επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής, καθώς σε επιμέρους περιοχές της Νότιας Ελλάδας η μείωση του δείκτη TCI κατά τη θερινή περίοδο προβλέπεται σημαντικά εντονότερη, με χαρακτηριστικό παράδειγμα τη Δυτική Πελοπόννησο όπου η εκτιμώμενη πτώση του TCI κατά τους καλοκαιρινούς μήνες αναμένεται να ξεπεράσει ακόμη και τις 15 μονάδες.

²¹ Amelung, B., & Moreno, A. (2012). Costing the impact of climate change on tourism in Europe: results of the PESETA project. *Climatic Change*, 112, 83-100.

²² Οι περιβαλλοντικές, οικονομικές και κοινωνικές επιπτώσεις της Κλιματικής Αλλαγής στην Ελλάδα, Επιτροπή Μελέτης Επιπτώσεων Κλιματικής Αλλαγής, Τράπεζα της Ελλάδος, 2011

Διάγραμμα 4.3 Εποχικά εκτιμώμενες μεταβολές του TCI

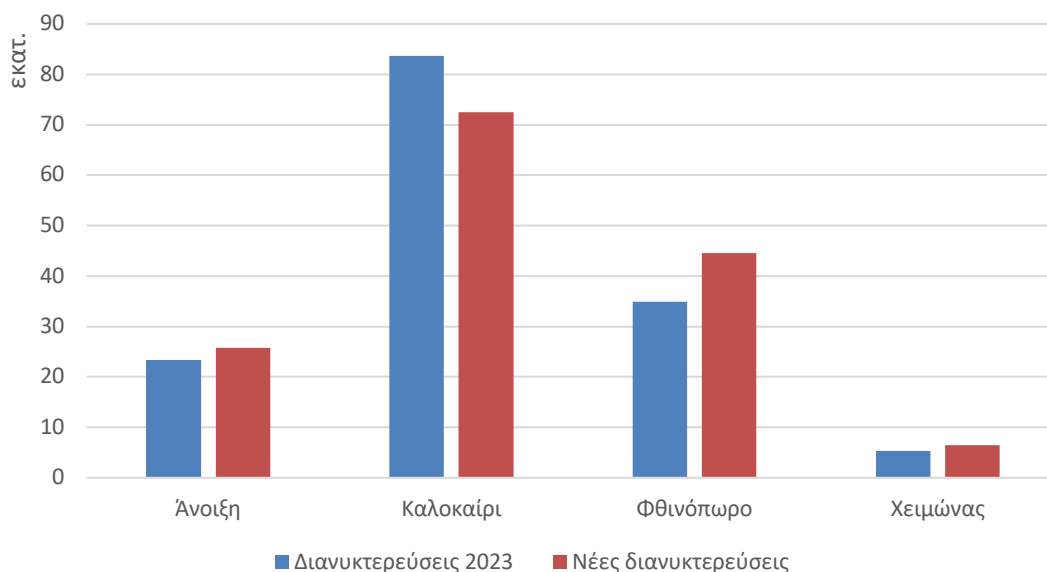
Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος

Με βάση τις παραπάνω παραδοχές, η μεταβολή των κλιματικών συνθηκών που συνθέτουν τον δείκτη TCI οδηγούν σε μείωσή του κατά περίπου 10 μονάδες το καλοκαίρι, ενώ αντίθετα ο δείκτης ενισχύεται από 5 έως 15 μονάδες κατά τις υπόλοιπες εποχές. Η ελαστικότητα των διανυκτερεύσεων ως προς τον δείκτη TCI εκτιμάται έως και 1,2%, δηλαδή κάθε μεταβολή του TCI κατά 1% μπορεί να οδηγήσει σε μεταβολή των διανυκτερεύσεων έως και 1,2%, ιδίως σε παράκτιες περιοχές, οι οποίες συγκεντρώνουν το μεγαλύτερο μέρος της τουριστικής δραστηριότητας στην Ελλάδα²³. Αξιοποιώντας τα πλέον πρόσφατα διαθέσιμα στοιχεία για τις εποχικές διανυκτερεύσεις στην Ελλάδα για το έτος 2023, εκτιμήθηκε η αναμενόμενη μεταβολή τους βάσει των προβλεπόμενων μεταβολών του δείκτη TCI. Στη συνέχεια, με τη χρήση επικαιροποιημένων δεδομένων για τη μέση ημερήσια τουριστική δαπάνη, προσδιορίστηκε η αντίστοιχη μεταβολή στα συνολικά τουριστικά έσοδα.

Με αυτόν τον τρόπο, εκτιμάται η μεταβολή στις διανυκτερεύσεις και στα έσοδα από τον τουρισμό με βάση τη μέση ημερήσια τουριστική δαπάνη €109, η οποία προκύπτει από τα σχετικά στοιχεία της Eurostat και αφορά τον επαγγελματικό τουρισμό και τον τουρισμό αναψυχής.

²³ Matei, N. A., García-León, D., Dosio, A., e Silva, F. B., Barranco, R. R., & Ciscar, J. C. (2023). *Regional impact of climate change on European tourism demand*. Publications Office of the European Union: Luxembourg.

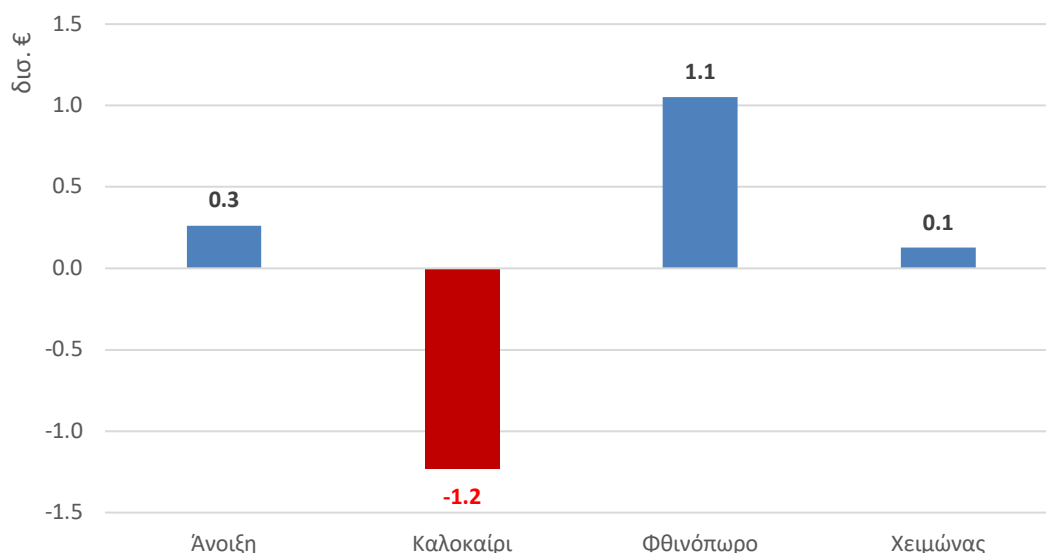
Διάγραμμα 4.4 Μεταβολή στις διανυκτερεύσεις ανά εποχή βάσει εκτιμώμενου δείκτη TCI

Πηγή: Eurostat, Τράπεζα της Ελλάδος, εκτίμηση IOBE

Σύμφωνα με τα παραπάνω, η μείωση του TCI κατά 10 μονάδες το καλοκαίρι αναμένεται να περιορίσει τις διανυκτερεύσεις κατά 15,6%, ενώ αντίθετα αυτές αναμένεται να αυξηθούν όλες τις υπόλοιπες εποχές (10,7% την άνοιξη, 22,6% τον χειμώνα, και 27,8% το φθινόπωρο). Τα παραπάνω οδηγούν σε μείωση της συνολικής τουριστικής δαπάνης κατά €1,2 δισεκ. το καλοκαίρι, και ενίσχυση κατά €1,5 δισεκ. σε όλες τις υπόλοιπες εποχές (βλ. Διάγραμμα 4.5).

Διάγραμμα 4.5 Μεταβολή στα τουριστικά έσοδα ανά εποχή

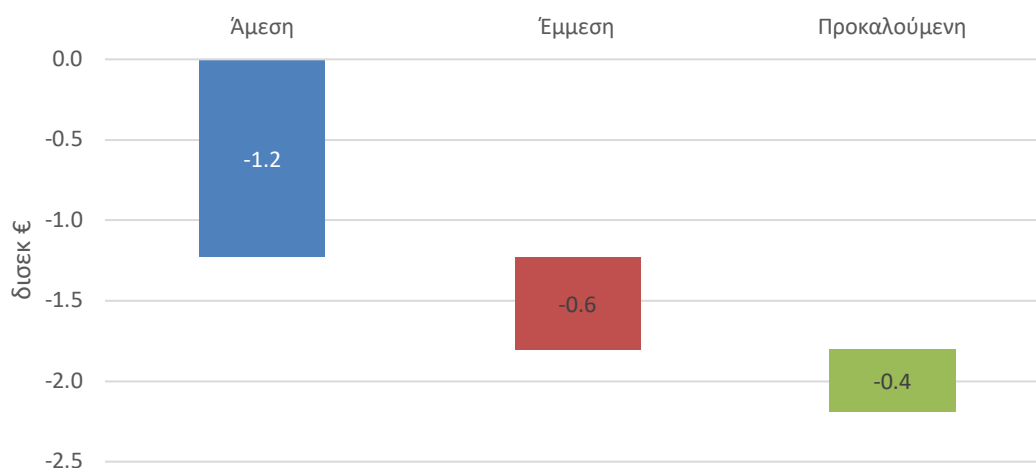
Πηγή: Eurostat, Τράπεζα της Ελλάδος, εκτίμηση IOBE

4.3.1 Σενάριο Α –εκτίμηση οικονομικών επιδράσεων της κλιματικής αλλαγής στον τουρισμό χωρίς προσαρμογή

Το σενάριο Α αναδεικνύει την επίδραση των πιθανών απωλειών από τον τουρισμό στην ελληνική οικονομία, εάν δεν ληφθούν μέτρα προσαρμογής. Αυτό σημαίνει ότι η ζήτηση για τουριστικό προϊόν μειώνεται κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού και παραμένει αμετάβλητη κατά τους υπόλοιπους μήνες.

Λαμβάνοντας υπόψη τη μείωση της τουριστικής δραστηριότητας κατά τη θερινή περίοδο και τις ισχυρές διακλαδικές διασυνδέσεις του τουρισμού με το σύνολο της ελληνικής οικονομίας, εκτιμάται ότι η πτώση της τουριστικής δαπάνης κατά €1,2 δισεκ. συνεπάγεται συνολική απώλεια ύψους περίπου €2,2 δισεκ. στο ΑΕΠ. Ιδιαίτερα έντονη είναι η επίδραση στους προμηθευτές του τουριστικού τομέα, των οποίων η παραγωγή προβλέπεται να περιοριστεί κατά €600 εκατ. ετησίως. Συνολικά, για κάθε €1 απώλειας στην παραγωγή του τουριστικού τομέα, η ελληνική οικονομία συρρικνώνεται κατά €1,8, γεγονός που καταδεικνύει την ισχυρή διασύνδεση του τουρισμού με κρίσιμους προμηθευτές του, αλλά και την ευρύτερη συμβολή του στην ιδιωτική κατανάλωση

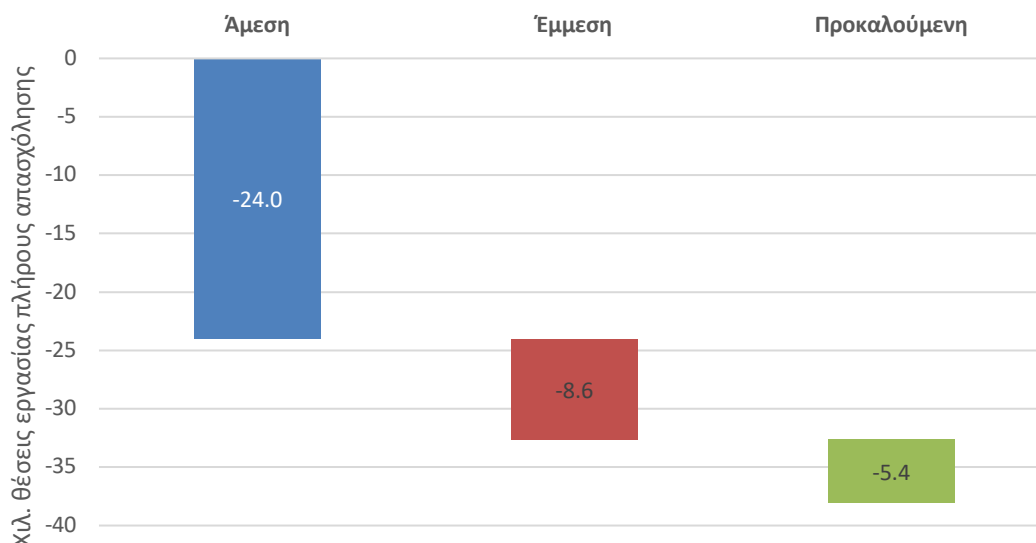
Διάγραμμα 4.6: Σενάριο Α – επίδραση στο ΑΕΠ

Πηγή: υπόδειγμα εισροών-εκροών IOBE

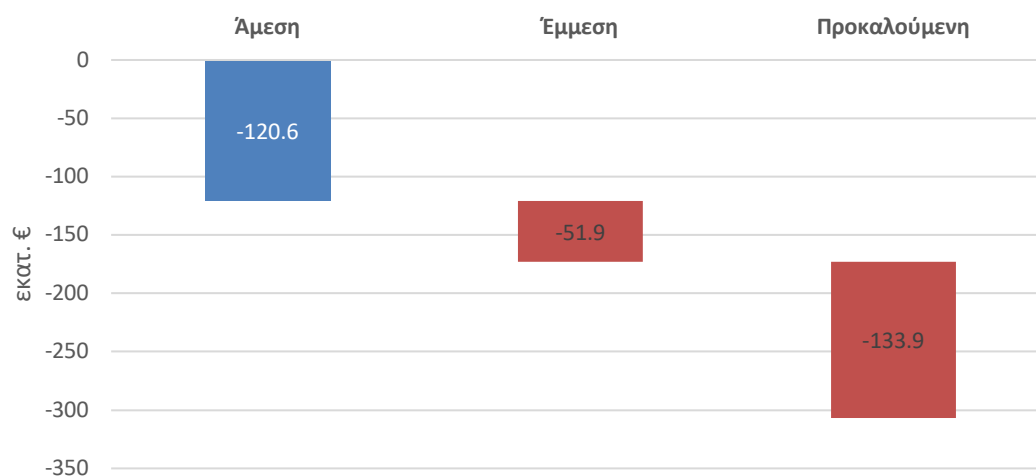
Επιπλέον, μια τέτοια μεταβολή στο τουριστικό προϊόν αναμένεται να περιορίσει την απασχόληση στο σύνολο του έτους κατά περίπου 38,1 χιλ. θέσεις εργασίας πλήρους απασχόλησης. Εξ' αυτών, οι 24 χιλ. αφορούν άμεσα απασχολούμενους στον τουριστικό τομέα, ενώ οι υπόλοιπες προκύπτουν έμμεσα (8,6 χιλ. θέσεις σε κλάδους-προμηθευτές) ή προκαλούνται από τη μείωση της κατανάλωσης (5,4 χιλ.). Ωστόσο, καθώς σημαντικό ποσοστό των εργαζομένων στον τουριστικό τομέα απασχολείται μερικώς ή εποχικά, ο συνολικός αριθμός των ατόμων που ενδέχεται να επηρεαστούν από τη μείωση της δραστηριότητας εκτιμάται ότι θα είναι σημαντικά υψηλότερος από τις αντίστοιχες απώλειες σε ισοδύναμα πλήρους απασχόλησης θέσεων εργασίας.

Διάγραμμα 4.7 Σενάριο Α – επίδραση στην απασχόληση

Πηγή: υπόδειγμα εισροών-εκροών IOBE

Διάγραμμα 4.8: Σενάριο Α – Επίδραση στα φορολογικά έσοδα

Πηγή: υπόδειγμα εισροών-εκροών IOBE

Τέλος, η μείωση της ανταγωνιστικότητας του τουριστικού προϊόντος κατά τη θερινή περίοδο αναμένεται να οδηγήσει σε συνολική απώλεια φορολογικών εσόδων ύψους €306,7 εκατ. Η απώλεια διανυκτερεύσεων και η συνεπαγόμενη μείωση της τουριστικής δαπάνης επηρεάζει άμεσα τη φορολογική απόδοση επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται στον τουριστικό τομέα. Επιπλέον, η έμμεση και προκαλούμενη επίδραση ενισχύουν περαιτέρω τις απώλειες, καθώς επηρεάζεται το εισόδημα των νοικοκυριών και περιορίζεται η καταναλωτική τους δαπάνη, με αποτέλεσμα τη μείωση των φορολογικών εισπράξεων από έμμεσους και άμεσους φόρους στην υπόλοιπη οικονομία.

Επιπρόσθετα, στο Σενάριο Α εκτιμάται ότι μέρος των υφιστάμενων τουριστικών υποδομών θα παραμείνει αναξιοποίητο κατά τη θερινή περίοδο, εξαιτίας της μείωσης της ζήτησης. Αυτό

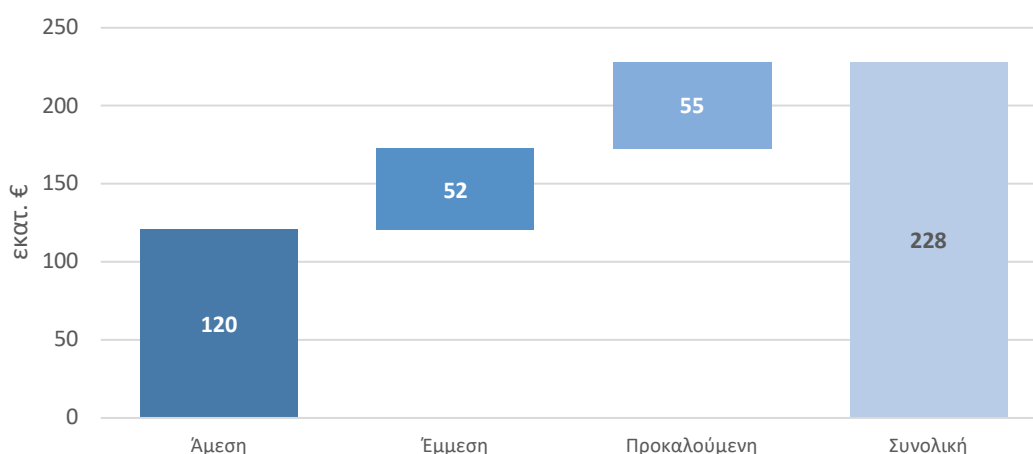
ενδέχεται να οδηγήσει σε μείωση τις τιμές του τουριστικού προϊόντος, με αποτέλεσμα την περαιτέρω συρρίκνωση των εσόδων του τομέα στην παραπάνω εκτίμηση. Ως αποτέλεσμα, η μείωση της οικονομικής δραστηριότητας μπορεί να οδηγήσει σε εσωτερική μετανάστευση από τουριστικές περιοχές προς τα αστικά κέντρα, επιτείνοντας την αστικοποίηση και ενισχύοντας τις πιέσεις στα ήδη επιβαρυνμένα αστικά οικοσυστήματα.

4.3.2 Σενάριο Β – προσαρμογή του τουριστικού τομέα στην κλιματική αλλαγή μέσω της επέκτασης της τουριστικής περιόδου

Το Σενάριο Β ενσωματώνει τις επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής στον τουρισμό σε ετήσια βάση, λαμβάνοντας υπόψη τόσο τη μείωση της ζήτησης κατά τη θερινή περίοδο όσο και την ενίσχυσή της στις υπόλοιπες εποχές, ως αποτέλεσμα της βελτίωσης των κλιματικών συνθηκών. Το σενάριο αυτό προϋποθέτει ότι η ελληνική οικονομία διαθέτει ή αναπτύσσει εγκαίρως τις απαραίτητες υποδομές και υπηρεσίες που απαιτούνται για την ομαλή και ποιοτική εξυπηρέτηση της αυξημένης ζήτησης πέραν της θερινής περιόδου. Με άλλα λόγια, προϋποτίθεται επιτυχής επέκταση της τουριστικής περιόδου και επαρκής ετοιμότητα των προορισμών να προσαρμοστούν σε ένα διαφοροποιημένο περιβάλλον. Η προσέγγιση αυτή δίνει τη δυνατότητα αξιοποίησης της θετικής δυναμικής των ενδιάμεσων και χειμερινών περιόδων, περιορίζοντας παράλληλα τις απώλειες του καλοκαιριού και δημιουργώντας συνθήκες βιώσιμης ανάπτυξης του κλάδου.

Η επέκταση της τουριστικής περιόδου που θα επιφέρει αύξηση της ζήτησης σε όλες τις εποχές πλην του καλοκαιριού αναμένεται να εξισορροπήσει τις απώλειες από το καλοκαίρι με τις συνολικές διανυκτερεύσεις να αυξάνονται οριακά κατά 1,4% και τα σχετικά έσοδα κατά €260 περίπου εκατ. Τα παραπάνω διαμορφώνουν ήπια θετική επίδραση στο ΑΕΠ και στα λοιπά μακροοικονομικά μεγέθη. Σημειώνεται πως οι παρακάτω εκτιμήσεις δεν περιλαμβάνουν την επίδραση αναγκαίων επενδύσεων για την επέκταση της τουριστικής περιόδου στην ελληνική οικονομία.

Διάγραμμα 4.9: Σενάριο Β – Επίδραση στο ΑΕΠ

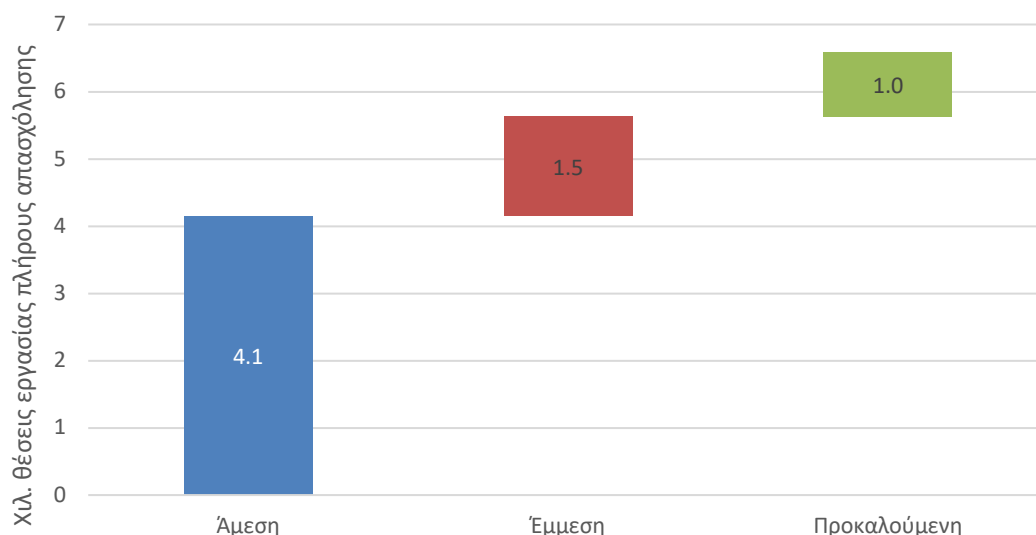

Πηγή: υπόδειγμα εισροών-εκροών IOBE

Ειδικότερα, το ΑΕΠ αναμένεται να ενισχυθεί κατά €228 εκατ. ετησίως, το οποίο προέρχεται κυρίως από τις βελτιωμένες επιδόσεις του τουρισμού το φθινόπωρο, που είναι και η εποχή που παρουσιάζει τη μεγαλύτερη αύξηση στο TCI. Σε όρους απασχόλησης, προβλέπεται

δημιουργία 6,6 χιλ. θέσεων, με σημαντικό ποσοστό αυτών να αφορά σε θέσεις πλήρους απασχόλησης, ως αποτέλεσμα της επιμήκυνσης της τουριστικής περιόδου. Παράλληλα, μια ποιοτική μεταβολή αφορά τη σταδιακή μετακίνηση εργαζομένων και επιχειρηματιών εκτός μεγάλων αστικών κέντρων για όλη τη διάρκεια του έτους, γεγονός που ενδέχεται να συμβάλει στην αναζωογόνηση μικρότερων περιοχών της χώρας.

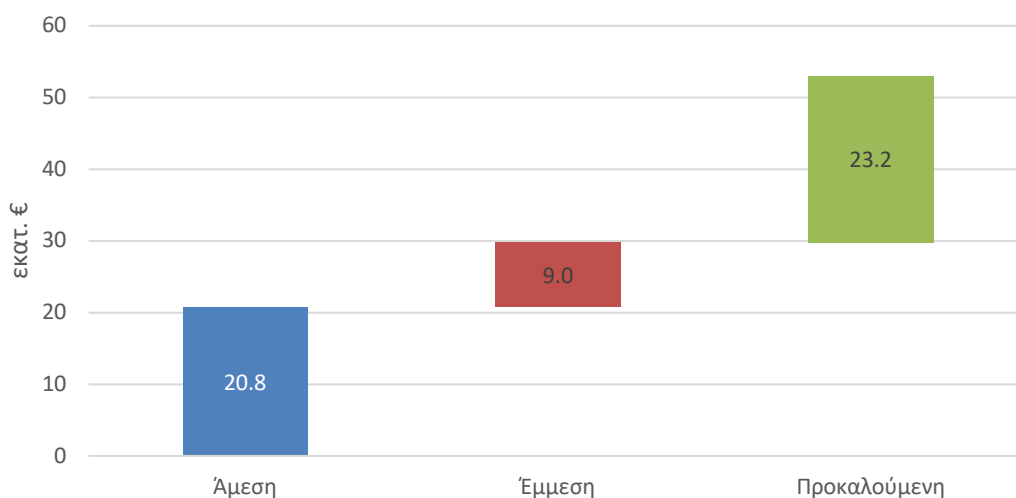
Διάγραμμα 4.10: Σενάριο Β – Επίδραση στην απασχόληση

Πηγή: υπόδειγμα εισροών-εκροών IOBE

Τέλος, θετική είναι η επίδραση και στα δημοσιονομικά έσοδα, τα οποία αναμένεται να ενισχυθούν κατά €53 εκατ.. Σημειώνεται πως όπως και στο σενάριο Α, η προκαλούμενη επίδραση υπερβαίνει την άμεση, καθώς εξαιτίας της δομής της ελληνικής οικονομίας, η αύξηση της τουριστικής δραστηριότητας ενισχύει τα εισοδήματα των νοικοκυριών, οδηγώντας σε αυξημένη καταναλωτική δαπάνη και σε περαιτέρω ενίσχυση της οικονομικής δραστηριότητας και των φορολογικών εσόδων μέσω των έμμεσων και προκαλούμενων διασυνδέσεων του κλάδου με την υπόλοιπη οικονομία.

Διάγραμμα 4.11: Σενάριο Β – Επίδραση στα φορολογικά έσοδα

Πηγή: Eurostat, Τράπεζα της Ελλάδος, εκτίμηση IOBE

4.4 Συμπεράσματα

Τα σενάρια Α και Β ανέδειξαν δύο διαφορετικές περιπτώσεις αντιμετώπισης των επιπτώσεων της κλιματικής αλλαγής. Σύμφωνα με τα στοιχεία της Eurostat για τις διανυκτερεύσεις σε τουριστικά καταλύματα, οι αμιγώς καλοκαιρινοί μήνες (Ιούνιος έως Αύγουστος) συγκεντρώνουν περισσότερες διανυκτερεύσεις – και επομένως έσοδα από τον τουρισμό – από ό,τι όλοι οι υπόλοιποι μήνες του έτους μαζί. Αυτό αναδεικνύει όχι μόνο την έντονη εποχικότητα του ελληνικού τουρισμού, αλλά και την τρωτότητά του στην κλιματική αλλαγή εξαιτίας του χρόνιου και οξέος κλιματικού κινδύνου. Στο σενάριο Α, όπου οι κλιματικές συνθήκες οδηγούν σε μείωση του ελληνικού τουρισμού, η υψηλή διασύνδεση του κλάδου με άλλους τομείς της οικονομίας επιφέρει σημαντική συνολική μείωση στο ΑΕΠ, την απασχόληση και τα δημοσιονομικά έσοδα.

Αντίθετα, το Σενάριο Β αναδεικνύει το δυναμικό της επέκτασης της τουριστικής περιόδου ως εργαλείο προσαρμογής στις απώλειες που οφείλονται στην κλιματική αλλαγή. Αυτό, ωστόσο, προϋποθέτει ουσιαστικά βήματα προς τη βελτίωση των υποδομών, την αναβάθμιση των τουριστικών υπηρεσιών και την ενίσχυση της ελκυστικότητας των προορισμών κατά τη διάρκεια της άνοιξης, του φθινοπώρου και του χειμώνα, ώστε να εξασφαλιστεί η βιωσιμότητα και η αποτελεσματικότητα αυτής της στρατηγικής.

Σημειώνεται ότι μια τέτοια στρατηγική αναμένεται να έχει ήπια θετική επίδραση στα μακροοικονομικά μεγέθη της ελληνικής οικονομίας. Ωστόσο, η επίδραση αυτή δεν θα πρέπει να εκλαμβάνεται ως αναπτυξιακή ώθηση, αλλά πρωτίστως ως μια αναγκαία προσαρμοστική παρέμβαση για τη διατήρηση της υφιστάμενης δυναμικής του τουριστικού τομέα και την αποφυγή σημαντικών απωλειών σε παραγωγή, απασχόληση και έσοδα. Στην πράξη, πρόκειται για ένα σημείο κάτω από το οποίο, αν δεν ληφθούν σοβαρά μέτρα, η τουριστική δραστηριότητα θα παραμείνει τρωτή.

Εάν επιτευχθούν αυτοί οι στόχοι και γίνουν τα κατάλληλα βήματα για τη διαφοροποίηση του ελληνικού τουριστικού προϊόντος, τότε η επέκταση της τουριστικής περιόδου μπορεί να αποτελέσει μια κρίσιμη συνθήκη για τη διατήρηση της υφιστάμενης τουριστικής δραστηριότητας, αλλά και ένα πρώτο βήμα προς την αξιοποίηση ευρύτερων αναπτυξιακών δυνατοτήτων. Επιπλέον, αν η στρατηγική αυτή λειτουργήσει ως καταλύτης για τη γενικότερη διαφοροποίηση της ελληνικής οικονομίας – με την ανάπτυξη συμπληρωματικών δραστηριοτήτων πέραν του τουρισμού – τότε το μακροπρόθεσμο όφελος ενδέχεται να υπερβεί τις παρούσες εκτιμήσεις.

5. ΒΙΩΣΙΜΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΚΑΛΕΣ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ

Η υιοθέτηση εναλλακτικών μορφών τουρισμού αποτελεί αναγκαία αλλά όχι επαρκή συνθήκη για τη μετάβαση προς ένα πιο βιώσιμο και ανθεκτικό τουριστικό μοντέλο απέναντι στις προκλήσεις της κλιματικής αλλαγής. Η διεθνής εμπειρία προσφέρει χρήσιμα παραδείγματα πολιτικών και παρεμβάσεων που μπορούν να αξιοποιηθούν στο ελληνικό πλαίσιο. Στο παρόν κεφάλαιο παρουσιάζονται αφενός εναλλακτικές μορφές τουρισμού που θα μπορούσαν να αναπτυχθούν περαιτέρω στην Ελλάδα, καθώς και καλές πρακτικές που εφαρμόστηκαν σε ευρωπαϊκές και διεθνείς πόλεις ή περιοχές, με στόχο είτε τη διαφοροποίηση του τουριστικού προϊόντος, είτε την αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών και κοινωνικών προκλήσεων του τουριστικού τομέα. Η τεκμηριωμένη αποτύπωση των πρακτικών αυτών μπορεί να συμβάλει στη χάραξη αποτελεσματικών πολιτικών κατά την υλοποίηση αντίστοιχων παρεμβάσεων στην Ελλάδα.

5.1 Εναλλακτικές μορφές τουρισμού

Η Ελλάδα, όπως και άλλες χώρες με έντονα εποχικό τουριστικό μοντέλο, καλείται να επαναπροσδιορίσει τη στρατηγική της, ώστε να ανταποκριθεί στις επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής. Ήδη, αρκετά ευρωπαϊκά κράτη έχουν προχωρήσει στην εφαρμογή πολιτικών διαφοροποίησης του τουριστικού προϊόντος, με στόχο την ενίσχυση της ανθεκτικότητας και τη μείωση της εξάρτησης από τη θερινή περίοδο.

Κεντρικός άξονας αυτών των πολιτικών αποτελεί η ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουρισμού, οι οποίες διευρύνουν τη χρονική κατανομή της τουριστικής δραστηριότητας και περιορίζουν την έντονη εποχικότητα. Η στόχευση αυτή συνδέεται άμεσα με τα ευρήματα του Σεναρίου Β, στο οποίο αναδείχθηκε ότι η επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου μπορεί να οδηγήσει σε θετική – έστω ήπια – επίδραση στα μακροοικονομικά μεγέθη, λειτουργώντας ως ελάχιστη συνθήκη για τη διατήρηση του υφιστάμενου επιπέδου δραστηριότητας του τομέα τουρισμού.

Διάγραμμα 5.1 Ενδεικτικές μορφές τουρισμού για την επέκταση της τουριστικής περιόδου στην Ελλάδα

Στο πλαίσιο αυτό, μορφές όπως ο πολιτιστικός τουρισμός, ο οικοτουρισμός, ο αθλητικός τουρισμός, οι σύντομες αστικές αποδράσεις (city break) και ο επαγγελματικός/συνεδριακός

τουρισμός (MICE) μπορούν να λειτουργήσουν συμπληρωματικά προς τη βασική τουριστική ροή και να ενισχύσουν τη γεωγραφική και χρονική διαφοροποίηση του ελληνικού τουριστικού προϊόντος. Στις επόμενες ενότητες παρουσιάζονται χαρακτηριστικές μορφές τουρισμού, στις οποίες η Ελλάδα διαθέτει σημαντικές προϋποθέσεις αξιοποίησης και εν δυνάμει συγκριτικό πλεονέκτημα, τόσο λόγω των φυσικών και πολιτισμικών της πόρων όσο και της γεωγραφικής της θέσης. Η αξιολόγηση αυτών των μορφών είναι κρίσιμη για τη στοχευμένη ενίσχυση της διαφοροποίησης του τουριστικού προϊόντος και την υποστήριξη της στρατηγικής μετάβασης σε ένα πιο ανθεκτικό και βιώσιμο τουριστικό μοντέλο.

5.1.1 Πολιτιστικός τουρισμός

Ένα από τα σημαντικά πλεονεκτήματα της Ελλάδας έναντι άλλων ευρωπαϊκών χωρών είναι ο μεγάλος πλούτος πολιτισμικής κληρονομιάς που διαθέτει, όχι μόνο σε ό,τι αφορά την κλασική αρχαιότητα, αλλά και στη λαϊκή παράδοση. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με τη βάση δεδομένων ΕΣΤΙΑ του Υπουργείου Περιβάλλοντος και Ενέργειας²⁴, στην ελληνική επικράτεια βρίσκονται 18 μνημεία πολιτιστικής κληρονομιάς και πάνω από 900 επίσημα αναγνωρισμένοι παραδοσιακοί οικισμοί.

Το βασικό πλεονέκτημα του πολιτιστικού τουρισμού είναι ότι μπορεί να αναπτυχθεί καθ' όλη τη διάρκεια του έτους, εξαιρουμένων των θερμότερων θερινών μηνών, κατά τους οποίους οι υψηλές θερμοκρασίες δυσχεραίνουν την επίσκεψη σε υπαίθριους αρχαιολογικούς και πολιτιστικούς χώρους. Η προβλεπόμενη βελτίωση των καιρικών συνθηκών κατά τη διάρκεια του φθινοπώρου, του χειμώνα και της άνοιξης ενισχύει περαιτέρω την ελκυστικότητα αυτής της μορφής τουρισμού, καθιστώντας την πιο προσιτή, ευχάριστη και βιώσιμη για ένα ευρύτερο φάσμα επισκεπτών. Επιπλέον, μπορεί να συνδυαστεί με άλλες μορφές τουρισμού, όπως σύντομες αποδράσεις (city break) ή με τον συνεδριακό τουρισμό ενισχύοντας τη συνολική τουριστική εμπειρία και την τοπική οικονομική δραστηριότητα.

Για να αποδώσει ο πολιτιστικός τουρισμός τα αναμενόμενα αποτελέσματα και να συμβάλει ουσιαστικά στη διεύρυνση της τουριστικής περιόδου και τη βιώσιμη ανάπτυξη του τομέα, απαιτείται να πληρούνται ορισμένες κρίσιμες προϋποθέσεις. Σε αντίθετη περίπτωση, υπάρχει ο κίνδυνος να προκύψουν νέες πιέσεις στις πόλεις και τα φυσικά οικοσυστήματα ή να υπονομευθεί η ποιότητα του τουριστικού προϊόντος.

Αρχικά, η αναμενόμενη αύξηση των επισκεπτών απαιτεί την αναβάθμιση των υφιστάμενων υποδομών, καθώς και την ανάπτυξη σύγχρονων εγκαταστάσεων φιλοξενίας και εξυπηρέτησης επισκεπτών. Η τεκμηριωμένη αποτύπωση των επενδυτικών αναγκών και η προσέλευση στοχευμένων πόρων αποτελούν βασική προϋπόθεση. Ωστόσο, η διεύρυνση της τουριστικής δραστηριότητας ενδέχεται να αυξήσει σημαντικά το λειτουργικό κόστος των πολιτιστικών χώρων, γεγονός που καθιστά αναγκαία την εξέταση διαθέσιμων μηχανισμών χρηματοδότησης και μακροχρόνιας συντήρησης.

Δεύτερον, απαιτείται η διαμόρφωση ολοκληρωμένων σχεδίων διαχείρισης επισκεπτών, ώστε να αποφευχθούν φαινόμενα υπερτουρισμού, τα οποία θα μπορούσαν να αλλοιώσουν την ταυτότητα και την αυθεντικότητα των πολιτιστικών χώρων.

²⁴ <https://estia.minenv.gr/>

Τρίτον, η κλιματική αλλαγή συνιστά αυξανόμενη απειλή για μνημεία εκτεθειμένα στις καιρικές συνθήκες, καθώς και για ευπαθείς συλλογές σε μουσεία. Τα έντονα φαινόμενα – σε συνδυασμό με ανεπαρκείς μηχανισμούς προστασίας – μπορεί να οδηγήσουν σε μη αναστρέψιμες απώλειες πολιτιστικής αξίας.

Στο πλαίσιο αυτό, η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει αναπτύξει στρατηγικές κατευθύνσεις για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς έναντι της κλιματικής αλλαγής. Μέχρι τον Φεβρουάριο του 2022, τα κράτη-μέλη υλοποιούσαν 83 συναφείς δράσεις, κυρίως στον τομέα της έρευνας, της προσαρμογής και της ενίσχυσης της ανθεκτικότητας. Οι βασικοί πυλώνες των στρατηγικών αυτών περιλαμβάνουν: (α) την ολοκληρωμένη διαχείριση πολιτιστικής κληρονομιάς και κλιματικού κινδύνου, (β) τη θεσμική συνεργασία μεταξύ επιπέδων διακυβέρνησης, (γ) τη στόχευση επενδύσεων μέσω εθνικών και ευρωπαϊκών προγραμμάτων, (δ) την προώθηση έρευνας και καινοτομίας, και (ε) την ανάπτυξη δεξιοτήτων για τη διατήρηση και αποκατάσταση μνημείων²⁵. Οι άξονες αυτοί μπορούν να αποτελέσουν κατευθυντήριες γραμμές και για τη διαμόρφωση μιας εθνικής στρατηγικής ενίσχυσης του πολιτιστικού τουρισμού σε ένα μεταβαλλόμενο περιβάλλον.

5.1.2 Οικοτουρισμός

Πέραν του πολιτιστικού της αποθέματος, η Ελλάδα διαθέτει σημαντικό φυσικό πλούτο, ο οποίος απορρέει από το ιδιαίτερα ποικιλόμορφο γεωγραφικό της ανάγλυφο. Ορεινοί όγκοι, δασικές εκτάσεις, κοιλάδες, ποτάμια, εκτεταμένες ακτογραμμές και νησιωτικά συμπλέγματα συνθέτουν ένα φυσικό περιβάλλον με υψηλή αισθητική και οικολογική αξία. Η βιοποικιλότητα της χώρας είναι επίσης ιδιαίτερα πλούσια, καθώς καταγράφονται πάνω από 50.000 είδη πανίδας και χλωρίδας.

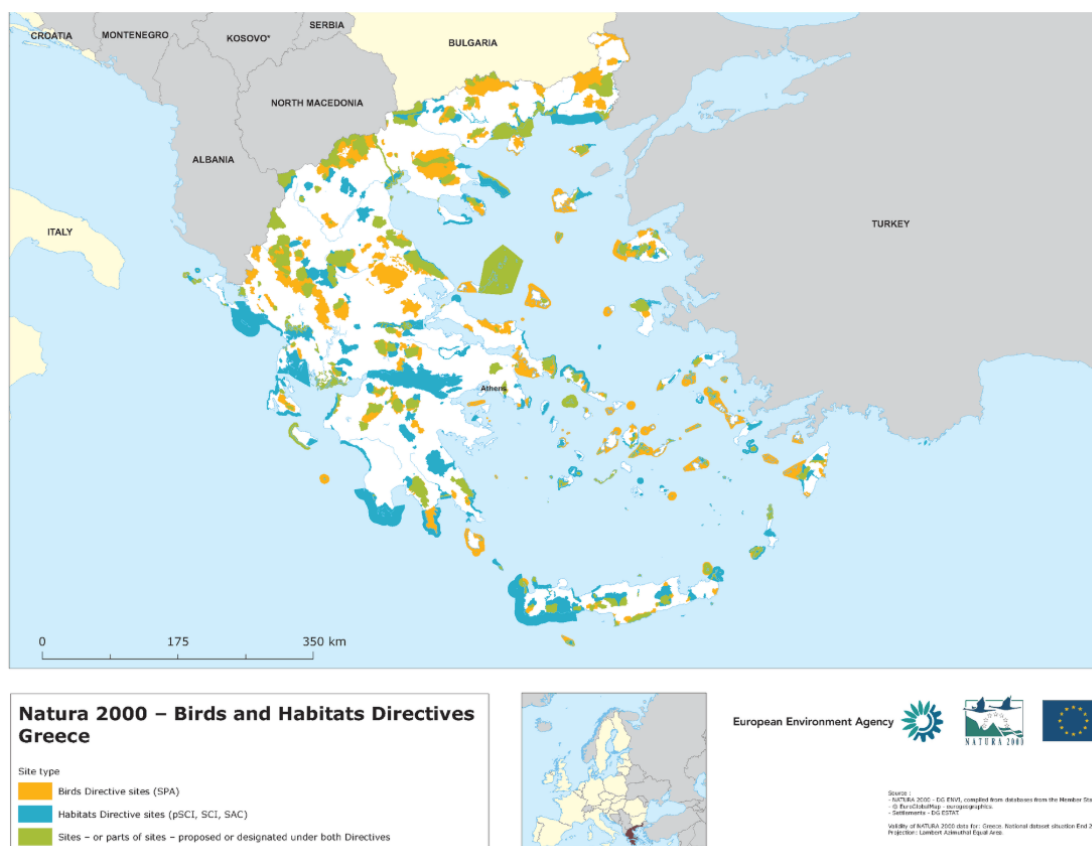
Κομβικό ρόλο στην προστασία αυτού του φυσικού κεφαλαίου διαδραματίζει το δίκτυο προστατευόμενων περιοχών Natura 2000, στο οποίο εντάσσονται περίπου 446 περιοχές, καλύπτοντας το 17% της χερσαίας και το 19% της θαλάσσιας επικράτειας. Οι περιοχές αυτές αποτελούν σημαντικό δυνητικό υπόβαθρο για την ανάπτυξη οικοτουριστικών δραστηριοτήτων χαμηλής περιβαλλοντικής όχλησης, συμβάλλοντας τόσο στη διαφοροποίηση του τουριστικού προϊόντος όσο και στη διατήρηση της οικολογικής ισορροπίας.

Η σημασία των περιοχών Natura ενισχύεται περαιτέρω από τη στρατηγική ένταξή τους στην Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία (European Green Deal), γεγονός που εξασφαλίζει θεσμική προτεραιότητα σε χρηματοδοτήσεις, επιδοτήσεις και επενδυτικά προγράμματα. Παράλληλα, παρέχεται πρόσβαση σε εξειδικευμένα ευρωπαϊκά εργαλεία, όπως το LIFE και το Interreg, τα οποία μπορούν να αξιοποιηθούν για την προώθηση βιώσιμων τουριστικών πρωτοβουλιών σε προστατευόμενες περιοχές²⁶.

²⁵ <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/4bfcf605-2741-11ed-8fa0-01aa75ed71a1/language-en>

²⁶ διαΝΕΟσις (2024). Προστατευόμενες περιοχές Natura 2000: Ένα εθνικό στρατηγικό σχέδιο για την οργάνωση και την ανάπτυξη του τουρισμού τους. διαΝΕΟσις: Αθήνα.

Εικόνα 5.1: Δίκτυο Natura 2000, Ελλάδα

Πορτοκαλί χρώμα: Περιοχές της Οδηγίας για τα Πτηνά | **Μπλέ:** Περιοχές της Οδηγίας για τους Οικότοπους | **Πράσινο:** περιοχές ή τμήματα περιοχών που έχουν προταθεί ή χαρακτηριστεί και με βάση τις δύο Οδηγίες

Πηγή: Ευρωπαϊκός Οργανισμός Περιβάλλοντος

Όπως και ο πολιτιστικός τουρισμός, ο οικοτουρισμός μπορεί να συμβάλει στη μείωση της εποχικότητας, προσελκύοντας επισκέπτες υψηλής περιβαλλοντικής ευαισθησίας και ενισχύοντας τη ζήτηση εκτός της θερινής αιχμής. Ιδιαίτερα οι περιοχές που γειτνιάζουν με προστατευόμενες τοποθεσίες προσφέρονται για τουριστικές δραστηριότητες χαμηλής περιβαλλοντικής όχλησης, όπως η αναρρίχηση, η ποδηλασία βουνού, η παρακολούθηση πτηνών ή ο θαλάσσιος οικοτουρισμός. Επιπλέον, πολλές από αυτές τις περιοχές φιλοξενούν παραδοσιακές αγροτικές κοινότητες, ταυτόσημες συχνά με τους οικισμούς που καταγράφει η βάση δεδομένων ΕΣΤΙΑ του ΥΠΕΝ. Αυτό δημιουργεί τη δυνατότητα συνδυασμένων παρεμβάσεων οικοτουρισμού και αγροτουρισμού, με ενσωματωμένα πολιτιστικά στοιχεία, ενισχύοντας τη βιωσιμότητα και την τοπική οικονομική διάχυση του τουριστικού προϊόντος.

Ο οικοτουρισμός προσφέρει πολλαπλά οφέλη, τα οποία υπερβαίνουν τη στενή έννοια της τουριστικής ανάπτυξης. Μπορεί να ενισχύσει τη βιωσιμότητα των τοπικών κοινωνιών, στηρίζοντας την παραμονή του πληθυσμού σε μη αστικές περιοχές και μειώνοντας την πληθυσμιακή πίεση στα μεγάλα αστικά κέντρα. Παράλληλα, δημιουργεί πρόσθετα έσοδα σε τοπικό επίπεδο, τα οποία μπορούν να αξιοποιηθούν για την εφαρμογή βελτιωμένων

πρακτικών διαχείρισης του φυσικού περιβάλλοντος, ενισχύοντας την προστασία της βιοποικιλότητας και την ανθεκτικότητα των οικοσυστημάτων.

Για να αποδώσει ο οικοτουρισμός το πλήρες φάσμα των δυνατοτήτων του, απαιτείται ολοκληρωμένος στρατηγικός σχεδιασμός και στοχευμένες επενδύσεις σε υποδομές και υπηρεσίες. Κεντρικής σημασίας είναι ο καθορισμός ορίων φέρουσας ικανότητας και η κατάρτιση διαχειριστικών σχεδίων που εξασφαλίζουν την ισορροπία μεταξύ τουριστικής ανάπτυξης και προστασίας της βιοποικιλότητας. Η ενεργή συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας, των εμπλεκόμενων φορέων και της επενδυτικής κοινότητας αποτελεί προϋπόθεση για την επιτυχή εφαρμογή των παρεμβάσεων αυτών.

Παράλληλα, απαιτούνται παρεμβάσεις που ενισχύουν τη βιωσιμότητα και μειώνουν το περιβαλλοντικό αποτύπωμα του τουρισμού, όπως η προώθηση ήπιων δραστηριοτήτων (π.χ. πεζοπορία, παρατήρηση φύσης), η δημιουργία οικολογικών καταλυμάτων, η βελτίωση της προσβασιμότητας μέσω βιώσιμων μέσων μεταφοράς και η κατάλληλη σήμανση και ενημέρωση των επισκεπτών για τους κανόνες προστασίας των περιοχών Natura.

Τέλος, η ενσωμάτωση του οικοτουρισμού σε ένα ευρύτερο πλέγμα εναλλακτικών μορφών τουρισμού – όπως ο αγροτουρισμός, ο γαστρονομικός και ο πολιτιστικός τουρισμός – μπορεί να ενισχύσει τη διαφοροποίηση του τουριστικού προϊόντος και να αναδείξει τη σύνδεση μεταξύ φυσικού περιβάλλοντος, τοπικής παραγωγής και πολιτιστικής ταυτότητας.

Ωστόσο, ένα από τα σημαντικότερα εμπόδια για την ανάπτυξη του οικοτουρισμού στην Ελλάδα είναι η συρρίκνωση της κοινωνικής και επιχειρηματικής δραστηριότητας σε πολλές αγροτικές και ημιαστικές περιοχές, οι οποίες εξαρτώνται σχεδόν αποκλειστικά από τον θερινό τουρισμό. Η εποχικότητα αυτή οδηγεί σε αδυναμία διατήρησης σταθερών δομών υποστήριξης (όπως επιχειρήσεις φιλοξενίας, εστίασης, τοπικής παραγωγής) καθ' όλη τη διάρκεια του έτους, περιορίζοντας τις δυνατότητες ανάπτυξης ενός σταθερού και διαφοροποιημένου τουριστικού προϊόντος. Η ενίσχυση του οικοτουρισμού μπορεί να λειτουργήσει ως μοχλός για την επαναδραστηριοποίηση/αναβίωση αυτών των περιοχών, ενισχύοντας τη βιώσιμη επιχειρηματικότητα και δημιουργώντας όρους παραμονής του πληθυσμού καθ' όλη τη διάρκεια του έτους. Η παροχή πρόσθετων φορολογικών και χρηματοδοτικών κινήτρων για την ενίσχυση της οικονομικής δραστηριότητας σε περιοχές με αγροτουριστικό δυναμικό μπορεί να λειτουργήσει συμπληρωματικά προς την ανάπτυξη του οικοτουρισμού. Σε αυτά συγκαταλέγονται προγράμματα επιδοτήσεων/επιχορηγήσεων, καθώς και φορολογικά κίνητρα όπως μειωμένοι φορολογικοί συντελεστές ή απαλλαγές για βιώσιμες τουριστικές επενδύσεις. Επιπλέον, ο χρηματοπιστωτικός τομέας μπορεί να διαδραματίσει συμπληρωματικό ρόλο, μέσω χαμηλότοκων δανείων για την ανάπτυξη οικοτουριστικών καταλυμάτων και υποδομών μικρής κλίμακας και περιορισμένης περιβαλλοντικής όχλησης.

Καθοριστικής σημασίας για την επιτυχή ανάπτυξη του οικοτουρισμού είναι η ενίσχυση της απασχόλησης στις τοπικές κοινωνίες. Τα συναφή μέτρα θα πρέπει να επικεντρωθούν στην εκπαίδευση και την αναβάθμιση των δεξιοτήτων του τοπικού εργατικού δυναμικού, μέσω προγραμμάτων κατάρτισης σε αντικείμενα όπως η περιβαλλοντική ερμηνεία, η ξενάγηση σε προστατευόμενες περιοχές και η παροχή ποιοτικών τουριστικών υπηρεσιών. Παράλληλα, η χορήγηση στοχευμένων κινήτρων – όπως φοροελαφρύνσεις, επιδοτήσεις ή επιδόματα

απασχόλησης – μπορεί να ενισχύσει τη συγκράτηση και την ενεργοποίηση του ανθρώπινου δυναμικού στην περιφέρεια.

Οι πολιτικές αυτές μπορούν να υποστηριχθούν μέσα από υφιστάμενα εθνικά και ευρωπαϊκά εργαλεία, όπως τα Προγράμματα Απασχόλησης της ΔΥΠΑ, το Πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων, καθώς και μέσω του Ταμείου Δίκαιης Μετάβασης σε περιοχές υπό μετάβαση (όπως η Δυτική Μακεδονία και η Μεγαλόπολη), όπου ο οικοτουρισμός μπορεί να αποτελέσει αναπτυξιακή διέξοδο.

Η ενεργή συμμετοχή των τοπικών κοινωνιών στον σχεδιασμό και τη διαχείριση των τουριστικών παρεμβάσεων αποτελεί βασική προϋπόθεση κοινωνικής αποδοχής και βιωσιμότητας. Επιπλέον, ο συνδυασμός οικοτουρισμού και αγροτουρισμού, με την προώθηση τοπικών και βιώσιμων προϊόντων, μπορεί να ενισχύσει την τοπική παραγωγή, να διαφοροποιήσει την οικονομική βάση και να δημιουργήσει νέες, σταθερές θέσεις εργασίας

5.1.3 Αθλητικός τουρισμός

Ο αθλητικός τουρισμός αναφέρεται σε ταξιδιωτικές δραστηριότητες που συνδέονται με τον αθλητισμό, είτε μέσω της ενεργούς συμμετοχής σε αθλητικά γεγονότα είτε μέσω της παρακολούθησής τους ως θεατές. Πρόκειται για έναν ταχέως αναπτυσσόμενο κλάδο του τουρισμού, με εκτιμώμενη αύξηση της παγκόσμιας αγοράς κατά 17,5% την περίοδο 2023–2030²⁷. Η δυναμική αυτή σχετίζεται με την αυξανόμενη ζήτηση για θεματικές εμπειρίες, την ενίσχυση του υγιεινού τρόπου ζωής και τη διεθνή προβολή σημαντικών αθλητικών διοργανώσεων.

Ο αθλητικός τουρισμός, σε αντίθεση με τον πολιτιστικό τουρισμό και τον οικοτουρισμό, είναι γενικά πιο ευαίσθητος στις μεταβολές κλιματικών συνθηκών, ιδίως σε αθλήματα που εξαρτώνται από συγκεκριμένες καιρικές συνθήκες (π.χ. σκι, θαλάσσια σπορ). Αντιθέτως, ορισμένα αθλήματα – όπως το τρέξιμο, οι ορεινές δραστηριότητες και το γκολφ – δύνανται να ευνοηθούν από ηπιότερες καιρικές συνθήκες. Το γεγονός αυτό αποκτά ιδιαίτερη σημασία για την Ελλάδα, δεδομένου ότι, όπως παρουσιάστηκε στο Κεφάλαιο 4, αναμένονται ευνοϊκότερες κλιματικές συνθήκες κατά το φθινόπωρο, τον χειμώνα και την άνοιξη. Υπό αυτό το πρίσμα, η ανάπτυξη του αθλητικού τουρισμού σε συγκεκριμένες περιόδους του έτους συνιστά ουσιαστική ευκαιρία για την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας και της χρονικής διαφοροποίησης του ελληνικού τουριστικού προϊόντος. Ενδιαφέρον ωστόσο παρουσιάζει και ο πιθανός συνδυασμός του αθλητικού τουρισμού με άλλες μορφές (π.χ. οικοτουρισμός, γαστρονομικός και πολιτιστικός τουρισμός κλπ.), δεδομένης της μικρής σχετικά χρονικής διάρκειας των αθλητικών δραστηριοτήτων.

²⁷ <https://www.unwto.org/sport-tourism>

Διάγραμμα 5.2: Ενδεικτικές μορφές αθλητικού τουρισμού

Πηγή: CBI²⁸

Μία αξιοσημείωτη περίπτωση είναι αυτή του γκολφ. Πρόκειται για ένα άθλημα μέτριας έντασης, για το οποίο αποτελούν ιδανικές εποχές η άνοιξη και το φθινόπωρο. Αφενός, προσελκύει τουρίστες υψηλότερου εισοδήματος και αυξημένης δαπάνης και αφετέρου, συμβάλλει στην προστασία του περιβάλλοντος, καθώς προάγει την προστασία της βιοποικιλότητας, την προστασία του εδάφους από διάβρωση και την ορθή διαχείριση των υδάτινων πόρων²⁹.

Σύμφωνα με μελέτη του IOBE, στην Ελλάδα ασχολούνται 3,5 χιλ. άτομα με το γκολφ, σε 8 γήπεδα διεθνών προδιαγραφών, ενώ το άθλημα συμβάλλει δημιουργώντας €111,4 εκατ. στο ελληνικό ΑΕΠ, εκ των οποίων τα €22 εκατ. αντιπροσωπεύουν την ετήσια επίδραση από τη λειτουργία και την ετήσια επενδυτική δαπάνη των γηπέδων γκολφ. Λαμβάνοντας υπόψη τις πολλαπλασιαστικές επιδράσεις, συντηρεί περίπου 4,3 χιλ. θέσεις εργασίας πλήρους απασχόλησης³⁰. Ενδεικτικό της δυναμικής του γκολφ ως μορφή θεματικού τουρισμού είναι το γεγονός ότι η συνολική του συμβολή στο ΑΕΠ της ΕΕ εκτιμάται άνω των €4,5 δισεκ., υποστηρίζοντας περίπου 115 χιλιάδες θέσεις εργασίας. Επιπλέον, η συγκεκριμένη δραστηριότητα προσελκύει σημαντικές επενδύσεις σε τουριστικά και παρακείμενα ακίνητα. Στην ΕΕ27, οι επενδύσεις σε ακίνητα γκολφ υπερβαίνουν τα €4,2 δισεκ., εκ των οποίων το μεγαλύτερο μέρος καταγράφεται στην Ισπανία.

Μαζί με τουριστικές δραστηριότητες όπως ο ναυταθλητικός, ο ορεινός και ο δρομικός τουρισμός, το γκολφ αποτελεί ένα από τα παραδείγματα επενδύσεων σε εξειδικευμένες

²⁸ <https://www.cbi.eu/market-information/tourism/sport-tourism/market-potential>

²⁹ López-Bonilla, L. M., Reyes-Rodríguez, M. D. C., & López-Bonilla, J. M. (2020). Golf tourism and sustainability: Content analysis and directions for future research. *Sustainability*, 12(9), 3616.

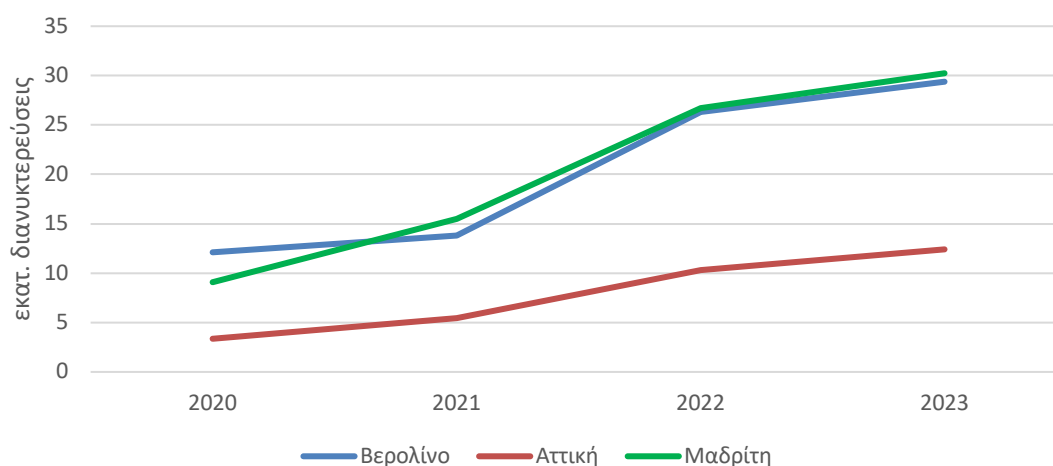
³⁰ IOBE (2024). Η συμβολή του γκολφ στην ελληνική οικονομία. IOBE: Αθήνα.

τουριστικές δραστηριότητες που αποφέρουν οικονομικά και περιβαλλοντικά οφέλη, παράλληλα με την επέκταση της τουριστικής περιόδου.

5.1.4 City break

Ο όρος «city break» αναφέρεται στη βραχυχρόνια διαμονή σε πόλεις για αναψυχή, πολιτιστικές εμπειρίες και αγορές, χωρίς διανυκτέρευση σε οποιονδήποτε άλλον προορισμό κατά τη διάρκεια του ταξιδιού³¹. Πρόκειται για μία ιδιαίτερα διαδεδομένη μορφή αστικού τουρισμού. Το 2023, σχεδόν οι μισοί τουριστικοί προορισμοί Ευρωπαίων πολιτών (48,8%) αφορούσαν σύντομες αποδράσεις σε αστικά κέντρα, γεγονός που καταδεικνύει τη σημασία και το εύρος αυτής της μορφής τουριστικής δραστηριότητας³². Την ίδια χρονιά, το Βερολίνο και η Μαδρίτη σημείωσαν το υψηλότερο νούμερο τουριστικών διανυκτερεύσεων (κοντά στα 30 εκατ. ετησίως), ενώ και στην Αθήνα σημειώθηκε ετήσια αύξηση των διανυκτερεύσεων κατά 20,3% σε σχέση με το προηγούμενο έτος (βλ. Διάγραμμα 5.3)

Διάγραμμα 5.3: Διανυκτερεύσεις σε πρωτεύουσες της ΕΕ27

Πηγή: Tourism industries – Eurostat

Η κλιματική αλλαγή ενδέχεται να περιορίσει την ελκυστικότητα των ελληνικών πόλεων κατά τους θερινούς μήνες, εξαιτίας της αύξησης της θερμοκρασίας, της εμφάνισης του φαινομένου της αστικής θερμικής νησίδας και της επιδείνωσης της ατμοσφαιρικής ρύπανσης. Ωστόσο, η αναμενόμενη βελτίωση των καιρικών συνθηκών κατά τη διάρκεια του φθινοπώρου, του χειμώνα και της άνοιξης δημιουργεί νέες προοπτικές για την ανάπτυξη του city break τουρισμού σε αυτές τις περιόδους. Ωστόσο, ο city break τουρισμός παρουσιάζει ορισμένα εγγενή μειονεκτήματα. Δεδομένου ότι πρόκειται για αστικό τουρισμό, είναι δύσκολη η ενσωμάτωσή του σε μορφές εναλλακτικού τουρισμού – ιδίως περιβαλλοντικού χαρακτήρα, όπως ο οικοτουρισμός ή ο αγροτουρισμός – που συνδέονται με την ανάδειξη και την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος. Επιπλέον, η αυξημένη επισκεψιμότητα σε περιόδους υψηλής κινητικότητας (όπως αργίες, εορταστικά διαστήματα ή περίοδοι με

³¹ Trew, J., & Cockerell, N. (2002). The European market for UK city breaks. *Insights*, 14(58), 85-111.

³² https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Tourism_statistics_-_characteristics_of_tourism_trips

ευνοϊκές καιρικές συνθήκες) ενδέχεται να επιβαρύνει τις υφιστάμενες αστικές υποδομές και να εντείνει την περιβαλλοντική και κοινωνική πίεση στα αστικά κέντρα.

Πλαίσιο Κειμένου 5.1 Το παράδειγμα της Βαρκελώνης ως προορισμός για city break τουρισμό

Η Βαρκελώνη αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα ευρωπαϊκής πόλης που προχώρησε στον στρατηγικό μετασχηματισμό του τουριστικού της μοντέλου, ενισχύοντας την ελκυστικότητά της ως city break προορισμός. Η στρατηγική της εστίασε στη βιωσιμότητα, με παρεμβάσεις που περιλάμβαναν την ενίσχυση της βιώσιμης κινητικότητας, τον μετριασμό του περιβαλλοντικού αποτυπώματος των τουριστικών δραστηριοτήτων, τη βελτίωση της ενεργειακής απόδοσης των τουριστικών υποδομών, την αξιοποίηση ψηφιακών εργαλείων και την προβολή του προορισμού μέσω σύγχρονων καναλιών.

Η πόλη έλαβε την πιστοποίηση Biosphere Sustainable από το Ινστιτούτο Υπεύθυνου Τουρισμού (RTI), δημιουργώντας παράλληλα ένα εκτεταμένο δίκτυο επιχειρήσεων – άνω των 240 ξενοδοχείων, 50 εστιατορίων και 50 τουριστικών πρακτορείων – που δεσμεύονται στην υιοθέτηση αρχών βιώσιμης λειτουργίας. Σημαντικά έργα υποδομής περιλάμβαναν την αναβάθμιση των δημόσιων συγκοινωνιών, τη δημιουργία δικτύου ποδηλατοδρόμων και συστημάτων κοινής χρήσης ποδηλάτων, καθώς και την ανάπλαση πάρκων και πράσινων χώρων, συμβάλλοντας στη βελτίωση της ποιότητας του αέρα, στη μείωση του φαινομένου της αστικής θερμικής νησίδας και στη βελτίωση της αστικής εμπειρίας.

Η στρατηγική αυτή υποστηρίχθηκε από ευρωπαϊκούς χρηματοδοτικούς πόρους. Ανάμεσα σε άλλα, το 2020 η Βαρκελώνη εξασφάλισε €95 εκατ. από την Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων για 40 έργα προσαρμογής και μετριασμού της κλιματικής αλλαγής, ενώ το 2022 ενισχύθηκε με €20 εκατ. από το πρόγραμμα NextGenerationEU για τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας του τουριστικού τομέα. Οι επενδύσεις επικεντρώθηκαν κυρίως στην ανάπλαση δημόσιων χώρων, στην προστασία του παραλιακού μετώπου και στη διαφοροποίηση των τουριστικών πόρων της πόλης. Ως αποτέλεσμα, ενισχύθηκε η μεταφορική υποδομή και προωθήθηκε ένα πρότυπο αστικού τουρισμού με χαρακτηριστικά βιωσιμότητας και ανθεκτικότητας.

Το παράδειγμα της Βαρκελώνης παρέχει πολύτιμα διδάγματα για τον σχεδιασμό αστικού τουρισμού με χαρακτηριστικά βιωσιμότητας, τα οποία μπορούν να προσαρμοστούν στο ελληνικό περιβάλλον. Για την ενίσχυση της ελκυστικότητας των ελληνικών πόλεων ως προορισμών για city break, απαιτούνται παρεμβάσεις σε δύο βασικούς άξονες: αφενός, αναβάθμιση των υποδομών αστικής κινητικότητας – περιλαμβανομένων των μέσων μαζικής μεταφοράς, των πεζοδρομήσεων και των πράσινων διαδρομών – και αφετέρου, ανάπτυξη μιας συνεκτικής στρατηγικής που να προσφέρει διαφοροποιημένες εμπειρίες πολιτισμού, γαστρονομίας και τοπικής ταυτότητας.

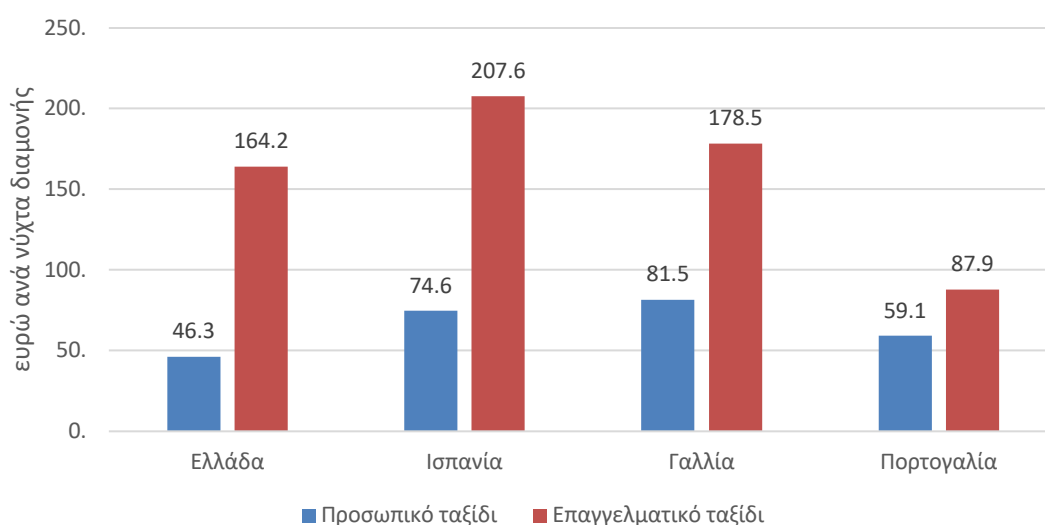
Παράλληλα, κρίσιμη είναι η ενίσχυση της συνδεσιμότητας των αστικών κέντρων μέσω της ανάπτυξης του σιδηροδρομικού δικτύου, ιδίως για τη διασύνδεση με τις μεγάλες πύλες εισόδου της χώρας (όπως Αθήνα και Θεσσαλονίκη). Η ενδυνάμωση των σιδηροδρομικών μετακινήσεων δύναται να στηρίξει βιώσιμα πρότυπα τουριστικής κινητικότητας, να μειώσει το περιβαλλοντικό αποτύπωμα και να ενισχύσει τη διάχυση της τουριστικής δραστηριότητας προς δευτερεύοντες προορισμούς.

5.1.5 Επαγγελματικός και συνεδριακός τουρισμός

Ο επαγγελματικός και συνεδριακός τουρισμός (γνωστός και με το ακρωνύμιο MICE – Meetings, Incentives, Conferences, Exhibitions) περιλαμβάνει ταξίδια που πραγματοποιούνται κυρίως για επαγγελματικούς σκοπούς, όπως επιστημονικά συνέδρια, επιχειρηματικές συναντήσεις και εμπορικές εκθέσεις. Πρόκειται για έναν τομέα με υψηλή προστιθέμενη αξία, καθώς οι σχετικοί επισκέπτες δαπανούν – στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες – περισσότερο από το διπλάσιο σε σύγκριση με όσους ταξιδεύουν για προσωπικούς λόγους.

Η παγκόσμια αγορά του MICE αναμένεται να ξεπεράσει τα \$1,4 τρισεκ. το 2025, με την Ευρώπη να συγκεντρώνει περίπου το 50% του παγκόσμιου μεριδίου³³. Σύμφωνα με τη Eurostat, το 9,6% των ταξιδιών των Ευρωπαίων πολιτών αφορά επαγγελματικούς λόγους. Παρά τα αυξημένα οικονομικά οφέλη καθώς οι δαπάνες αυτών των ταξιδιωτών είναι υπερδιπλάσιες από τον τουρισμό αναψυχής, πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι οι ταξιδιώτες αυτής της κατηγορίας έχουν υψηλότερες απαιτήσεις ως προς τις υποδομές, την ποιότητα εξυπηρέτησης και την τεχνολογική επάρκεια, γεγονός που καθιστά αναγκαία την αντίστοιχη προσαρμογή των επιχειρήσεων φιλοξενίας και διοργάνωσης.

Διάγραμμα 5.4: Τουριστική δαπάνη ανά νύχτα διαμονής και είδος ταξιδιού, 2023

Πηγή: Eurostat

Ο τουρισμός MICE προσφέρει σημαντικές δυνατότητες διασύνδεσης της τοπικής οικονομίας με διεθνή δίκτυα επιχειρήσεων και γνώσης, δημιουργώντας παράλληλα ευκαιρίες για την προσέλκυση άμεσων ξένων επενδύσεων³⁴. Η συμβολή του επεκτείνεται πέραν της ενίσχυσης της τουριστικής ζήτησης, καθώς υποστηρίζει μια ευρύτερη αναπτυξιακή στρατηγική με έμφαση στη δικτύωση, την εξωστρέφεια και την προβολή του προορισμού.

³³ <https://www.cbi.eu/market-information/tourism/mice-tourism/market-potential>

³⁴ Smagina, N. (2017). The internationalization of the Meetings-, Incentives-, Conventions-and Exhibitions-(MICE) industry: Its influences on the actors in the tourism business activity. *Journal of Economics and Management*, (27), 96-113.

Πλεονέκτημα του συγκεκριμένου τομέα αποτελεί η σχετική του ανεξαρτησία από τις κλιματολογικές συνθήκες, γεγονός που επιτρέπει τη δραστηριότητά του καθ' όλη τη διάρκεια του έτους, ενισχύοντας τη σταθερότητα και τη διαφοροποίηση του τουριστικού προϊόντος. Ωστόσο, η πλήρης αξιοποίησή του προϋποθέτει την ύπαρξη εξειδικευμένων υποδομών: σύγχρονα συνεδριακά και εκθεσιακά κέντρα, ξενοδοχειακές μονάδες μεγάλης χωρητικότητας, προηγμένες ψηφιακές υποδομές, ποιοτικές υπηρεσίες φιλοξενίας και άμεση συνδεσιμότητα με αεροπορικούς και σιδηροδρομικούς κόμβους. Οι απαιτήσεις αυτές συνεπάγονται την ανάγκη για σημαντικές και καλά σχεδιασμένες επενδύσεις, ιδίως σε αστικά κέντρα με αναπτυξιακή δυναμική.

5.2 Καλές πρακτικές

Η κλιματική αλλαγή συνιστά μία από τις πλέον σύνθετες και διατομεακές προκλήσεις για τις σύγχρονες οικονομίες. Ο τουριστικός τομέας, εξαιτίας της εξάρτησής του από περιβαλλοντικούς και κλιματικούς παράγοντες, συγκαταλέγεται μεταξύ των κλάδων που επηρεάζονται άμεσα. Ανταποκρινόμενες στις νέες συνθήκες, πολλές χώρες έχουν υιοθετήσει πολιτικές και καλές πρακτικές προσαρμογής, με στόχο τη διατήρηση της ελκυστικότητας των τουριστικών τους προορισμών και τον μετριασμό των επιπτώσεων. Ταυτόχρονα, η αναμόρφωση του τουριστικού μοντέλου δύναται να αναδείξει νέες αναπτυξιακές δυνατότητες, προωθώντας την ανθεκτικότητα, τη διαφοροποίηση και τη βιωσιμότητα του τουρισμού στο νέο περιβάλλον που διαμορφώνεται.

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, έχει εφαρμοσθεί σειρά καλών πρακτικών με στόχο την ενίσχυση της βιωσιμότητας και της ανθεκτικότητας του τουριστικού τομέα. Ακολουθώντας και τη δομή της ετήσιας έκθεσης της Συμβουλευτικής Επιτροπής Τουρισμού, οι πρωτοβουλίες αυτές ταξινομούνται σε πέντε βασικούς πυλώνες: πολιτική και διακυβέρνηση, πράσινη προσαρμογή, ψηφιακή μετάβαση, ενίσχυση της ανθεκτικότητας, και ανάπτυξη δεξιοτήτων & υποστηρικτικών μηχανισμών μετάβασης³⁵. Στην παρούσα ενότητα παρουσιάζονται αντιπροσωπευτικά παραδείγματα πολιτικών και δράσεων, με στόχο να αναδειχθούν μεταρρυθμιστικές κατευθύνσεις και επιχειρησιακά εργαλεία που μπορούν υπό προϋποθέσεις να αξιοποιηθούν και στην Ελλάδα.

³⁵ Tourism Advisory Committee (2024), Collection of best practices from TAC 2024 annual reporting

Διάγραμμα 5.5: Κατηγορίες καλών πρακτικών για τον βιώσιμο τουρισμό

Πηγή: Tourism Advisory Committee

5.2.1 Καλές πρακτικές για Πολιτική και διακυβέρνηση

Στον άξονα της πολιτικής και διακυβέρνησης, η Μάλτα συνιστά χαρακτηριστικό παράδειγμα ενίσχυσης του θεσμικού πλαισίου για τον βιώσιμο τουρισμό μέσω συστηματικής παρακολούθησης και τεκμηρίωσης. Στο πλαίσιο της Εθνικής Στρατηγικής Τουρισμού 2021–2030, ιδρύθηκε το 2022 το Παρατηρητήριο Τουρισμού της Μάλτας, το οποίο λειτουργεί υπό την Αρχή Τουρισμού της χώρας και αποτελεί τον βασικό μηχανισμό παρακολούθησης της εφαρμογής της στρατηγικής. Το Παρατηρητήριο είναι επιφορτισμένο με τη συλλογή, ανάλυση και δημοσιοποίηση δεικτών τουριστικής βιωσιμότητας, με έμφαση σε οικονομικές, κοινωνικές και περιβαλλοντικές διαστάσεις. Δημοσιεύει τακτικά τριμηνιαίες και ετήσιες εκθέσεις, διοργανώνει το Εθνικό Συνέδριο Τουρισμού και συμμετέχει στο διεθνές δίκτυο τουριστικών παρατηρητηρίων.

Στο πλαίσιο της ενίσχυσης των δυνατοτήτων του, η Αρχή Τουρισμού της Μάλτας συνεργάζεται με τη γαλλική εταιρεία Murmuration, η οποία έχει αναπτύξει διαδραστικό ψηφιακό πίνακα (dashboard) ευθυγραμμισμένο με τους Στόχους Βιώσιμης Ανάπτυξης (SDGs)³⁶. Ο πίνακας αυτός συγκεντρώνει και απεικονίζει δεδομένα που αφορούν την τουριστική προσφορά, τη ροή επισκεπτών και τις περιβαλλοντικές συνθήκες, ενσωματώνοντας παράλληλα πληροφορίες για την ποιότητα του αέρα και του νερού, την υγρασία εδάφους, τη βλάστηση και τα φαινόμενα αστικοποίησης. Επιπλέον, αξιοποιούνται κλιματικά μοντέλα για την πρόβλεψη μελλοντικών μεταβολών, όπως η άνοδος της στάθμης της θάλασσας, η θερμοκρασία και η βροχόπτωση, συνδέοντας έτσι άμεσα την τουριστική πολιτική με τα διαθέσιμα επιστημονικά δεδομένα για την κλιματική προσαρμογή.

Ένα παράδειγμα καλής πρακτικής διακυβέρνησης έχει να επιδείξει και η Ελλάδα. Με τον ν. 4875/2021 (ΦΕΚ Α' 250), η Ελλάδα έχει εισάγει ένα νέο πλαίσιο διακυβέρνησης για τη σύσταση Οργανισμών Διαχείρισης και Προώθησης Προορισμού (DMMO) σε περιφέρειες και δήμους της χώρας³⁷. Στόχος είναι η αποτελεσματική διαχείριση προορισμών, η διευκόλυνση

³⁶ <https://murmuration-sas.com/?projects=observatory-for-the-tourism-authority-of-malta>

³⁷ https://www.kodiko.gr/nomologia/download_fek?f=fek/2021/a/fek_a_250_2021.pdf&t=5ddf28186ddf252ed920f666ab5d6169

της συνεργασίας μεταξύ των διαφόρων αρχών και συναρμόδιων φορέων καθώς και η διαμόρφωση ενός ποιοτικού, διαφοροποιημένου, ανταγωνιστικού και βιώσιμου τουριστικού προϊόντος σε περιφερειακό και δημοτικό επίπεδο.

5.2.2 Καλές πρακτικές για την Πράσινη μετάβαση στον τουρισμό

Στο πλαίσιο της πράσινης μετάβασης, η ενίσχυση του σιδηροδρομικού δικτύου αποτελεί βασικό μοχλό βιώσιμης κινητικότητας και προσβασιμότητας προς τουριστικούς προορισμούς. Ο σιδηρόδρομος, εκτός από εναλλακτικό μέσο μεταφοράς χαμηλού ανθρακικού αποτυπώματος, μπορεί να υποστηρίξει τη διαφοροποίηση τουριστικών προϊόντων και την αποκέντρωση των τουριστικών ροών. Η περίπτωση της Αυστρίας συνιστά καλή πρακτική στην αξιοποίηση του σιδηροδρόμου ως μέσου υποστήριξης του τουριστικού τομέα. Η κρατική εταιρεία Austrian Railways (ÖBB) έχει αναπτύξει στοχευμένες συνεργασίες με τουριστικές περιοχές της χώρας, παρέχοντας ηλεκτροδοτούμενες μεταφορές αποκλειστικά από ανανεώσιμες πηγές ενέργειας.

Σύμφωνα με την ετήσια έκθεση του 2023, η συνολική εξοικονόμηση εκπομπών CO₂ μέσω του συγκοινωνιακού έργου της ÖBB ξεπέρασε τους 4,2 εκατ. τόνους, συνεχίζοντας την ανοδική πορεία των προηγούμενων ετών³⁸. Παράλληλα, η εταιρεία προγραμματίζει επενδύσεις ύψους €6,1 δισεκ. έως το 2030 για τον εκσυγχρονισμό του στόλου και την αύξηση της δυναμικότητας των υπεραστικών και τοπικών δρομολογίων (με 330 νέα τρένα και αύξηση κατά 40% των θέσεων σε υπεραστικά δίκτυα)³⁹. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται και στη διεθνή διασύνδεση, μέσω νυχτερινών σιδηροδρομικών δρομολογίων με χώρες όπως η Ελβετία, η Γερμανία, η Ιταλία, το Βέλγιο και η Γαλλία, υποστηρίζοντας έτσι βιώσιμες μορφές τουρισμού χαμηλής περιβαλλοντικής επιβάρυνσης.

Πέραν των παραδοσιακών δρομολογίων, η πλατφόρμα ÖBB 360° ενσωματώνει ολοκληρωμένες λύσεις μικροκινητικότητας για δήμους, τουριστικούς φορείς και επιχειρήσεις, συνδυάζοντας μέσα μεταφοράς όπως ποδήλατα, ηλεκτρικά πατίνια και car sharing. Μέσω της εφαρμογής “wegfinder for Business”, παρέχεται η δυνατότητα σχεδιασμού βιώσιμων επαγγελματικών ταξιδιών, με δυνατότητα παρακολούθησης των επιπτώσεων σε εκπομπές CO₂. Επιπλέον, το προϊόν AIRail που υλοποιείται σε συνεργασία με την Austrian Airlines συνδέει σιδηροδρομικά τα κέντρα των πόλεων Λιντς, Σάλτσμπουργκ και Γκρατς με το αεροδρόμιο της Βιέννης, ενισχύοντας τον συνδυασμό χερσαίων και αεροπορικών μεταφορών χαμηλών εκπομπών.

Στην κατεύθυνση της πράσινης μετάβασης, το Ηνωμένο Βασίλειο εισήγαγε μια καινοτόμο μορφή τουριστικής μετακίνησης χαμηλών εκπομπών μέσω της λειτουργίας εναερίου τελεφερίκ στο Λονδίνο. Η γραμμή “IFS Cloud Cable Car”, υπό τη διαχείριση της Transport for London (TfL), συνδέει τουριστικά σημεία εκατέρωθεν του ποταμού Τάμεση, ενισχύοντας την τουριστική εμπειρία. Εκτός από τη βελτίωση της προσβασιμότητας, το έργο αποσκοπεί στη μείωση του χρόνου μετακίνησης και στη βελτίωση της συνολικής εμπειρίας επισκεπτών, ιδιαίτερα σε περιοχές με υψομετρικά χαρακτηριστικά. Παρά τα κοινωνικοοικονομικά οφέλη,

³⁸ Sustainability report 2023 ÖBB-Holding AG, https://konzern.oebb.at/dam/jcr:2a1db4ee-74b3-4ce7-ac97-a5eb2c41b2f6/OEBB_CSR2023_E_web.pdf

³⁹ https://presse.oebb.at/dam/jcr:b926e130-be77-4aae-8999-4048df85637c/oebb_konzernpraesentation_en.pdf

η υλοποίηση παρόμοιων έργων προϋποθέτει σημαντικό κόστος επένδυσης (€10–15 εκατ. ανά χιλιόμετρο), τήρηση αυστηρών προδιαγραφών ασφαλείας και κατάλληλο κανονιστικό πλαίσιο.

Αντίστοιχα, στον τομέα της διαχείρισης πόρων και της μείωσης του περιβαλλοντικού αποτυπώματος, η Τσεχία παρουσιάζει ένα αξιόλογο παράδειγμα βελτιστοποίησης των τουριστικών υπηρεσιών. Η συνεργασία της αλυσίδας ξενοδοχείων Hilton στην Πράγα με την εταιρεία Ecolab έχει συμβάλει στη μείωση της κατανάλωσης ενέργειας και νερού στον τομέα των επαγγελματικών πλυντηρίων. Μέσω της εισαγωγής καινοτόμων τεχνολογιών, όπως η ψηφιακή παρακολούθηση πλύσεων, επετεύχθη μείωση της θερμοκρασίας πλύσης από 90°C στους 40°C, οδηγώντας σε εξοικονόμηση ενέργειας και μείωση του κόστους κατά 10%. Η επιτυχία της πρωτοβουλίας επισφραγίστηκε με την απόκτηση του οικολογικού σήματος της ΕΕ, ενώ η συνεργασία επεκτάθηκε διαχρονικά, ενισχύοντας τη βιωσιμότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών. Στο ίδιο πλαίσιο, η ένωση ξενοδοχείων και εστιατορίων της Τσεχίας προχωρά στη σταδιακή ενσωμάτωση περιβαλλοντικών κριτηρίων στο εθνικό σύστημα πιστοποίησης ξενοδοχείων. Η αναθεώρηση του συστήματος κατάταξης από 1 έως 5 αστέρια προβλέπει την ενίσχυση της σημασίας που αποδίδεται σε πρακτικές βιωσιμότητας, ενεργειακής αποδοτικότητας και διαχείρισης πόρων. Η πρωτοβουλία αυτή ενισχύει την ευθυγράμμιση της τουριστικής προσφοράς με τους στόχους της πράσινης μετάβασης και ανταποκρίνεται στις αυξανόμενες προσδοκίες των επισκεπτών για υπεύθυνες υπηρεσίες φιλοξενίας⁴⁰.

Ένας ακόμα σημαντικό επίτευγμα για μείωση της των αποβλήτων τροφίμων στα ξενοδοχεία έρχεται από την Κροατία. Στην Κροατία, ξεκίνησε το πιλοτικό έργο «Reduce food waste, cook for your guests» από το Ταμείο Περιβαλλοντικής Προστασίας και Ενεργειακής Απόδοσης, σε συνεργασία με το Υπουργείο Οικονομίας και Βιώσιμης Ανάπτυξης και τη Σχολή Γεωτεχνικών Μηχανικών του Πανεπιστημίου στο Ζάγκρεμπ⁴¹. Το έργο στοχεύει στην εισαγωγή μεθόδων περιορισμού της σπατάλης και ενίσχυσης της αναδιανομής τροφίμων.

Επιπλέον, το έργο LIFE-F4F (Food for Feed) που υλοποιήθηκε στην Κρήτη σε συνεργασία με Έλληνες και Γερμανούς εταίρους στόχευσε στην ασφαλή μετατροπή των απορριμμάτων τροφίμων ξενοδοχείων σε ζωτροφές μέσω μιας πιλοτική μονάδα ξήρανσης υπολειμμάτων τροφίμων με ΑΠΕ⁴². Μέχρι το τέλος του έργου, είχαν επεξεργασθεί συνολικά 550 τόνοι τόνοι απορριμμάτων τροφίμων και περίπου 150 τόνοι ζωτροφών. Με τον τρόπο αυτό περιορίστηκαν οι εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου κατά περίπου 1.400 τόνους ισοδύναμου CO₂, περιορίζοντας σημαντικά το ανθρακικού αποτύπωμα των συγκεκριμένων ξενοδοχειακών μονάδων.

5.2.3 Ψηφιακή μετάβαση

Στο πεδίο της ψηφιακής μετάβασης, η Αυστρία υλοποιεί μια πρότυπη προσέγγιση στον τομέα της τουριστικής διαχείρισης. Μέσω της δημόσιας πλατφόρμας RESY (Regional Information

⁴⁰ <https://hotelstars.cz/novinky/jake-jsou-novinky-v-kriteriich-hotesltars-na-obdobi-2025-2030/>

⁴¹ <https://www.fzoeu.hr/en/pilot-project-reduce-food-waste-cook-for-your-guests-8604>

⁴² <https://webgate.ec.europa.eu/life/publicWebsite/project/LIFE15-ENV-GR-000257/food-for-feed-an-innovative-process-for-transforming-hotels-food-wastes-into-animal-feed>

and Monitoring System), παρέχεται ένα δυναμικό εργαλείο παρακολούθησης βασικών δεικτών που συνδέονται με τον τουρισμό, την κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη, τις υποδομές και την περιβαλλοντική κατάσταση⁴³. Η πλατφόρμα RESY συγκεντρώνει και επεξεργάζεται δεδομένα για 30 δείκτες από το 2011 καλύπτοντας το σύνολο των περιφερειών και δήμων της χώρας. Η ανάλυση των δεδομένων επιτρέπει τον εντοπισμό τάσεων, τη σύγκριση επιδόσεων μεταξύ περιοχών και την υποστήριξη της λήψης αποφάσεων, ενισχύοντας τη χωρική στόχευση πολιτικών τουριστικής ανάπτυξης με γνώμονα τη βιωσιμότητα και την ανθεκτικότητα.

Η πλατφόρμα περιλαμβάνει 30 βασικούς δείκτες, οργανωμένους σε πέντε θεματικούς άξονες: (i) δημογραφικά χαρακτηριστικά, όπως η ηλικιακή δομή του πληθυσμού, το επίπεδο εκπαίδευσης και το μέγεθος των νοικοκυριών, (ii) οικονομικά μεγέθη, μεταξύ των οποίων ο αριθμός εργαζομένων, η έκταση της αυτοαπασχόλησης και της μερικής απασχόλησης, καθώς και τα ποσοστά ανεργίας, (iii) τουριστικά δεδομένα, όπως η μέση διάρκεια παραμονής, οι διανυκτερεύσεις, η πληρότητα και η τουριστική ένταση, (iv) υποδομές και κινητικότητα, συμπεριλαμβανομένης της πρόσβασης σε δημόσιες συγκοινωνίες, της ευρυζωνικής κάλυψης και των τιμών γης, και (v) περιβαλλοντικά δεδομένα και ενεργειακή κατανάλωση, όπως οι εκπομπές CO₂, οι ημέρες υψηλής θερμοκρασίας, οι δυνατότητες τεχνητής χιονόπτωσης και η κάλυψη εδαφών. Η εν λόγω προσέγγιση επιτρέπει την ολοκληρωμένη και διαχρονική παρακολούθηση της κατάστασης σε τοπικό επίπεδο, διευκολύνοντας τον τεκμηριωμένο χωρικό σχεδιασμό και τη λήψη πολιτικών αποφάσεων.

Παρόμοια πρακτική εφαρμόζει και η Φινλανδία, παρέχοντας αναλυτικά στοιχεία για τον τουρισμό μέσω της διαδραστικής πλατφόρμας Visit Finland⁴⁴. Πρόκειται για μια πλατφόρμα με δημοσίως διαθέσιμα δεδομένα για τον τουρισμό στη Φινλανδία, με σκοπό να συνεισφέρει στον σχεδιασμό και στη λήψη αποφάσεων της τουριστικής βιομηχανίας. Το 2023, ξεκίνησε μια έρευνα (Visit Finland Border Survey) που χρηματοδοτείται από το Ταμείο Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας, για να μετρήσει τον αριθμό των αφίξεων, τις δαπάνες, το αποτύπωμα άνθρακα και τις κατηγορίες των τουριστών στη Φινλανδία. Τα αποτελέσματα της έρευνας δημοσιεύονται ως πίνακες στην πλατφόρμα Visit Finland από το 2023.

5.2.4 Ανθεκτικότητα στην κλιματική αλλαγή

Στο πλαίσιο ενίσχυσης της ανθεκτικότητας του τουριστικού κλάδου, η Κύπρος έχει υιοθετήσει στοχευμένες παρεμβάσεις για τη διεύρυνση της τουριστικής περιόδου μέσω της ανάπτυξης τουρισμού υγείας και ευεξίας. Ειδικότερα, το Υπουργείο Τουρισμού, αξιοποιώντας χρηματοδοτικά εργαλεία του Ταμείου Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας, προκήρυξε σχέδιο χορηγιών για την ίδρυση και αναβάθμιση τουριστικών εγκαταστάσεων και υπηρεσιών που σχετίζονται με την υγεία, αποκατάσταση, ευεξία και ανεξάρτητη διαβίωση. Οι επιδοτήσεις καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα επιλέξιμων δαπανών (οικοδομικά έργα, εξοπλισμό, ψηφιακές αναβαθμίσεις, τεχνικές συμβουλές), με διαφοροποίηση του ποσοστού ενίσχυσης ανάλογα με τη γεωγραφική περιοχή: έως 75% σε ορεινές, απομακρυσμένες ή ακριτικές περιοχές, 65% στην ύπαιθρο και 50% στις υπόλοιπες. Η στρατηγική αυτή αποσκοπεί

⁴³ <https://www.resy-dashboard.at/>

⁴⁴ <https://visitfinland.stat.fi/PXWeb/pxweb/en/VisitFinland/>

όχι μόνο στην επιμήκυνση της περιόδου λειτουργίας των τουριστικών υποδομών, αλλά και στη στόχευση νέων αγορών επισκεπτών με ιδιαίτερες ανάγκες και υψηλότερη κατά κεφαλή δαπάνη, συμβάλλοντας έτσι στη βιώσιμη αναβάθμιση του τουριστικού προϊόντος⁴⁵.

Η Ελλάδα, στο πλαίσιο ενίσχυσης της ανθεκτικότητας του τουριστικού τομέα, προωθεί στοχευμένα την ανάπτυξη του αγροτουρισμού και του γαστρονομικού τουρισμού. Στο πλαίσιο αυτό, το Υπουργείο Τουρισμού υλοποιεί το έργο «Αγροτουρισμός και Γαστρονομία» με χρηματοδότηση από το Ταμείο Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας. Κεντρικός στόχος είναι η δημιουργία του Συστήματος Διασύνδεσης Αγροδιατροφής, Γαστρονομίας και Τουρισμού (AGTIS), το οποίο θα λειτουργεί ως θεματικός οργανισμός διαχείρισης και προβολής προορισμού για την καταγραφή, προβολή και προώθηση προϊόντων, υπηρεσιών και εμπειριών σχετικών με τον αγροτουρισμό στην Ελλάδα. Το σύστημα θα διασυνδεθεί με την ψηφιακή πύλη του ΕΟΤ, ενισχύοντας την ψηφιακή προβολή του θεματικού τουρισμού. Παράλληλα, εκπονήθηκε μελέτη αγοράς και αναπτύχθηκε εθνική στρατηγική και σχέδια δράσης για την οργανωμένη προώθηση του αγροτουριστικού και γαστρονομικού τουρισμού σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο, θέτοντας τις βάσεις για μια περισσότερο διαφοροποιημένη και βιώσιμη τουριστική πρόταση.

Τέλος, μια ακόμη ενδιαφέρουσα πρακτική που ενισχύει την ανθεκτικότητα του τουριστικού τομέα αφορά την προσαρμογή των τουριστικών υπηρεσιών στις νέες κλιματικές συνθήκες. Στην κατεύθυνση αυτή, η Μάλτα υλοποίησε στοχευμένες παρεμβάσεις με στόχο την εξοικονόμηση υδάτινων πόρων στον τουριστικό κλάδο, αντιμετωπίζοντας τις πιέσεις που ασκούνται από την κλιματική αλλαγή, ιδίως σε περιοχές με περιορισμένη διαθεσιμότητα υδάτινων πόρων. Τέτοιου είδους δράσεις αποτελούν κρίσιμο στοιχείο βιωσιμότητας, καθώς μειώνουν το περιβαλλοντικό αποτύπωμα των τουριστικών επιχειρήσεων και συμβάλλουν στην προσαρμογή του τουριστικού προϊόντος στις αυξανόμενες απαιτήσεις για περιβαλλοντικά υπεύθυνες υπηρεσίες. Ειδικότερα, ο δημόσιος Οργανισμός Ενέργειας και Νερού της Μάλτας, υλοποίησε το έργο «GUEST» (Guesthouse owners and Users Embarking on a Sustainable Transition) προκειμένου να παρέχει σύστημα ελέγχου για την παρακολούθηση της ενέργειας και της διαχείρισης του νερού σε μικρά ξενοδοχειακά καταλύματα όπως οι ξενώνες⁴⁶. Με τον τρόπο αυτό, είναι εφικτός ο απολογισμός της τρέχουσας κατάστασης και ο εντοπισμός σημείων που επιδέχονται βελτίωσης. Επιπλέον, σκοπός του έργου είναι να αναδείξει τις βασικές αδυναμίες στη διαχείριση της ενέργειας και των υδάτων, οι οποίες θα μπορούσαν να αντιμετωπιστούν μέσω προγραμμάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης. Το έργο του οργανισμού δεν εστιάζει μόνο στα τουριστικά καταλύματα, αλλά και στους επισκέπτες που παίζουν κομβικό ρόλο στη συνολική κατανάλωση ενέργειας και νερού. Αυτό το επιτυγχάνει παρέχοντας στους τουρίστες πακέτα καλωσορίσματος που περιλαμβάνουν προϊόντα που είναι εφικτό να χρησιμοποιηθούν κατά τη διάρκεια της διαμονής τους καθώς και πέραν αυτής, μαζί με μηνύματα ευαισθητοποίησης για την ενέργεια ή το νερό. Αυτά τα πακέτα περιλαμβάνουν αντικείμενα που ο επισκέπτης μπορεί να χρησιμοποιήσει κατά τη διάρκεια της διαμονής του. Με τον τρόπο αυτό,

⁴⁵ <https://www.gov.cy/tourism/schedio-chorigias-gia-ti-dimioyrgia-kai-employtismo-egkatastaseon-kai-ypiresion-toyristoy-ygeias-eyexias-apokatastasis-prosvasimotitas-kai-aytonomis-ypovoithoymenis-diaviosis-se-xenodocheia-kai-toy/>

⁴⁶ <https://energywateragency.gov.mt/guest/>

καλλιεργείται και ενισχύεται μήνυμα ευαισθητοποίησης στους επισκέπτες για την ορθολογική χρήση ενέργειας και νερού, συμβάλλοντας στη βιωσιμότητα.

5.2.5 Δεξιότητες και υποστήριξη για τη μετάβαση

Στο πλαίσιο των δράσεων για την ενίσχυση των δεξιοτήτων και της υποστήριξης της μετάβασης προς έναν βιώσιμο τουριστικό τομέα, αναδεικνύονται σημαντικές πρωτοβουλίες σε χώρες όπως η Γερμανία, η Πορτογαλία και η Ελλάδα. Στη Γερμανία, το Υπουργείο Οικονομικών Υποθέσεων και Δράσης για το Κλίμα εγκαινίασε το 2024 το «Green Transformation of Tourism Competence Centre», έναν κόμβο ανταλλαγής γνώσεων και εργαλείων που προωθεί την αειφορία, την καινοτομία και τη μετάβαση προς μια κλιματικά ουδέτερη τουριστική βιομηχανία⁴⁷. Το κέντρο συνεργάζεται με επιχειρήσεις μέσω του προγράμματος χρηματοδότησης «LIFT Transformation», ενώ ο οδηγός «Förderwegweiser Tourismus» συγκεντρώνει όλες τις διαθέσιμες χρηματοδοτικές ευκαιρίες για τον τουρισμό σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο.

Στην Πορτογαλία, η Εθνική Αρχή Τουρισμού (Turismo de Portugal) ενσωματώνει τον σχεδιασμό βιώσιμου τουρισμού με εργαλεία όπως το TravelBI, που παρέχει στατιστικά στοιχεία και αναλύσεις για την υποστήριξη της λήψης αποφάσεων⁴⁸. Η Ψηφιακή Ακαδημία, που λειτουργεί υπό την εποπτεία της, προσφέρει εξ αποστάσεως προγράμματα κατάρτισης με επίκεντρο την αειφορία, την ασφάλεια και τις ψηφιακές δεξιότητες, ενώ πάνω από 8.000 άτομα εκπαιδεύονται ετησίως μέσω των σχετικών δράσεων.

Στην Ελλάδα, το Υπουργείο Τουρισμού υλοποιεί τη δράση 16921, που περιλαμβάνει προγράμματα αναβάθμισης και επανακατάρτισης δεξιοτήτων (250 ωρών) σε επτά τουριστικές ειδικότητες, με έμφαση στην πράσινη και ψηφιακή μετάβαση⁴⁹. Η δράση εντάσσεται στο Ταμείο Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας και στοχεύει στην ενίσχυση της ανθεκτικότητας των βασικών κλάδων της ελληνικής οικονομίας. Παράλληλα, το ΙΝΣΕΤΕ προσφέρει θεματικά σεμινάρια που καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα δεξιοτήτων, από τη συναισθηματική νοημοσύνη και την καινοτομία έως τη βιώσιμη αξιοποίηση πρώτων υλών στις μαγειρικές τέχνες και τη διαχείριση της αειφορίας στις τουριστικές επιχειρήσεις⁵⁰.

Η συστηματική ανάπτυξη δεξιοτήτων σε όλα τα επίπεδα του ανθρώπινου δυναμικού κρίνεται κρίσιμη για τη βιώσιμη μετάβαση του τουριστικού τομέα, συμβάλλοντας ταυτόχρονα στη διατήρηση της ανταγωνιστικότητάς του σε διεθνές επίπεδο.

⁴⁷ Competence Centre for Tourism / Competence Centre for Tourism

⁴⁸ <https://www.turismodeportugal.pt/en/Pages/homepage.aspx>

⁴⁹ <https://mintour.gov.gr/tameio-anakampsis-kai-anthektikotitas/reskilling-tourism/>

⁵⁰ <https://insete.gr/executive-seminars-by-topics/> και <https://insete.gr/executive-seminars-by-competencies/>

6. ΣΥΝΟΨΗ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

6.1 Σύνοψη

Η κλιματική αλλαγή αναδεικνύεται ως διαρθρωτική απειλή για την ελληνική οικονομία, με άμεσες και έμμεσες επιπτώσεις σε κρίσιμους παραγωγικούς τομείς. Ο τουρισμός, ως ένας από τους βασικούς πυλώνες ανάπτυξης, εξωστρέφειας και απασχόλησης, αντιμετωπίζει εντεινόμενες προκλήσεις που συνδέονται με τη μεταβολή των κλιματικών συνθηκών, την αύξηση της συχνότητας ακραίων καιρικών φαινομένων, την περιβαλλοντική υποβάθμιση και την ανάγκη μετάβασης σε ένα πιο ανθεκτικό και βιώσιμο μοντέλο λειτουργίας. Οι πιέσεις αυτές ενισχύονται περαιτέρω από τη διαρκή αύξηση της ζήτησης για το ελληνικό τουριστικό προϊόν. Εξέλιξη που, ενώ ενισχύει σημαντικά τα οικονομικά μεγέθη, προκαλεί ταυτόχρονα ασύμμετρη επιβάρυνση στα φυσικά οικοσυστήματα και διαβρώνει, μακροπρόθεσμα, τα ποιοτικά χαρακτηριστικά του τουρισμού στην Ελλάδα.

Ωστόσο, η έντονη εποχικότητα και η γεωγραφική συγκέντρωση της τουριστικής δραστηριότητας δημιουργούν σημαντικές προκλήσεις, όπως η διακοπτόμενη και μη σταθερή απασχόληση, η ανεπάρκεια σε υποδομές και υπηρεσίες κατά τις περιόδους αιχμής, καθώς και η άνιση κατανομή των οφελών σε τοπικό και περιφερειακό επίπεδο. Επιπλέον, η ένταση της κλιματικής αλλαγής, που εκδηλώνεται μέσα από την αύξηση του χρόνιου (αύξηση της μέσης θερμοκρασίας) και οξέος κινδύνου (αύξηση συχνότητας και έντασης των ακραίων κλιματικών) δύναται να περιορίσει τη βιωσιμότητα του ελληνικού τουρισμού, αλλοιώνοντας τα ποιοτικά του χαρακτηριστικά και κατ' επέκταση τις αφίξεις και τις διαμονές στους τουριστικούς προορισμούς.

Ο Κλιματικός Δείκτης Τουρισμού (Tourism Climate Index – TCI) αποτελεί ένα διεθνώς αναγνωρισμένο εργαλείο αποτίμησης της καταλληλότητας του κλίματος για τουριστικές δραστηριότητες, λαμβάνοντας υπόψη παραμέτρους όπως η θερμοκρασία, η υγρασία, η ηλιοφάνεια, η βροχόπτωση και η ταχύτητα του ανέμου. Στη βάση αυτών, ο δείκτης αποδίδει ποσοτική τιμή που επιτρέπει τη συγκριτική αξιολόγηση της κλιματικής ελκυστικότητας ανά περιοχή και χρονική περίοδο. Στο πλαίσιο της παρούσας μελέτης, χρησιμοποιώντας προβλέψεις για τη μεταβολή του TCI της Τράπεζας της Ελλάδος μεταξύ 11 και 15 μονάδων ανά εποχή, εκτιμάται η μεταβολή των διανυκτερεύσεων καθώς και των τουριστικών εσόδων στο σενάριο υψηλού κλιματικού κινδύνου. Η μείωση των διανυκτερεύσεων κατά 15,6% κατά τη θερινή περίοδο περιορίζει τα έσοδα από τον τουρισμό κατά €1,2 δισεκ. Λαμβάνοντας υπόψη και τις πολλαπλασιαστικές επιδράσεις του τουρισμού με άλλους κλάδους της ελληνικής οικονομίας, η μεταβολή στις κλιματικές συνθήκες σε αυτό το σενάριο μπορεί να οδηγήσει σε απώλεια περίπου €2,2 δισεκ. στο ελληνικό ΑΕΠ ανά έτος, με απώλεια περίπου 38,1 χιλ. θέσεων εργασίας πλήρους απασχόλησης και δημοσιονομικών εσόδων ύψους €306,7 εκατ.

Στο παραπάνω σενάριο, η μείωση της ζήτησης για τουριστικό προϊόν, ιδίως κατά τη θερινή περίοδο, ενδέχεται να οδηγήσει σε μερική αδρανοποίηση υφιστάμενων τουριστικών υποδομών, περιορίζοντας τον βαθμό αξιοποίησης επενδυμένων κεφαλαίων και ασκώντας πτωτικές πιέσεις στις τιμές. Η συνακόλουθη μείωση των εσόδων, σε συνδυασμό με την αύξηση του λειτουργικού κινδύνου για τις τουριστικές επιχειρήσεις, μπορεί να οδηγήσει σε νέο κύκλο αποεπένδυσης και περαιτέρω συρρίκνωση της οικονομικής δραστηριότητας.

Δεδομένου ότι σημαντικό ποσοστό του τοπικού πληθυσμού απασχολείται άμεσα ή έμμεσα στον τουρισμό, τέτοιες εξελίξεις ενδέχεται να επιτείνουν φαινόμενα εσωτερικής μετανάστευσης προς τα μεγάλα αστικά κέντρα, προς αναζήτηση εναλλακτικών μορφών απασχόλησης, με αποτέλεσμα την ενίσχυση της χωρικής ανισορροπίας και την αποδυνάμωση του παραγωγικού ιστού των τουριστικών περιοχών.

Τα παραπάνω εντείνουν την ανάγκη για στρατηγική επέκταση της τουριστικής περιόδου πέραν της θερινής αιχμής, ιδίως καθώς η αναμενόμενη βελτίωση των μετεωρολογικών συνθηκών κατά τους μήνες εκτός υψηλής σεζόν καθιστά το κλίμα καταλληλότερο για τουριστικές δραστηριότητες. Η αξιοποίηση αυτής της δυναμικής, ωστόσο, προϋποθέτει επενδύσεις σε υποδομές, υπηρεσίες και διαθεσιμότητα ανθρώπινου δυναμικού, ώστε να διασφαλιστεί η ικανότητα των τουριστικών προορισμών να ανταποκριθούν στην αυξημένη ζήτηση κατά περιόδους που σήμερα παρουσιάζουν χαμηλή τουριστική δραστηριότητα.

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της ποσοτικής ανάλυσης, η ανακατανομή της τουριστικής ζήτησης εντός του έτους, ως αποτέλεσμα της μεταβολής του δείκτη TCI, αναμένεται να αντισταθμίσει πλήρως τις απώλειες που προβλέπονται για τη θερινή περίοδο, οδηγώντας ταυτόχρονα σε ήπια ενίσχυση των βασικών μακροοικονομικών μεγεθών. Ειδικότερα, εκτιμάται επιπλέον συμβολή της τάξης των €228 εκατ. ετησίως στο ΑΕΠ, δημιουργία περίπου 6,6 χιλ. θέσεων πλήρους απασχόλησης και ενίσχυση των δημοσιονομικών εσόδων κατά €53 εκατ.

Η σημασία της στρατηγικής αυτής δεν εξαντλείται στο μέγεθος των οικονομικών μεγεθών που συνεπάγεται. Αντιθέτως, έγκειται κυρίως στη δυνατότητα μετασχηματισμού του εξωτερικού κινδύνου της κλιματικής αλλαγής σε μοχλό θετικής αναδιάρθρωσης του τουριστικού προϊόντος και, κατ' επέκταση, της περιφερειακής και εθνικής οικονομίας. Η επιτυχής μετάβαση σε ένα πιο ανθεκτικό και ισορροπημένο τουριστικό μοντέλο συνιστά ουσιαστικό βήμα προς την κατεύθυνση της βιώσιμης ανάπτυξης.

Η επέκταση της τουριστικής περιόδου προϋποθέτει την ενίσχυση μορφών τουρισμού που παρουσιάζουν λιγότερο έντονη εποχικότητα και ενδεχομένως ηπιότερο περιβαλλοντικό αντίκτυπο. Σε αυτές συγκαταλέγονται ο πολιτιστικός, ο οικοτουρισμός, ο αθλητικός τουρισμός, ο τουρισμός πόλης (city break) και ο επαγγελματικός/συνεδριακός τουρισμός. Κοινό χαρακτηριστικό των παραπάνω μορφών αποτελεί η δυνατότητά τους να αναπτυχθούν εντός του αστικού ή ημιαστικού ιστού και εκτός της θερινής αιχμής, συνεισφέροντας στην αποκλιμάκωση της τουριστικής πίεσης, στην καλύτερη αξιοποίηση του ανθρώπινου δυναμικού και στην ευρύτερη αναβάθμιση του τουριστικού προϊόντος.

Η ενίσχυση των εναλλακτικών μορφών τουρισμού μπορεί να γίνει περισσότερο αποτελεσματικά και με την υιοθέτηση πρακτικών και παρεμβάσεων σε πέντε πυλώνες. (α) πολιτική και διακυβέρνηση, (β) πράσινη μετάβαση, (γ) ψηφιακός μετασχηματισμός, (δ) ενίσχυση της ανθεκτικότητας, και (ε) ανάπτυξη δεξιοτήτων και υποστηρικτικών μηχανισμών.

6.2 Προτάσεις πολιτικής

Οι προβλέψεις για μείωση της τουριστικής δραστηριότητας κατά τη θερινή περίοδο, ως αποτέλεσμα της έντασης των επιπτώσεων της κλιματικής αλλαγής, καθιστούν επιτακτική τη μετάβαση του τουριστικού τομέα σε ένα νέο υπόδειγμα βιώσιμης και ανθεκτικής ανάπτυξης. Στο πλαίσιο αυτό, και αναγνωρίζοντας την επέκταση της τουριστικής περιόδου ως βασικό εργαλείο προσαρμογής, η μελέτη ολοκληρώνεται με δέσμη προτάσεων πολιτικής. Οι προτάσεις αυτές απευθύνονται τόσο στους φορείς χάραξης πολιτικής όσο και στα λοιπά εμπλεκόμενα μέρη του τουριστικού οικοσυστήματος, με στόχο τη στήριξη της στρατηγικής μετάβασης του τομέα σε συνθήκες κλιματικής μεταβλητότητας.

Η επιτυχής προσαρμογή του τομέα προϋποθέτει ολοκληρωμένες παρεμβάσεις σε πέντε διαστάσεις: (α) εκτίμηση της φέρουσας ικανότητας των τουριστικών προορισμών, (β) αναμόρφωση του θεσμικού πλαισίου, (γ) επέκταση της τουριστικής περιόδου και διαφοροποίηση του τουριστικού προϊόντος, (δ) ενίσχυση των υποδομών και περιορισμός του περιβαλλοντικού αποτυπώματος, και (ε) ενίσχυση της ανθεκτικότητας μέσω γνώσης, παρακολούθησης και στοχευμένων εργαλείων πολιτικής.

Εκτίμηση της τουριστικής φέρουσας ικανότητας και βιώσιμη διαχείριση προορισμών

Η υπέρβαση της φέρουσας ικανότητας των τουριστικών προορισμών αποτελεί διαρκή απειλή για την ποιότητα του τουριστικού προϊόντος και τη βιωσιμότητα τοπικών οικοσυστημάτων, ιδίως σε μικρούς νησιωτικούς ή ορεινούς προορισμούς. Η έννοια αυτή, όπως ορίζεται διεθνώς, σχετίζεται με το μέγιστο πλήθος επισκεπτών που μπορεί να δεχθεί ένας προορισμός χωρίς να προκαλείται υποβάθμιση του φυσικού, κοινωνικού και οικονομικού περιβάλλοντος. Για τη βελτίωση αλλά και τη διασφάλιση της βιωσιμότητας του τουριστικού προϊόντος, είναι απαραίτητη η εξέταση της καθιέρωσης της υποχρεωτικής εκτίμησης φέρουσας ικανότητας, τόσο στο πλαίσιο της αδειοδότησης νέων τουριστικών επενδύσεων όσο και στο γενικότερο σχεδιασμό της τουριστικής ανάπτυξης σε επίπεδο περιοχών. Η αξιολόγηση αυτή καθίσταται ιδιαίτερα κρίσιμη σε περιοχές με περιβαλλοντική ευαισθησία ή ήδη υψηλή τουριστική ένταση – όπως μικρά νησιά, προστατευόμενες περιοχές Natura 2000 ή προορισμοί με κορεσμένες υποδομές. Η ενσωμάτωση της φέρουσας ικανότητας ως εργαλείο πολιτικής μπορεί να συμβάλει στον χωρικό εξορθολογισμό της τουριστικής ανάπτυξης, στη διατήρηση της ποιότητας του τουριστικού προϊόντος και στη μακροπρόθεσμη κλιματική ανθεκτικότητα του τομέα.

Απαραίτητο βήμα, ωστόσο, αποτελεί η ανάπτυξη ενός εθνικού πλαισίου τεχνικών προδιαγραφών και δεικτών που θα διασφαλίζει τη συγκρισιμότητα των μελετών τουριστικής φέρουσας ικανότητας. Παράλληλα, προτείνεται η συγκρότηση ενός ανεξάρτητου συμβουλίου επιστημονικής αξιολόγησης, το οποίο θα είναι αρμόδιο για την πιστοποίηση αυτών των μελετών πριν την έκδοση αδειοδοτήσεων. Το συμβούλιο αυτό θα απαρτίζεται από εξειδικευμένους επιστήμονες με τεκμηριωμένη εμπειρία σε σχετικούς τομείς και θα λειτουργεί με πλήρη θεσμική ανεξαρτησία. Η συμμετοχή θα είναι αμειβόμενη, ώστε να διασφαλίζεται τόσο η διαφάνεια όσο και η ποιότητα της αξιολόγησης, αποτρέποντας συγκρούσεις συμφερόντων και ενισχύοντας την αξιοπιστία του συστήματος.

.Θεσμικό πλαίσιο και στρατηγική ενσωμάτωσης της κλιματικής ανθεκτικότητας

Η διασύνδεση του τουρισμού με την εθνική στρατηγική προσαρμογής στην κλιματική αλλαγή αποτελεί ήδη θεσμοθετημένη κατεύθυνση. Η ενσωμάτωση του τουριστικού τομέα στην επικείμενη αναθεώρηση της ΕΣΠΚΑ θα πρέπει να περιλαμβάνει σαφείς κατευθύνσεις για την προστασία του κλάδου από τις επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής, διασφαλίζοντας παράλληλα τη διατήρηση της υψηλής προστιθέμενης αξίας του για την ελληνική οικονομία. Η στρατηγική αυτή θα πρέπει να προβλέπει μέτρα διαφοροποιημένα ανά τύπο προορισμού και περιφέρεια, λαμβάνοντας υπόψη τις ιδιαίτερες περιβαλλοντικές, κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες κάθε περιοχής. Επιπλέον, κρίνεται αναγκαία η θέσπιση μηχανισμών παρακολούθησης και αξιολόγησης των αποτελεσμάτων των παρεμβάσεων, ώστε να διασφαλίζεται η αποτελεσματικότητα των πολιτικών και να υποστηρίζεται η συνεχής προσαρμογή τους.

Ωστόσο, η ενίσχυση της στρατηγικής προσαρμογής προϋποθέτει και ουσιαστικά βήματα σε περιφερειακό επίπεδο. Οι κατευθύνσεις για τον τουρισμό στα Περιφερειακά Στρατηγικά Σχέδια για την Προσαρμογή στην Κλιματική Αλλαγή (ΠεΣΠΚΑ) σήμερα παραμένουν σε μεγάλο βαθμό γενικού χαρακτήρα. Προτείνεται η αναβάθμιση τους στη βάση εξειδικευμένων μελετών που τεκμηριώνουν τη συμβολή του τουρισμού σε κάθε περιφέρεια. Η ενσωμάτωση δεδομένων για τις ιδιαίτερες κλιματικές πιέσεις που δέχεται κάθε περιοχή, καθώς και τα αποτελέσματα από μελέτες τουριστικής φέρουσας ικανότητας θα υποστηρίξουν το στρατηγικό σχεδιασμό σε περιφερειακό επίπεδο. Τέλος, οι ανανεωμένες στρατηγικές των ΠεΣΠΚΑ θα πρέπει να περιλαμβάνουν σαφώς προσδιορισμένα μέτρα, εκτιμήσεις κόστους, κατάλληλα χρηματοδοτικά εργαλεία, κατανομή αρμοδιοτήτων και δείκτες αξιολόγησης της εφαρμογής τους (KPIs), ώστε να διασφαλίζεται η αποτελεσματικότητα και η ανατροφοδότηση των πολιτικών.

Επέκταση της τουριστικής περιόδου και διαφοροποίηση του τουριστικού προϊόντος

Η μελέτη καταδεικνύει ότι υπό συγκεκριμένες προϋποθέσεις, η επιτυχής επέκταση της τουριστικής περιόδου μπορεί να λειτουργήσει ως βασικός μηχανισμός μετασχηματισμού της πρόκλησης της κλιματικής αλλαγής σε αναπτυξιακή ευκαιρία. Οι αναμενόμενες απώλειες της τουριστικής δραστηριότητας κατά τους θερινούς μήνες μπορούν να αντισταθμιστούν μέσω της επιμήκυνσης της περιόδου, ιδίως αν αυτή συνδυαστεί με την ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουρισμού – όπως ο πολιτιστικός τουρισμός, ο οικοτουρισμός, ο τουρισμός πόλης (city break) και ο συνεδριακός τουρισμός (MICE). Η στοχευμένη προώθηση αυτών των προϊόντων μπορεί να απευθυνθεί σε κατηγορίες τουριστών με υψηλή πιθανότητα ταξιδιών εκτός αιχμής, όπως συνταξιούχοι, ψηφιακοί νομάδες και επαγγελματίες ταξιδιώτες. Επιπλέον, η διοργάνωση φεστιβάλ, πολιτιστικών εκδηλώσεων και θεματικών διαδρομών μπορεί να ενισχύσει τη ζήτηση κατά τις περιόδους χαμηλής επισκεψιμότητας.

Για την επίτευξη του στόχου αυτού, απαιτείται όχι μόνο στρατηγικός σχεδιασμός (ο οποίος έχει ήδη εν μέρει ενσωματωθεί στα θεσμικά κείμενα), αλλά και ουσιαστική αναβάθμιση των τουριστικών υποδομών, των δικτύων και των υπηρεσιών, ώστε να είναι σε θέση να υποστηρίξουν τουριστική δραστηριότητα καθ' όλη τη διάρκεια του έτους. Οι προτεινόμενες πολιτικές δράσεις κινούνται σε δύο κατευθύνσεις. Πρώτον, στην αναγνώριση και χαρτογράφηση περιοχών της χώρας – εκτός των μεγάλων αστικών κέντρων – οι οποίες

διαθέτουν υπό όρους φέρουσας ικανότητας τις προϋποθέσεις για βιώσιμη ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουρισμού, και μπορούν να ενισχύσουν την προσπελασιμότητα και τη λειτουργικότητα τους στις «εκτός αιχμής» εποχές. Η χαρτογράφηση αυτή θα πρέπει να βασίζεται σε κριτήρια σχετικά με την υφιστάμενη υποδομή, τη σύνδεση με εθνικά ή διεθνή δίκτυα μεταφορών, την ύπαρξη πολιτιστικού ή φυσικού αποθέματος, καθώς και την οικονομική εξάρτηση των περιοχών από τον τουριστικό τομέα. Επιπλέον, μπορούν να αξιοποιηθούν δεδομένα από τις μελέτες φέρουσας ικανότητας, δείκτες εποχικότητας και κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά για την ιεράρχηση των περιοχών παρέμβασης.

Δεύτερον, απαιτείται σχεδιασμός εργαλείων για την ενίσχυση της απασχόλησης και ειδικά στην περίοδο μετάβασης από εποχικούς εργαζόμενους σε καθεστώς πλήρους απασχόλησης. Σε αυτό το πλαίσιο προτείνεται ο σχεδιασμός ειδικών προγραμμάτων, σε συνδυασμό με κίνητρα για την ενίσχυση της εγκατάστασης ανθρώπινου δυναμικού σε περιφερειακούς τουριστικούς προορισμούς καθ' όλη τη διάρκεια του έτους. Με αυτόν τον τρόπο ενισχύεται αφενός η ικανότητα διατήρησης σταθερής και ποιοτικής παροχής τουριστικών υπηρεσιών, και αφετέρου η κοινωνικοοικονομική ανάκαμψη περιοχών που έχουν υποστεί πληθυσμιακή αποδυνάμωση λόγω αστυφιλίας ή βιομηχανικής μετάβασης – όπως οι πρώην λιγνιτικές ζώνες και άλλες περιοχές με αποδιάρθρωση της παραγωγικής τους βάσης. Η σύνδεση των εργαλείων αυτών με πολιτικές συνοχής και δίκαιης μετάβασης μπορεί να προσδώσει στο τουριστικό μοντέλο σταθερότερο χαρακτήρα και να δημιουργήσει νέες συνθήκες βιώσιμης περιφερειακής ανάπτυξης.

Βιώσιμες υποδομές και πράσινη κινητικότητα

Ο σχεδιασμός κατάλληλων υποδομών αποτελεί κρίσιμο παράγοντα επιτυχίας για την αναδιάρθρωση του τουριστικού υποδείγματος, τη μείωση του περιβαλλοντικού του αποτυπώματος και την ενίσχυση της προσαρμογής στην κλιματική αλλαγή. Σε αυτό το πλαίσιο θεωρείται υψηλής σημασίας η επέκταση και ο εκσυγχρονισμός του σιδηροδρομικού δικτύου καθώς έχει αποδειχθεί ότι μπορεί να λειτουργήσει καταλυτικά για την ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουρισμού, επιτρέποντας την προσβασιμότητα σε περιοχές της ενδοχώρας που σήμερα εξαρτώνται σχεδόν αποκλειστικά από τις οδικές μεταφορές ή δεν διαθέτουν διεθνείς πύλες εισόδου (λιμάνια, αεροδρόμια). Η βελτίωση της συνδεσιμότητας συνιστά βασική προϋπόθεση για την επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου και την αποκέντρωση της τουριστικής ζήτησης.

Παράλληλα, απαιτείται ενίσχυση των υποδομών ανθεκτικότητας, μέσω ολοκληρωμένων παρεμβάσεων που περιλαμβάνουν αντιπλημμυρικά έργα, προστασία περιαστικών και αγροτικών δασών από πυρκαγιές, καθώς και έργα ενεργειακής αυτονομίας (π.χ. μικρές μονάδες ΑΠΕ, αποθήκευση ενέργειας, βιώσιμη διαχείριση νερού). Οι παρεμβάσεις αυτές δεν ενισχύουν μόνο την τοπική ασφάλεια και λειτουργικότητα των τουριστικών περιοχών, αλλά και τη διεθνή φήμη της χώρας ως προορισμού που προστατεύεται απέναντι στην κλιματική αλλαγή.

Τέλος, η ανάπτυξη και πιστοποίηση τουριστικών καταλυμάτων με χαμηλό περιβαλλοντικό αποτύπωμα, μέσω προτύπων κυκλικής δόμησης, ενεργειακής απόδοσης και βιώσιμων πρακτικών φιλοξενίας, μπορεί να δημιουργήσει νέα τμήματα αγοράς και να προσελκύσει ταξιδιώτες με υψηλό περιβαλλοντικό κριτήριο επιλογής. Το προφίλ αυτό των επισκεπτών

είναι συχνά διατεθειμένο να επενδύσει περισσότερο για εμπειρίες φιλικές προς το περιβάλλον, γεγονός που ενισχύει την ποιοτική αναβάθμιση του τουριστικού προϊόντος ενώ αυξάνει και τα τουριστικά έσοδα.

Μηχανισμοί γνώσης, χρηματοδότησης και αναβάθμισης δεξιοτήτων

Η μετάβαση σε ένα διαφοροποιημένο, κλιματικά ανθεκτικό τουριστικό μοντέλο προϋποθέτει επένδυση στο ανθρώπινο δυναμικό, στην πρόσβαση στη γνώση και στην ενίσχυση της θεσμικής ικανότητας. Κρίσιμο εργαλείο προς αυτή την κατεύθυνση αποτελεί η ανάπτυξη ενός εθνικού συστήματος παρακολούθησης δεικτών τουριστικής, περιβαλλοντικής και κοινωνικής απόδοσης – κατά τα πρότυπα του αυστριακού συστήματος RESY – που θα συλλέγει, επεξεργάζεται και καθιστά διαθέσιμα δεδομένα σε τοπικό και εθνικό επίπεδο. Μέσω αυτής της υποδομής, θα καταστεί εφικτή η συστηματική αποτύπωση των κλάδων που διασυνδέονται με τον τουρισμό, καθώς και η ακριβής εκτίμηση της συνεισφοράς του τουριστικού προϊόντος στην ελληνική οικονομία, στο περιβάλλον και στην κοινωνία. Η συγκρότηση ενός τέτοιου πλαισίου θα επιτρέψει την ανάπτυξη και εφαρμογή Τουριστικών Δορυφορικών Λογαριασμών (Tourism Satellite Accounts – TSAs), όπως ήδη εφαρμόζεται σε άλλα κράτη μέλη της ΕΕ, εναρμονίζοντας τη χώρα με τις διεθνείς στατιστικές και θεσμικές απαιτήσεις.

Παράλληλα, απαιτείται η περαιτέρω ενίσχυση ενός ολοκληρωμένου μηχανισμού επανακατάρτισης (reskilling) και αναβάθμισης δεξιοτήτων (upskilling) του ανθρώπινου δυναμικού του τουρισμού, με έμφαση σε πράσινες δεξιότητες που σχετίζονται με τη βιώσιμη φιλοξενία και σε δεξιότητες απαραίτητες για τις εναλλακτικές μορφές του τουρισμού. Επιπλέον, η αναβάθμιση της ψηφιακής κατάρτισης των εργαζομένων στον τουρισμό αναμένεται να συμβάλει καθοριστικά στη βελτίωση της παραγωγικότητας και της οργανωτικής αποτελεσματικότητας του τομέα. Παράλληλα, η διασύνδεση των μικρομεσαίων τουριστικών επιχειρήσεων με τα διαθέσιμα εθνικά και ευρωπαϊκά χρηματοδοτικά εργαλεία – όπως το Ταμείο Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας (RRF), το ΕΣΠΑ και ο Αναπτυξιακός Νόμος – μπορεί να λειτουργήσει ως μοχλός επενδύσεων σε καινοτομία, βιώσιμες πρακτικές και ψηφιακό εκσυγχρονισμό, ενισχύοντας τόσο τη μακροπρόθεσμη βιωσιμότητα όσο και την ανταγωνιστικότητά τους.

Τέλος, η συνολική αναβάθμιση του τουριστικού προϊόντος δεν μπορεί να επιτευχθεί χωρίς παράλληλη επένδυση στους ανθρώπους που το υλοποιούν. Η αναγνώριση της αξίας των τουριστικών επαγγελματιών και η ενίσχυση του ρόλου τους ως φορείς ποιοτικής εμπειρίας αποτελούν κρίσιμες παραμέτρους για τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας του κλάδου. Η παροχή στοχευμένων κινήτρων για διαρκή επαγγελματική ανάπτυξη, καθώς και η ενσωμάτωση σύγχρονων πρακτικών βιωσιμότητας και φιλοξενίας στην καθημερινή λειτουργία των επιχειρήσεων, μπορούν να συμβάλουν καθοριστικά στη διατήρηση υψηλής προστιθέμενης αξίας, τόσο για τον επισκέπτη όσο και για την τοπική κοινωνία.

Στη συνέχεια παρατίθεται συνοπτικός πίνακας στρατηγικού σχεδίου δράσης. Ο πίνακας αποτυπώνει ενδεικτικές παρεμβάσεις ανά θεματικό πεδίο, προσδιορίζει τους κύριους φορείς υλοποίησης και τον χρονικό ορίζοντα εφαρμογής κάθε δράσης, περιλαμβάνει εκτιμήσεις κόστους και προτεινόμενες πηγές χρηματοδότησης, ενώ καταγράφει και ενδεικτικούς δείκτες παρακολούθησης με τη σχετική συχνότητα αξιολόγησης. Η συγκρότηση ενός τέτοιου

πλασίου υλοποίησης κρίνεται απαραίτητη προκειμένου να διασφαλιστεί η συνοχή των παρεμβάσεων, η αποτελεσματική κατανομή των πόρων και η δυνατότητα παρακολούθησης της προόδου με όρους λογοδοσίας και τεκμηριωμένης χάραξης πολιτικής.

Table 6.1 Συνοπτικός πίνακας στρατηγικού σχεδίου δράσης

Πεδίο παρέμβασης	Προτεινόμενη δράση	Φορέας Υλοποίησης	Ορίζοντας υλοποίησης	Πηγή Χρηματοδότησης	Ενδεικτικοί δείκτες παρακολούθησης	Συχνότητα Παρακολούθησης
Εκτίμηση φέρουσας ικανότητας	Θεσμοθέτηση υποχρεωτικής μελέτης φέρουσας ικανότητας για νέες τουριστικές επενδύσεις Εκπόνηση μελετών αρχικά σε περιφερειακό επίπεδο (Μέτρο προσαρμογής και μετριασμού)	Υπουργείο Τουρισμού, ΥΠΕΝ, Υπουργείο κλιματικής κρίσης και πολιτικής προστασίας	Βραχυπρόθεσμος (1-2 έτη)	ΕΣΠΑ, ΤΑΑ	Αριθμός εγκεκριμένων μελετών φέρουσας ικανότητας ανά έτος, % περιοχών με ενσωματωμένη μελέτη	Ετήσια
Περιφερειακές Στρατηγικές Προσαρμογής	Εμπλουτισμός ΠεΣΠΚΑ με ανάλυση τουριστικής εξάρτησης & δεικτών (Μέτρο προσαρμογής)	Περιφέρειες, ΥΠΕΝ, Υπουργείο Κλιματικής Κρίσης και Πολιτικής Προστασίας	Μεσοπρόθεσμος (2-4 έτη)	ΕΣΠΑ, LIFE, Εθνικοί πόροι	Αριθμός ΠεΣΠΚΑ με ποσοτικοποιημένες παρεμβάσεις τουρισμού, πλήθος τουριστικών KPIs ανά περιφέρεια	Διετία
Επέκταση τουριστικής περιόδου	Χαρτογράφηση περιοχών κατάλληλων για εναλλακτικές μορφές τουρισμού (Μέτρο προσαρμογής)	ΕΟΤ, Περιφέρειες, ΣΕΤΕ	Βραχυπρόθεσμος (1-2 έτη)	ΕΟΤ, RRF	Πλήθος περιοχών χαρτογραφημένων, αριθμός νέων εναλλακτικών προορισμών με δράσεις προβολής	Ετήσια
Απασχόληση και κοινωνική συνοχή	Πρόγραμμα υποστήριξης εποχικών εργαζομένων και μετεγκατάστασης σε περιοχές εκτός αιχμής (Μέτρο προσαρμογής)	Υπουργείο Εργασίας, ΔΥΠΑ	Μεσοπρόθεσμος (2-4 έτη)	ΕΚΤ+, Ταμείο Δίκαιης μετάβασης	Αριθμός ωφελούμενων εποχικών εργαζομένων, % παραμονής σε περιφέρειες εκτός αιχμής	Εξάμηνο

Ψηφιακή και πράσινη αναβάθμιση	Πλατφόρμα καταγραφής τουριστικών-περιβαλλοντικών KPIs και σύνδεση με DMMOs (Μέτρο προσαρμογής και μετριασμού)	Υπουργείο Τουρισμού, ΕΛΣΤΑΤ	Μεσοπρόθεσμος (2-4 έτη)	ΕΣΠΑ, RRF, Ιδιωτικοί φορείς	Αριθμός λειτουργούντων DMMOs με πρόσβαση σε δεδομένα, αριθμός KPI ανά προορισμό	Ετήσια
---------------------------------------	---	-----------------------------	-------------------------	-----------------------------	---	--------

7. ΠΗΓΕΣ – ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

IOBE (2012). Η Επίδραση του τουρισμού στην ελληνική οικονομία.

ΙΝΣΕΤΕ (2023). Απασχόληση και ελλείψεις εργατικού δυναμικού στα ελληνικά ξενοδοχεία στην αιχμή της θερινής σεζόν 2022.

ΙΝΣΕΤΕ (2022). Η μέση κατά Κεφαλήν Δαπάνη των εισερχόμενων τουριστών στην Ελλάδα και την Ισπανία το 2019 και το 2020.

ΙΝΣΕΤΕ (2021). Ελληνικός Τουρισμός 2030 | Σχέδια Δράσης – Megatrends.

Matei, N. A., García-León, D., Dosio, A., e Silva, F. B., Barranco, R. R., & Ciscar, J. C. (2023). Regional impact of climate change on European tourism demand. Publications Office of the European Union: Luxembourg.

Frechtling, D. C. (2006). Tourism Satellite Accounts: A Critical Assessment. Journal of Travel Research, 45(1), 92–98.

Navarro Jurado et al. (2012). Carrying capacity assessment for tourist destinations. Methodology for the creation of synthetic indicators applied in a coastal area. Tourism Management, 33(6), 1337–1346.

Vourdoubas, I. (2024). The Undesired Impacts of Overtourism in the Island of Crete, Greece. International Journal of Advanced Multidisciplinary Research and Studies, 4(5), 868–874.

Koimtzidis, M., et al. (2025). Assessing development patterns and carrying capacity using nighttime light analysis: A case study in Greece. Remote Sensing Applications: Society and Environment, 37, 101462.

ΕΛΛΕΤ – Ελληνική Εταιρεία Περιβάλλοντος και Πολιτισμού (2023–2025). Μελέτες φέρουσας ικανότητας σε Κυκλάδες και τον Δήμο Αθηναίων. Διαθέσιμες μέσω:

- <https://ependyseis.mindev.gov.gr/uploads/photos/5-meleti-touristikis-ferousas-ikanotitas-t-f-i.pdf>
- <https://www.ellet.gr/project/ferousa-ikanotita/>
- <https://www.cityofathens.gr/dimos-athinaion-ta-apotelesmata-tis-meletis-ferousas-toyristikis-ikanotitas-tis-athinas/>

Τράπεζα της Ελλάδος (2022). Εκτιμήσεις για τις εποχικές μεταβολές του δείκτη TCI στην Ελλάδα.

Eurostat. Τουριστικά στατιστικά στοιχεία – μέση δαπάνη, διανυκτερεύσεις, εκπομπές CO₂ ανά τομέα.

UNDP (2017). Tourism and the Sustainable Development Goals – Journey to 2030.

IFC / World Bank Group (2024). Annual Report 2024: Accelerating Impact.

Περιφερειακές Στρατηγικές για την Προσαρμογή στην Κλιματική Αλλαγή (ΠεΣΠΚΑ) – ισχύουσες εκδόσεις ανά περιφέρεια.